

Zorica Rajković, *Znamenje smrti*, Izdavački centar Rijeka, Zavod za istraživanje folklor, Rijeka-Zagreb 1988, 142 str.

Do jučer uljuljano u optimizam sretne budućnosti naše društvo nije obraćalo pozornost na smrt, čak i kad se u minula dva desetljeća u svijetu, ili bolje reći u zapadnoj civilizaciji, stubokom počeo mijenjati stav prema smrti. Objavljena su kapitalna djela o tom fenomenu života, ali do nas, kao i obično, ta razmišljanja i ti prijevodi dolaze s velikim zakašnjenjem.

No ima i domaćih istraživanja o sadašnjem svakodnevnom poimanju svršetka čovjekova života, a sad evo i čije knjige o jednoj specifičnoj i prilično "našoj" pojavi obilježavanja smrti do koje je došlo prometnom nezgodom.

Već u sedamdesetim godinama Zorica Rajković zapazila je obilježja uz ceste, katkad posve neugledna, a katkad impresivna. Kasnije je utvrdila da ih ima diljem naše zemlje, da nastaju spontano, i da njima ljudi obilježavaju naprasnu smrt nekog člana svoje obitelji u saobraćajnoj nesreći. Ali i neke institucije postavljaju spomenike na mjestu gdje su stradali ugledni građani, tj. državni funkcionari.

Zorica Rajković shvatila je tu pojavu etnološki i tako ju je istražila. Kao iskusan etnolog prokrstarila je glavnim prometnim pravcima u Jugoslaviji i opisala ta spomen obilježja. Njena tipologija obuhvaća: način njihova postavljanja i izrade, privremena i stalna obilježja, obnavljanje i održavanje obilježja. Posebno je istražila i opisala srodne pojave, tj. spomenike žrtvama različitih drugih, prijašnjih nesreća. Proučila je verbalne i neverbalne poruke na spomen obilježjima. U analizu je uključila predaje, tj. način kako usmena tradicija pamti udes i mjesto udesa.

Utvrdila je da saobraćajna nesreća, taj zlokobni fenomen današnjice, koji hara nezaustavljivo kao epidemija i nikako da se zaustavi, ima refleksije u kulturi. Vijenci, križevi, spomen-ploče i spomenici uz ceste u sebi sadrže mnoge regionalne, etničke i konfesionalne kulturne osobitosti, sličnosti i razlike etnografskih i historijskih pokrajina na prostoru Jugoslavije. U isto vrijeme ti spomenici saopćavaju poruke suvremenih ljudi i njihove reakcije na najtežu od svih smrti, onu iznenadnu i zapravo nasilnu.

No značenje ove knjige ne iscrpljuje se

samo u tome što osvjetljava osebjuni fenomen. Za suvremenu etnologiju, koja neprekidno preispituje svoje teorijske pretpostavke, rad Z. Rajković značajan je po određenju predmeta istraživanja, po istraživačkom "terenskom" postupku, po metodi analize... To je, dakle, etnologija koja želi istraživati suvremenu svakodnevnicu ali s povijesnom retrospektivom. To je, nadalje, etnologija koja materijalni predmet ne odvaja od njegovih značenja u životu konkretnih ljudi, koja se pojavom ne bavi samo na razini stvari nego upravo na razini značenja te stvari, njene kulturne poruke nekad i sad. Cjelokupni životni kontekst analiziran je etnološki i folkloristički, a to je, uza svu srodnost tih dviju disciplina, dosta složen zadatak i u nas još uvijek nedovoljno afirmiran postupak.

Saobraćajne vijesti kod nas odlučile su da su spomen obilježja žrtvama u prometu nešto ružno, možda primitivno, i da odvlače pozornost vozača. Zato su propisima udaljile te spontane, izvorne spomenike nekoliko metara od prometnice. A to je doista paradoksalno, kad se zna da postoji prometni znak, ružna "crna točka"...

Kultura je već prije "crne točke" stavila upozorenje. No kulturu svakodnevce teško je prepoznati. To uspijeva tek vrsnom etnologu.

Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN

Dunja Rihtman-Auguštin, *Etnologija naše svakodnevce*, Školska knjiga, Zagreb 1988, 229 str.

Prilog tvrdnji da je cjelina uvijek više od pukog zbroja svojih dijelova predstavlja i ova knjiga. U njoj autorica podastire svoja kritička promišljanja etnologije od sredine šezdesetih godina do danas. Strukturirana je na načina koji od čitatelja ne skriva vlastitu razvojnu putanju ("nazirem spiralu, gotovo krug", reći će ona u predgovoru).¹

U naporu da približi kategorije koje se u tradicionalnoj hrvatskoj etnologiji međusobno isključuju - etnologiju i našu svakodnevnicu - D. Rihtman-Auguštin prvi dio knjige posvećuje dekonstrukciji

---

¹Upravo stoga čini mi se da je propust što nisu navedene bibliografske naznake prvobitnih verzija ovdje sabranih tekstova.

njezinih teorijskih temelja. Nijedna ključna kategorija, niti samo određenje predmeta kulturnohistorijske etnologijske paradigme, u onom vidu u kojem su je usvajale (i još uvijek usvajaju) generacije etnologa u nas, ne ostaju netaknuti. Temeljni pojam te paradigme - "narod" - podvrgnut je kritici kao "subjektivna kategorija ovisna o poziciji onih koji je određuju", a istaknuta je njegova društvena raslojenost, permanentna prožetost sukobima i neophodnost preciznog situiranja u konkretnu povijesnu stvarnost pri svakom pojedinačnom istraživanju. "Izvornosti narodne kulture", prokazanoj kao konstrukciji jednog proizvoljno postuliranog vremenskog segmenta u prošlosti, suprotstavlja kategoriju autentičnosti koja ukazuje na specifične procese izbora među različitim utjecajima. Dekonstrukcijom "narodnog identiteta" kao jedinstvenog (i ideologiziranog) entiteta afirmira mnoštvenost identiteta koje je moguće raspoznati u svakoj složenoj slici zbilje.

Na sličan je način radikalni odmak od dugogodišnjeg sumornog jednoglasja dominantne etnologijske paradigme prezentacija suvremenih teorijskih orijentacija u struci. Kriterij odabira predstavljenih teorijskih trendova uvjetovan je potrebom osporavanja *konkretnih* teorijskih zasada. Znalačkom diskusijom "novog vala" njemačke kritičke entologije, ponovno otkrivenih klasika poput N. Eliasa ili A. Gramscija i njegovih talijanskih marksističkih egzegetičara, te mnogih drugih, ova nas knjiga uvodi u maticu suvremene svjetske znanstvene produkcije. Sabirući i istovremeno kritički valorizirajući postignuća i mogućnosti različitih etnoloških pravaca, D. Rihtman-Auguštin sama započinje teorijsku diskusiju koja je preduvjet vitalnosti svake profesije, pa tako i etnološke.

Dekonstrukcija "tradicionalnog" etnološkog instrumentarija i kritička inventura novih istraživačkih hipoteza poslužiti će autorici kao polazište za proizvodnju etnološkog diskursa primjerenijeg suvremenim preokupacijama. Pritom se očituje njezin postmoderni senzibilitet: zatvorenim teorijskim sustavima suprotstavlja eklektični skup teorijskih postavki neophodnih za prepoznavanje, istraživanje i interpretaciju "različitih tipova reda" (Lévi-Strauss).

No možda je najfascinantniji dio knjige

egzemplifikacija tog novog teorijskog diskursa. U tekstovima poput "Zapisa iz Travnog", koji sabiru istraživanja/razmišljanja o alternativnoj urbanizaciji i identitetu novih naselja, dječjim pokladama, "Djedu Mrazu"; "Štednja: jučer i danas", i dr. dokidaju se lažne dileme o legitimnom predmetu etnološkog istraživanja. Valja pored sela istraživati i grad, pored ritualnog i ono "obično" u ljudskom životu, ekonomske procese - ali i simboličke aspekte kulture, malu grupu ali u interakciji s globalnim društvom, preporučuje D. Rihtman-Auguštin. Riječju, tzv. "male teme" dopuštaju da se oglasi šutljivi (ušutkani?) anonimni pojedinac i da svojom, od dominantne kulture neprizatom kreativnošću, progovori o odnosima moći u društvu, o vlastitoj žudnji, patnji ili predodžbama sreće.

Pojava ove knjige (za razliku od raspršenog niza stručnih tekstova) samim svojim umijećem uspostavljanja veza s van/znanstvenom javnošću, plaidoyerom za misaonom, perceptivnom i životnom otvorenošću, *višak* je koji cjelina pretpostavlja svojim sastavnim dijelovima. Autorica ne docira, ali niti ne prikriva vlastite stavove, iskustva i motivacije za istraživanje pojedinih tema. *Etnologija naše svakodnevice* njezin je neponovljivi glas etnologa u svakodnevici, angažiranog bilježnika stvarnosti. Na taj se način također najdjelotvornije afirmira i profesija. Iznošenje teorijskih kontroverzi prestaje biti puki *Methodenstreit* - ezoterična preokupacija koja se tiče uskog kruga stručnjaka. Pitanje o mjestu i smislu, te društvenoj relevanciji vlastite profesije presudno je za njezinu vitalnost. Iznimnom osvještenošću mogućnosti etnologije danas i ovdje ova knjiga otvara pitanja o etičkoj dimenziji profesije etnologa.²

Zaključujući niz briljantnih eseja/istraživanja novinskih osmrtnica D. Rihtman-Auguštin piše:

"Sve mi se više čini da govorenje o smrti, pa i o tako efemernom popratnom posmrtnom običaju kao što su novinske osmrtnice, tumači naš suvremeni život čak i više nego što sam to u prvoj analizi zaključivala. Uči, naime, o tome da je naš

²Usp. Max Weber, "Nauka kao poziv", u M. Đurić, *Sociologija Maxa Webera*, Matica Hrvatska, Zagreb 1964, str. 181.

život ipak imao smisla" (str. 183).

Parafrazirajmo je - ovo je knjiga koja će čitatelje poučiti o smislu, štoviše neophodnosti etnologije za poimanje naše svakodnevice.

Lydia SKLEVICKY

Milenko Filipović, Trački konjanik, Prosveta, Beograd 1986, 348 str.

Zbornik od desetak zanimljivih studija o elementima tradicijskih religijskih predodžbi odnosi se uglavnom na istočne dijelove slavenskog Balkana, koje Milenko Filipović (s, nakon Čajkanovića, najvećim analitičkim doprinosom toj problematici) često sažima u sintagmu "srpska narodna religija". Znanstveno opravdanje za ustanovljavanje takve religijske cjeline autor daje u uvodnom dijelu (ujedno i teorijski najambicioznijem - ostali se bave komparativnom etnografskom građom). Upravo heterogena, sinkretička kvaliteta osnovna je karakteristika tog ideacijskog sklopa, pa je greška prethodnih istraživača, po Filipoviću, težnja da ga podvedu pod zajednički religijski nazivnik. "Začudo je kako se nije uvidela jedna sasvim jednostavna i jasna činjenica, a ta je da je srpska narodna religija sinkretička: ona je u isto vreme i monistička i dualistička, i manaistička i teistička, i hrišćanski monoteistička i politeistička, a nadalje bogato prožeta mađijom." Unatoč evolucionističkom (s idejom o animističkom kompleksu kao svjetskoj prareligiji) i komparatističkom metodološkom "sindromu" (kojim na formalan način teži dokazivanju postojanja južnoslavenskog panteona s vrhovnim Perunom), kod Filipovića dakle možemo tražiti i elemente (za ono vrijeme) modernijeg načina teoretiziranja. A to je stanovište da je i na sinkronijskoj razini, u supostojanju formalno i starosno različitih elemenata nekog šireg misaonog sustava, moguće ustanoviti logiku cjeline i koherencije. Iako Filipović ovdje ne odmiče mnogo dalje od "etničkog koncepta" religije, on je tim poimanjem njezinog sinkronijskog karaktera, sasvim sigurno uvodničar za suvremene, strukturalističko-funkcionalističke pristupe tom fenomenu.

Sa stanovišta o mozaičkom, amalgamskom karakteru tzv. narodne religije (odnosno obrazaca religijskog poimanja

svijeta tradicijskog društva 19. stoljeća), autor ipak nastoji u svakoj pojedinoj studiji neki element ritualne, magijske ili kulturne prakse vezati za širi kompleks činjenica koje će odrediti njegovu pripadnost određenom religijskom "nivou" (spomenimo neke: *Tragovi Perunovog kulta kod Južnih Slovena*, *Običaj kolektivnog trajnog žaljenja*, *Mađijsko razbijanje sudova*, *Praznik Trešanja*, *Kult Stefana Dečanskog na Ovčjem Polju*, i dr.)

Povijesne razine religijskog kontinuiteta koje autor uočava su: prekršćanska, koja gotovo nije ostavila traga u pisanim izvorima, ali njene osnovne karakteristike (poganski panteon, kult prirodnih pojava, razvijena demonologija i magijska praksa) možemo rekonstruirati kroz dobro očuvane survivale; zatim protobalkanski sloj religijskih predstava zatečenih autohtona (iz kojeg je i Trački konjanik), u okviru kojeg je i prvi, slabi utjecaj latinokršćanstva; definitivna kršćanizacija (koja neznačajno božanstva pretvara u kršćanske svece s popularnim kultovima), kasnije, bizantsko-slavenske provenijencije, a ona prema Filipoviću, ostavlja samo sloj "boje" kojom crkva nastoji prekriti "praznovjerje", odnosno religijske predstave koje su rezultat prožimanja dvaju modela; i napokon, sloj islama koji dodatno povećava šarenu vjersku sliku Balkana.

Valja na kraju upozoriti na visoki kvalitet etnografskih činjenica i zapažanja nastalih sustavnim proučavanjima autora od dvadesetih, pa sve do kasnih šezdesetih godina našeg stoljeća.

Ines PRICA

Vilko Novak, Raziskovalci slovenskega življenja, Cankarjeva založba, Ljubljana 1986, 369 str.

Jedan od najzaslužnijih istraživača slovenskoga života, prof. dr. Vilko Novak, objavio je knjigu o svojim prethodnicima. Knjiga je nastala na temelju niza nekrologa, prikaza, članaka i vrlo temeljitih rasprava posvećenih pojedinim istaknutim djelatnicima na polju otkrivanja slovenskoga života (npr. o Kúharu, Košiču, Korytku, Linhartu, Hacquetu, da nabrojim barem neke), koje je autor objavljivao kroz dugi niz godina a sada ih je, u pomanjkanju cjelovita prikaza povijesti

etnologije u Slovenaca, objedinio u zaokruženodjelo.

Ovim je ujedno objašnjena uočljiva neujednačenost u obradbi pojedinih osoba. Naglasak je, kako to već i naslov ukazuje, na ljudima i njihovim djelima. Da djelo ne bi djelovalo kao zbornik biografija, autor je napisao nekoliko preglednih poglavlja o pojedinim razdobljima što mu je omogućilo ne samo da čvršće poveže pojedinačne jedinice, nego i da obradi (dakako, mnogo sažetije) veći broj drugih djelatnika od kojih bi neki također zaslužili zasebna poglavlja.

Na početku knjige su, dakako, članci o *Trubaru* i *Valvasoru*, njima slijedi poglavlje PROSVJETITELJI s člancima o *Linhartu* i *Hacquetu*, pa poglavlje ROMANTIČARI (*Jarnik*, *Košič*, *Vraz* in *Korytko*), DRUGI U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA (tu su u posebnim člancima obrađeni *Majar Ziljski*, *Klun*, *Valjavec* te *Kmetijske in rokodelske novice* i *Slovenski glasnik*), SEDAMDESETE GODINE (*Krek*, *Trdina*), OSAMDESETE GODINE (manji članci o *Navratilu*, *Urbasu*, *Scheininggu* i *Hubadu*), pa RAD DRUGIH SLAVENA. Tome slijede članci o *Štreklju*, *Murku* i *Kunšiču*. Poglavlju PRVA DVA DESETLJEĆA 20. STOLJEĆA slijede članci o *Kotniku* i *Pavlu*, a OD DVADESETIH GODINA DO 1945. o *Županiču*, *Grafenaueru*, *Vurniku*, *Franji Bašu*, *Orlu*, *Ložaru*, *Kuretu* i *Matičetovu*. Novak završava knjigu s pojedincima koji su počeli djelovati još prije 1945, no, dakako, njihov rad prati i dalje do naših dana. Zaključak čitava djela jesu kratki DOMAŠAJI I VIDICI (Dosežki in razgledi).

Autor se sam sebi podsmjehnuo kako je u mladim danima namjeravao napisati "nič manj, kot (...) zgodovino slovenske etnologije...". Premda je tu davnu nakanu napustio, objavljeno će djelo bez sumnje dugo služiti kao njena vrlo solidna i vrijedna zamjena.

Vitimir BELAJ

Dušan Drljača, *Kolonizacija i život Poljaka u jugoslovenskim zemljama od kraja XIX do polovine XX veka*, Etnografski institut SANU, Posebno izdanje, knj. 29, Beograd 1985, 207 str.

Sadržaj knjige raspoređen je na poglavlja: Uvod, Prvi, Drugi i Treći dio, Završna razmatranja, Literatura, Prilozi, Summary.

U uvodu je objašnjeno o kojim je Poljacima riječ, s obzirom na razlike pojmova *doseljavanje* i *kolonizacija* i napomenom da je najviše poljskih kolonista doseljeno u Bosnu. Navedeni su izvori za ova istraživanja pretežno arhivska građa, manje terenska istraživanja, te metodski pristup.

Prvi dio počinje poglavljem o kolonizaciji stranog življa u Bosnu i Hercegovinu krajem XIX. st. s opisom političko-ekonomskih odnosa, te detaljnim podacima o prvim njemačkim naseljenicima.

Drugo poglavlje je pod nazivom *Poljski kolonisti u Bosni (1892-1982)*, kronološki je podijeljeno na pet razdoblja, od toga prvo - od doseljenja do I. rata - sadrži popis prvih 12 poljskih kolonija, detaljan kronološki opis otkuda su došli, u kakva sela su naseljeni, brojčano stanje, zanimanja, popisi porodičnih prezimena, vjera, način obrade zemlje, promjene ekonomije u kontaktima s domaćim stanovništvom, te polagano preuzimanje socijalne i duhovne kulture. O razdoblju pred I. svjetski rat ima najviše podataka iz matičnih knjiga o natalitetu, vjenčanju, mortalitetu, prosvjeti, vjerskim odnosima. U međuratnom razdoblju ondje boravi književnica Marija Dombrovska i o tome piše opširan izvještaj. Pod naslovom *Elementi tradicionalne kulture Poljaka kod Dervente* sakupljeni su podaci o gospodarstvu, obradi tekstila, nošnji, gradnji kuća, ishrani, običajima, plesu, muzici.

Godine II. svjetskog rata obrađene su zasebno i to po pojedinim naseobinama.

Odmah po doseljenju, u susretu saostalom Bosnom i nacionalnim nesuglasicama, javile su se pritajene želje za povratkom, pa kad se 1946. godine ukazala ta mogućnost, njih je 15000 (od ukupno 20000 Poljaka u Jugoslaviji), iselilo natrag u svoju domovinu. U okviru podataka o poslijeratnim migracijama onih preostalih bosanskih Poljaka u Jugoslaviji (oko 4000), u Vojvodinu, Slavoniju,

Sloveniju i prekomorske zemlje, prikazan je i njihov "tradicionalni život" toga doba (kuće i gospodarske zgrade, zemljoradnja, ishrana), zatim ostaci njihova jezika, te detaljni popis stanovnika pojedinih sela, uz podatke da su se mnogi od njih ukrajinizirali. U zadnjem poglavlju prvog dijela knjige, prikazani su i ostali strani kolonisti u susjedstvu bosanskih Poljaka, Nijemci, Ukrajinci, Moravci, Česi, Talijani, te njihovi međusobni raznovrsni utjecaji i miješanja.

Drugi dio knjige sadrži tri poglavlja. U prvom "Poljaci u Hrvatskoj (od 1900-1977)" utvrđuje se, da tu nije bilo organizirane kolonizacije, već su se pojedinačnim naseljavanjem ovdje našli pripadnici raznih društvenih slojeva, a ispitivane su veće grupe u Starom Petrovom Selu i Kaniži. Pored detaljnog popisa porodica, zabilježeni su podaci o gospodarstvu, ishrani, običajima, usmenom stvaralaštvu. U drugom poglavlju ovog dijela, *O Poljacima u Vojvodini (Banatu i Bačkoj)* izneseni su podaci o njihovom doseljenu iz Bosne, te raznim utjecajima na svakodnevni život i kulturu. Treće je poglavlje *Bosanski Poljaci u Donjem Šljonsku (od 1946)*. Autor se prvi puta susreo s bosanskim Poljacima 1961. g. kada je poduzeo terenska ispitivanja ove grupe povratnika u naseljima sreza Boleslavjec. Kao što sam kaže, tim je etnološkim ispitivanjima trebalo utvrditi pojave i promjene koje nastaju uslijed takozvanog "sudara kultura", te promjene, koje nastupaju po povratku u Poljsku.

Treći dio knjige je *Govor i stvaralaštvo jugoslavenskih Poljaka kao elementi u proučavanju etničkih procesa*, gdje se u početku ukazuje na važnost poznavanja jezika proučavane grupe, koliko i grupa koje je okružuju, a zatim se navode jezične osobine svake od grupa prikazanih Poljaka i iznosi mišljenje o jeziku kao činiocu spajanja ili razdvajanja. Poljaci su u jugoslavenskim krajevima ubrzo postali bilingvisti, a ponegdje, s vremenom i polilingvisti, ali je zanimljivo da su se često, umjesto jeziku većinskoga stanovništva, priklonili jeziku manjine, ali srodnijem, u ovom slučaju ukrajinskom ili slovačkom.

Posljednje poglavlje pod nazivom *Završna razmatranja*, daje u kratkim crtama pregled čitave knjige i utvrđuje zaključke provedenih istraživanja.

Popis naveden literature razgraničen je

na radove objavljene na našem jeziku i na stranim jezicima.

Prilozi na 30-tak strana sadrže: popis kazivača (s detaljnim podacima), opširne izvratke o popisima stanovništva od 1879. do 1981, kazivanja pojedinaca na poljskom, čitav protokol o iseljavanju iz Jugoslavije 1946. i 20-tak stranica bilježaka o jeziku.

Summary na 7 stranica sitnog teksta opširno i pregledno prikazuje čitav rad.

Likovni prilozi, karte, dokumenti i fotografije zbog slabe tehničke izvedbe ne ispunjavaju zadaću.

Danica DRAGANIĆ

Aleksandra Muraj, *Narodna nošnja Žumberka, Stojdraga*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1988, 131 str., 12 str. tabli fotografija, 5 presavijenih str. tabli crteža, (Biblioteka narodne nošnje Hrvatske).

Biblioteka narodne nošnje Hrvatske, koju od 1984. godine izdaje Kulturno-prosvjetni sabor, obogaćena je još jednom, šesnaestom po redu publikacijom, delom Aleksandre Muraj, inače odličnog poznavaoa tradicijske, posebno materijalne kulture žumberačkog kraja, o nekadašnjem načinu odevanja stanovnika sela Stojdraga smeštenom na severoistočnom rubu Žumberačke gore.

S obzirom na to da Biblioteka, zamišljena prvenstveno kao serija priručnika za rekonstrukciju narodnih nošnji, namenjenih kulturnoumetničkim društvima, u želji i iz potrebe da stvori jednoobraznu ediciju, postavlja precizne propozicije o vrsti, načinu razvrstavanja i obradi građe, prezentiranoj u tekstualnoj i likovnoj formi, i A. Muraj morala je da se pridržava zadatog jedinstvenog modela prilikom pisanja svoje knjige. Međutim, unutar zadate strukture teksta, posebno u prvom, opštem delu, autorima je ostavljena puna sloboda izbora pristupa, opsega sadržaja, vrste i dubine analiza koje će primenjivati, tako da i individualna kreativnost i znanje autora mogu doći do punog izražaja. No, u ovoj poslednjoj knjizi uvedene su i neke novine u formalnoj organizaciji građe koje su bolje od dosadašnjih rešenja te će neosporno, postati novi, savršeniji obrazac za izradu budućih svezaka (predviđeno je ukupno 185 naslova).

Prvi, opšti deo knjige sastoji se od tri zasebna poglavlja i to: *Prostorna i kulturno-povijesna obilježja* (to je ujedno i prva novina u ediciji, naslov koji je daleko bolji od dosadašnjeg, *Uvodne napomene*), *Tekstilno rukotvorstvo* i *Opći osvrt na nošnju Stojdrage*.

U prvom poglavlju, nakon preciznog lociranja naselja o kome će biti reči i nekoliko opštih napomena o prirodnim i privrednim karakteristikama podneblja, A. Muraj, na sažet, ali veoma informativan i jasan način otkriva poreklo stanovnika i njihov kulturni identitet. Reč je, naime, o dijaspori dinarskog stanovništva, uglavnom pravoslavne vere koje se, u sklopu velikih seoba nastalih kao posledica turskog osvajanja Balkanskog poluostrva, tokom 16. veka preselio iz svojih matičnih oblasti (Hercegovine, severne Dalmacije, zapadne Bosne) na područje Žumberka, od 1553. godine u sastavu Vojne granice, i prihvatilo graničarsku službu. Enklave tih doseljenika, u novom kraju zvani *Prebjezi*, *Uskoci*, *Vlaji*, nosioca i tvoraca drugačijih kulturnih elemenata od starosedelačkih, panonskih, opstale su vekovima, do naših dana, u nekoliko sela Žumberka i Bele Krajine. Dinarci su tokom 17. i u prvoj polovini 18. veka skoro u potpunosti prešli na grkokatoličku veru, ali su u kulturi još dugo zadržali mnoge elemente donete iz matice (štokavski govor, ovčarstvo, epsku tradiciju, nošnju i dr.).

Iz sledećeg poglavlja, *Tekstilno rukotvorstvo*, saznajemo kako su se gajile i preradivale tekstilne sirovine, kako su od njih nastajale tkanine, a od tkanina gotovi odevni predmeti. Tehnologija izrade nošnje otkriva mešavinu kulturnih tradicija i tipova ekonomije, donetih i prihvaćenih u novoj sredini, što je sasvim razumljivo, jer, kako ističe autorica, "način odjevanja (je) sam po sebi dinamičan kompleks koji trajno korespondira i s ostalim segmentima života, pa se zajedno s njima i mijenja" (str. 16). Tako, dok je prerada tekstilnih sirovina bila isključivo ženski posao obavljan u okviru kućne radinosti, različite vrste platna za Stojdražane su tkali poluprofesionalni tkači, rimokatolici iz samoborskog kraja, a sukno su izrađivali majstori iz Kočevja. Suknenu odeću šili su *vlaški šnajderi*, majstori koji su ranije obskrbljivali graničare, kožusi su nabavljani od krznara u Metliki, kupovani su i

pojasevi, ukrasne trake, konac za vez, končane čarape, obuća, a platnenu odeću su izrađivale same žene. Međutim, umeće žena posebno je dolazilo do izražaja u tkanju višebojnih vunenih pregača, torbi i bisaga na vertikalnom tkalačkom stanu, *tari*, kao i u vezu ošvi i okovratnika na ženskim košuljama i pravougaonih marama, pokrivala udatih žena. Plosnim bodom, brojanjem niti osnove, crvenim i plavim pamukom, sklapanjem jednostavnih geometrijskih likova, izgradile su čitav sistem simboličkog jezika koji je, unutar zajednice, prenosio poruke o nosiocu, posebno o njenom dobnom statusu.

U trećem delu, analizirajući opšte odlike muške i ženske nošnje i prateći njen razvoj u rasponu od jednog veka - od polovine 19. do sredine 20. stoleća - uz pomoć svih raspoloživih vrsta izvora (materijalnih, likovnih, narativnih), autorica precizno određuje kulturno poreklo pojedinačnih odevnih elemenata, kao i celokupnog stila odevanja utvrđujući kako su se procesi akulturacije odražavali na njima. I ovde je konstatovana inače česta dihotomija novog i starijeg tipa odevanja prema polnoj pripadnosti. Naime, muškarci, koji su usvojili elemente graničarske odeće, već su od polovine 19. veka nosili odeću sličnu onoj starosedelaca, da bi i nju, tokom poslednje četvrtine prošlog stoleća, nakon ukidanja Vojne krajine i pojačane ekonomske emigracije u preokoeanske zemlje, zamenili gradskim odelom. Nasuprot njima, žene su ne samo još dugo, sve dok kućni i odevni inventar nije uništen u vihoru drugog svetskog rata, nosile seosku nošnju, već su zadržale i svoj poseban stil odeće po kome su se razlikovale od okolnog stanovništva i kojim su nedvosmisleno dokazivale svoje dinarsko poreklo (kroj i ukras košulja, raspored veza i kićanke, tkane *oprege* s vunanim resama, devojačka crvena kapa i dr.).

Drugi deo knjige, za razliku od prvog sintetičkog dela, analitičke je prirode. U njemu su, posebno za mušku i žensku nošnju, pobrojani i detaljno tehnički opisani svi sastavni delovi kostima, zatim način i redosled oblačenja, za žene još i način češljanja i oglašavanja (ponuđeno je nekoliko paradigmi, u muškoj: letnji i zimski modalitet; u ženskoj: prema starosnoj dobi, od devojkice do starice). Sama, pak, uputstva za rekonstrukciju nošnji se sastoje od dekompozicije origi-

nala i predloga za njihovu izradu u savremenim uslovima (to je druga novina u modelu pisanja knjiga, sažimanje ova dva poslednja poglavlja što znatno doprinosi preglednosti i lakšem korišćenju priručnika). Ovaj deo knjige, osim toga što u potpunosti zadovoljava svoj praktični cilj, veoma je koristan i za naučno proučavanje kostima uopšte. U dosadašnjoj etnološkoj literaturi bilo je malo konkretnih, tehničkih opisa pojedinačnih odevnih predmeta, umesto uobičajenih idealtipskih deskripcija, a oni su neophodni za svaku ozbiljniju studiju načina odevanja. Osim toga, i u ovoj knjizi, kao i u celoj ediciji, svaki krojeni odevni predmet dokumentovan je i preciznim krojem, tehnički savršeno izvedenim, kao i crtežom izgleda predmeta s prednje i zadnje strane (autorica crteža: Nerina Eckhel). Uz to, A. Muraj je uz žensku nošnju Žumberka dala još i crteže načina češljanja i oglašnja devojaka i udatih žena, kao i seme tehnika i motiva veza. Likovni deo knjige opremljen je još i sa 12 vrlo dobro odabranih crno-belih autentičnih fotografija s terena snimljenih u vreme kada je nošnja još uvek bila svakodnevna pojava, i 25 kolorslika delova i detalja nošnje.

Knjiga Aleksandre Muraj "Narodna nošnja Žumberka - Stojdraga", dokumentovano, precizno, stručno, jasno i zanimljivo napisana ne samo da u potpunosti zadovoljava primarni, praktični cilj edicije, već neosporno predstavlja i značajan doprinos etnološkoj nauci i literaturi o načinima odevanja u celini.

Mirjana PROŠIĆ-DVORNIĆ

Frano Ivanišević, Poljica, Narodni život i običaji, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, uredila Vesna Čulinović-Konstantinović, Književni krug, Split 1987, XXIII, 732 str.

Djelo don Frane Ivaniševića o Poljicima zacijelo je jedna od najvrednijih monografija sastavljenih prema Radićevoj Osnovi. Prvi put je objavljena u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena u nastavcima, tj. u knjigama 8-10 (1903-1905). A ubrzo nakon toga, već godine 1906, javila se potreba da se Ivaniševićeva monografija pojavi i kao cjelovita knjiga. Ovo je, dakle, treće njeno izdanje!

U stručnoj etnološkoj javnosti to je djelo trajan izvor izvanredne građe i informacija što ih je zapisao ili redigirao oštroumni kultivirani znalac, a odavna je već teško dostupno. Zato valja pozdraviti odluku Splitskog književnog kruga da objavi reprint monografije. Ali ne samo to. Uz reprint po prvi put objavljuju se i zaisi cijele male zbirke građe, tj. narodnih pjesama (po Ivaniševićевой klasifikaciji: epskih pjesama, kraćih pjesama i šaljivih pjesama) zatim opisi igara, molitvice i nekoliko ulomaka neobjavljene građe različite vrste.

Već sam pisala o vrijednosti Ivaniševićeve monografije (Struktura tradicijskog mišljenja, 1984, 113) i konstatirala kako je Ivaniševiću Radićeva Osnova bila pretijesna. Doista, Ivaniševićovo poimanje narodne kulture šire je od Radićeva. On, naime, nije slijep na socijalne slojeve i jasno ih percipira, on uvažava i opisuje mijene kulturnih fenomena, jer utjecaje globalnog društvenog sustava, utjecaje razvoja ekonomije i trgovine promatra sa svih, a ne samo s aspekta negativnog utjecaja na narodnu kulturu. Uostalom, njegov politički i ekonomski angažman na to su ga poticali. A slikovni prilozi opet imaju ne samo dokumentarnu vrijednost nego omogućuju poseban studij. Naprimjer, na temelju objavljenih fotografija mogla bi se napisati cijela mala studija o funkcijama narodne nošnje u Ivaniševićevim Poljicima.

Vesna Čulinović-Konstantinović napisala je vrlo informativni predgovor o Ivaniševićevu životu i djelu: korisno je što je potražila i dobila usmena svjedočanstva ljudi koji su don Franu poznavali i s njim surađivali.

Monografija o narodnom životu i običajima u Poljicima na početku stoljeća ima trajno značenje ne samo za sadašnje generacije etnologa istraživača nego i za one buduće. S razvojem povijesne etnologije i socijalne povijesti valja očekivati njenu ponovnu valorizaciju. Bliža ili dalja budućnost osim pretiska dat će nam vjerojatno i kritička izdanja ovog nezaobilaznog djela.

Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN

Mara Hećimović-Seselja, *Tradicijski život i kultura ličkog sela Ivčević Kosa*, Mladen Seselja, Zagreb; Muzej Like, Gospić, Zagreb 1985, 267 str.

Mada etnološkinja po obrazovanju, autorica ove etnografsko-folklorističke monografije svoj je radni vijek provela kao srednjoškolski profesor, baveći se etnologijom samo u slobodno vrijeme. Zapiše o svom ličkom zavičaju i životu svojih predaka Ivčevića prikupljala je više od četiri desetljeća (1935-1980.), a publiciranje knjige dijelom i sama financirala.

U pristupu sabiranju podataka slijedila je metodološke preporuke Antuna Radića, koje su bile okosnicom većine etnografskih monografija što ih je JAZU u Zagrebu objavila u prvoj polovini 20. st. u *Zborniku za narodni život i običaje*. Razumije se, uz određene modifikacije što su autorici nužno nametnule konkretne suvremene prilike istraživane sredine. Uz topografiju sela i graditeljsko-stambene značajke opisano je gospodarstvo (*Gojenje blaga, Pčelarstvo, Ratarske sprave i oruđe, Obradivanje zemlje, Žetva*), zatim prehrana (*Hrana i suđe uz nju*), transport (*Orma - konjska oprema, Sprave za vožnju, Promet*), tekstilno rukotvorstvo (*Sprave za priređivanje lana, konoplje i vune, Obrada lana i konoplje, Obrada vune*) i odjeća (*Narodna nošnja*). Tome slijedi zbirka pjesama, predaja i pripovijesti, te zapisi o vjerovanju, gatanju i čaranju. Ponašanja vezana uz prigode životnog ciklusa obrađene su u poglavlju *Porod, djetinjstvo, ženidba i smrt*, na što se nadovezuje pregled godišnjih običaja. Slijede *Zabave i igre, Natjecanja i igre*, te, na koncu, *Narodno ljekarstvo*.

U uvodnom je poglavlju autorica upozorila da materiju ove knjige smatra građom za buduća istraživanja. To ona doista i jest. Riječ je o pomno sabranoj i temeljito provjerenoj (u nekim segmentima i osobno proživljenoj) faktografiji života i kulture Ivčevića. Pritom se, očigledno svjesno, Mara Hećimović-Seselja nije upuštala u interpretacije ili iznošenja širih etnoloških zaključaka. Prepuštala je to samozatajno drugima.

Aleksandra MURAJ

Christina Hole, *A Dictionary of British Folk Customs*, Paladin Grafton Books, London 1986 (prvo izdanje 1976), 349 str.

Knjiga sadrži odabir običaja iz Velike Britanije. Nekoji od tih običaja još žive u osuvremenjenome obliku, dok su neki nestali, ponajviše u polovici ili pri koncu prošloga stoljeća. Opisani su običaji poredani, poradi lakšega snalaženja, po abecednome redu (pa je knjiga i naslovljena *Rječnik britanskih narodnih običaja*), ali, kaže se u predgovoru, knjiga ne pretendira na enciklopedijsku sveobuhvatnost. Sadrži običaje što su izabrani zbog njihove zanimljivosti ili ljepote, nekadašnje ili današnje važnosti u životu ljudi i, često, zbog njihove starosti.

Običaji su prikazani prema povijesnim područjima jer su, navodi autorica, ta područja i danas relevantna za proučavanje narodnih običaja. Za one koji bi željeli posjetiti mjesta u kojima su se opisani običaji održali autorica je priložila današnju upravnu podjelu Velike Britanije.

Prikazani su tzv. kalendarski ili godišnji običaji, kako vjerski tako i svjetovni. Čitamo stoga o običajima o crkvenim blagdanima (primjerice Božićno drveće, Badnjak, Uskrsna jaja, Uskrsni zec, polaznik, majsko drvo, zeleni Jack, sv. Ivan, sv. Martin, sv. Blaž, sv. Stjepan itd.), i o svjetovnim običajima o koncu žetve, o gnojenju zemlje laporom, no i o prazniku Guy Fawkes-a (obilježava godišnjicu otkrića zavjere protiv kralja i Parlamenta 1605. godine), o obljetnici ubojstva Henrika VI 1471. godine i izbijanja kuge 1665. godine u seocu Eyam. Opis je običaja popraćen bilješkama, a na kraju je teksta izbor iz bibliografije.

Britanski su običaji uspoređeni sa sličnim običajima u drugih naroda (tako se na nekoliko mjesta navode i srodni običaji u nas). Autorica često istražuje i genezu običaja - kad i u povodu čega su nastali, služeći se pri tome povijesnim zapisima i arhivskom građom. Prikazano je kako se običaji mijenjaju, stapaju s drugima, ili bivaju zamijenjeni novima. Tako se, naprimjer, iza prvoga svjetskog rata na praznik sv. Martina (11.XI) počeo obilježavati Dan primirja (Armistice Day), da bi se poslije drugoga svjetskog rata sjećanje na žrtve oba rata vezalo uz tzv. Nedjelju sjećanja (Remembrance Sun-

day), tj. nedjelju najbližu danu sv. Martina. Zaokupljena istraživanjem povijesti običaja, autorica manje pažnje obraća njihovim simboličkim značenjima.

Knjiga je lako i zanimljivo pisana, a donosi i bogatu usporednu građu, pa bi mogla potaknuti danas zapostavljena komparativnoprročavanje običaja.

Jasna ČAPO

Koledowanie na Lubelszczyznie, Polskie towarzystwo ludoznawcze, Wroclaw 1986, 397 str.

Koledowanie na Lubelszczyznie je opsežan pregled božićnih običaja iz kraja oko Lublina u Poljskoj, poznatoga po bogatoj folklornoj tradiciji. Građu su skupljali iz različitih institucija u Lublinu u razdoblju između 1960. i 1982. godine.

Zbornik je, dakle, panorama običaja, obreda, dramskih igara, saga i novijih pjesama seljačkih pjesnika (potonje su isključivo u pisanome obliku) što se recitiraju, pjevaju ili izvode u božićnome ciklusu godišnjih običaja. Izložena građa slijedi povijesni razvoj repertoara. U svim člancima istaknuto mjesto zauzimaju riječi i glazba koledarskih pjesama. Na kraju je abecedni indeks, po prvome stihu pjesama, i indeks mjesta. U prilogu je tridesetak fotografija.

Uvodni članak Jerzyja Bartminskog raspravlja o božićnim svečanostima u lublinskom kraju kao o kazališnome spektaklu podređenom religioznom vrijednosnom sustavu.

Janina Petera, u članku "Narodni rituali i običaji Božićnoga ciklusa" donosi bogatu i potanku etnografsku građu o tome.

Jerzy Sierociuk i Grazyna Zuraw opisuju dva drevna običaja iz okolice Lublina - posjete neoženjenih muškaraca udavačama i koledarske ophode kuća. Autori prilažu tabelu mjesta iz kojih dolazi građa i podatke što pokazuju geografsku rasprostranjenost imena običaja, dob kazivača, oblik nagrade koledarima, itd.

U drugome prilogu Jerzy Bartminski svrstava koledarske pjesme u tri grupe - u novogodišnje, u božićne i u novije (uključuju i šaljive koledarske pjesme). Današnja tradicija lublinskoga područja podsjeća na poljsku renesansnu tradiciju kad su koledarske pjesme bile, s jedne strane, pozdravni tekstovi namijenjeni

odraslima i djeci, a, s druge strane, crkvene pjesme o Kristovu rođenju što su već tada postajale dio svjetovne tradicije.

Jozef Weclawik opisuje najstarije narodne priredbe - dramsku igru s konjićem i tzv. božićne dijaloge. Prvi se običaj sastoji u dovođenju konja u kuću, uz ritualno posipanje žitom i iskazivanje dobrih želja u Novoj godini. Prema autoru, taj je običaj u svezi s istočnooslavenskim godišnjim obredima s magijskim obilježjima. Božićni dijalozi potječu od srednjovjekovnih misterija i tradicije XVI. i XVII. stoljeća. Razvoj kanona dramske umjetnosti u XVIII. stoljeću popularizirao je božićne dijaloge u narodnoj kulturi i pridonio je dramtizaciji tog žanra.

Jan Adamowski piše o lublinskim jaslama (betlehemu). Najstariji zapisi tog običaja u Poljskoj potječu iz XIV. i XV. stoljeća, a u Lublinu iz prve polovice XIX. stoljeća.

S pomoću srednjovjekovnih misterija i pozdravnih koleda Jan Adamowski i Jerzy Bartminski analiziraju drame zvane "herody". Pokolj djece, i na koncu, smrt Heroda tvore okosnicu drame, što se općenito može čitati kao metafora borbe između dobra i zla, te između života i smrti. Drama se izvodi u sklopu koledarskih ophoda.

Jan Adamowski piše i o suvremenim koledarskim pjesmama. Pjevaju se uz glazbu crkvenih božićnih pjesama na koju su seljaci sastavili nove stihove, ponekad društveno ili pak patriotski obojene. Ta je kreativna umjetnost oživjela u doba njemačke okupacije Poljske u drugome svjetskom ratu.

Isti autor prikazuje "krakovsko vjenčanje" kao božićni spektakl. Sastoji se od dijaloga dječaka i djevojčica.

Grazyna Zuraw opisuje noviju dramsku priredbu - adoraciju Djeteta u župi Krasnobrod. Tu vrlo popularnu tradiciju u kojoj sudjeluju župljani potakao je mjesni svećenik.

Pregled koledarskog stvaralaštva zbornik zaokružuje prilogom o novim božićnim pjesmama, što obogaćuju tradicionalni koledarski repertoar. Autor, Michal Lesiow, proučava motive i stil tih pjesama.

Jasna ČAPO

Felix Hübner & Ulrich Koch, *Boule Pétanque*, Boccia, Hugendubel, München 1988, 127 str.

Igra kuglama, znana u nas kao *boće*, ima dugovjeku povijest. Prikazuje je reljef na jednom rimskom sarkofagu, mnoge slike i bakrorezi, spominju je Rabelais, Montaigne, Shakespeare, njome su se bavili kraljevi, a čini se da je prikazana i na jednoj Brueghelovoj slici.... U različitim povijesnim razdobljima imala je različitu sudbinu. U 14. stoljeću zabranjivali su je u Francuskoj da bi dva stoljeća kasnije postala igrom uglednih viših slojeva u Engleskoj i srednjih i nižih na kontinentu. Moglo bi je se promatrati u svim procesima kulturnih mijena i društvenih uspona i potiskivanja kroz koje je prolazila evropska narodna kultura u predindustrijskom razdoblju ali i kasnije. Bijaše to mahom muška igra, no u Engleskoj među višim slojevima igrale su je podjednako i žene.

Evropa poznaje različite vrste igre kuglom koja se, s određenog mjesta, tj. od unaprijed zadane crte, na manje ili više pripremljenom terenu iz ruke baca prema određenoj manjoj kuglici - cilju. Jedna od tih podvrsta engleske su *bowls*, koje i same imaju podvrste, zatim talijanske *bocce* (naše *boće*), opet s više podvrsta, te francuske *boule pétanque*, *jeu provençal*, *boule Lyonnaise* i druge. Svaka od tih vrsta ima drugačija pravila s obzirom na dužinu igrališta i način plasiranja kugli. Postoje natjecateljski savezi i prvenstva na različitim razinama, sve do svjetskih prvenstava.

Igra boća mora zanimati etnologa zato što se, uz dobro organizirane momčadi i sustav natjecanja, i dalje po cijelom svijetu, pa tako i kod nas, boće igraju i spontano, po gradskim parkovima ili na još neizgrađenom gradskom terenu. One ljudima omogućuju druženje na otvorenom, kretanje i razbibrigu. I danas su još uvijek pretežno muški sport, ali ima sve više iznimaka.

Uz natjecateljske sustave, koji se oslanjaju na institucije globalnoga društvenog sistema, živi i "narodna kultura" boćanja. Ova knjiga koja je prvenstveno namijenjena propagiranju *boule pétanque* i koja je izvrsno ilustrirana, mogla bi, međutim, poslužiti i kao poticaj za istančanje etnološko istraživanje boća kao suvremenoga kulturnoga fenomena.

Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN

Antun Kozina, *Običaji krapinskog kraja*, Samoupravna interesna zajednica za kulturu i informiranje općine Krapina, Krapina 1988, 80 str.

Ova je knjižica jedan od prvih priloga posvećenih doskorašnjoj 800-toj obljetnici Krapine (spominjanju u dokumentima od 1193). Antun Kozina poznati je kroničar svoga zavičaja. Djelujući godinama kao predani muzejski radnik (za što je 1988. dobio od Muzejskog društva Hrvatske i nagradu "Pavao Ritter Vitezović" za životno djelo) zanimao se cjelokupnom kulturno-povijesnom tematikom toga dijela Hrvatskog zagorja. Napisao je o tome toliko radova da je već sada njegov opus nezaobilazni izvor za svakog budućeg istraživača dotičnog područja.

U svojoj najnovijoj publikaciji ne bavi se - kako bi se po naslovu moglo zaključiti - samo običajima (ritualima) u užem smislu toga pojma, već mu je pogled znatno širi. Kozina, naime, smatra da "... čovjek ne pokazuje običaje samo kad pjeva i pleše", već ih očituje i "... kod gradnje kuće, proizvodnje odjeće, obučice ili kad priređuje jelo..." (str. 5). Drugim riječima, terminom *običaji* sintetizira i uvriježene kulturne navike, uobičajena ponašanja određene sredine, zajednički nazor na svijet i život. Stoga je o stanovništvu sela Pretkovec, Petrovski Vidovec i Krapinski Vidovec, smještenih jugozapadno od Krapine, zapisao niz etnografskih crtica, kako o njihovu nekadašnjem životu, tako i o odjecima pojedinih od tih pojava i u sadašnjosti. Razmotrio je nekadašnji zadrudni oblik obitelji; osvrnuo se na seoske zanatlije; opisao spontana seoska druženja uz rad; istakao značenje sajмова i proštenja. Od životnih je običaja opširno opisao cio kompleks tradicija pri sklapanju braka, a od godišnjih obradio dio zimskog ciklusa. Prikaz nekadašnje seoske odjeće dopunio je domaćom proizvodnjom tekstila, a završio opisom seoskih kuća i gospodarskih objekata.

Za svoju je publikaciju autor naveo da je "znanstveno-popularno štivo" (str. 6). Nesumnjivo Kozina poznaje i služi se relevantnom stručnom literaturom, pa raznolika etnološka tumačenja aplicira i na svoju građu. No, meni se čini da najveću draž ove knjige čini upravo "gola" građa: pojave iz jućerašnjeg i današnjeg života tih Zagoraca, što ih je Kozina tako dobro

zamijetio i svojim zapisima uspješno prenio čitaocima. Smatrajući te njegove zapise, što ih je "na pajdaškim spravišćima tradicionalnih spelancija zapisal i zebrao", etnografskim krokijima (u najboljem smislu riječi), moram još dodati da im adekvatnu dopunu predstavlja i likovna oprema knjige.

Aleksandra MURAJ

Aron Gurevič, Problemi narodne kulture u srednjem veku, Grafos, Beograd 1987, 399 str. (Biblioteka "Horizonti")

Da je "socijalna historija" već duže vrijeme popularna u SSSR-u, dokaz je i ova knjiga, napisana perom ruskog povjesničara Arona J. Gureviča (orig. izd.: Aron Jakovlevič Gurevič, Problemi srednevekovnoj narodnoj kulture, Iskusstvo, Moskva, 1981), koja je izravni nastavak i razvoj istraživanja, započetih knjigom "Kategorije srednjovjekovne kulture" (izd.: Iskusstvo, Moskva, 1972). Osnovni zadatak, kojeg se autor prihvatio, je da promotri i, po mogućnosti, objasni "paradoks srednjovjekovne kulture", odnosno susret "narodne" i "učene" kulture u svijesti ljudi. Gurevič zapravo upotrebljava antroposociološko (a, dodao bih, i etnološko) istraživanje pisanih dokumenata na području zapadne Evrope i to onih namijenjenih, na učenom dijelu srednjovjekovnog pučanstva, već onih koji su pisani za neuki, nepismeni puk.

Zašto je izabrana baš ova građa? Upravo zato jer daje jednu bitno drugačiju sliku srednjovjekovne kulture, a samim tim i drugačiju sliku srednjovjekovnog kršćanstva, u ovom slučaju katoličanstva. Ovakva popularna literatura morala je biti po stilu i sadržaju pristupačna puku, neobrazovanom narodu, i njihovim pretkršćanskim i nekršćanskim predodžbama. Time je ostvarivala svoju osnovnu zadaću - približiti i učvrstiti kršćansku vjeru kod ljudi. I upravo ovdje se događa tzv. paradoks srednjovjekovne kulture, tu se sastaju dvije kulture, koje uzajamno (treba to naglasiti) utječu jedna na drugu.

Obuhvaćeni materijal, koji proučava Gurevič, zauzima vremenski raspon 6-13. st., tako da daje jedan presjek mišljenja koji je svojstven ranom i klasičnom Srednjem vijeku, bez utjecaja Renesanse i

Novog doba.

Korištena literatura je recentna francuska i zapadnoevropska, a uz nju autor upotrebljava i dostignuća ruskih istraživača, koji obrađuju slična područja znanosti, i na taj nam način približava i neka nedostupnija razmišljanja o obrađivanoj temi.

Govoreći o srednjovjekovnim svecima, autor utvrđuje odnos dar - uzdarje između svetaca i naroda, jednostavnije rečeno, na dobijene poklone svetac je morao odgovoriti čudom. Pri razmatranju ove problematike Gurevič se priklanja tvrdnji da je kult svetaca nametnut crkvi od strane običnih vjernika, te da žitija i legende o svecima obuhvaćaju tradicije i motive koji su daleko stariji od kršćanske religije i koji im daju novi smisao. A iz ovakvih postavki logično proizlazi da je u kršćanskom čudu očuvana tradicija narodnog čarobnjaštva, koje je, nesumljivo, ili pretkršćansko ili nekršćansko i veoma duboko ukorijenjeno u svijesti naroda koji vjeruje u njega.

Drugi važan izvor za izučavanje srednjovjekovne narodne kulture su tzv. pokajničke knjige, tj. priručnici za ispovijedanje, koje su koristili katolički svećenici. Pitanja, koja se postavljaju u tim pokajničkim knjigama, su za istraživače vrlo bogata dragocjenim podacima o životu i običajima naroda; kroz njih se otkriva svijet koji zvanična kršćanska dogma u većini slučajeva krije i koji pokazuje "veliki sloj verovanja, stereotipa ponašanja, predstava o svetu i način mišljenja koji nisu imali mnogo zajedničkog sa onim, čemu su sveštenici učili svoju pastvu" (str. 152).

Naredni problem, kojeg se autor dotiče, su predstave o onostranom svijetu, slike raja i pakla. Počevši svoje razmatranje preko kršćanske ikonografije do literarnih vizija, Gurevič utvrđuje da i ove predstave i vizije nose veliki pečat mišljenja, čiji je nosilac puk, "pastva", i koje se tokom srednjeg vijeka pretvaraju u umjetničke slike.

Kroz viđenja raznih kaludera, koja opisuju srednjovjekovni pisci, pojavljuju se razni grijehovi i vrline kao personifikacija, i to ne u vidu alegorije već s ljudskim svojstvima; kroz ovakva shvaćanja vidljivo je da se fantazija nije razumijevala, već je prihvaćena kao realnost. Samim tim i svijet koji je tako stvoren, po mišljenju autora, prihvaćen je

kao realnost.

U poglavlju u kojem se govori o "Svetilu" Honorija Augustodunskog (11/12. st.) zanimljive su "socijalne tipologije" koje opisuje taj autor. Tako Honorije nabraja kaluđere, svećenike, plemiće, te prosti narod, što je u korelaciji sa šemom, poznatom također u ono doba, u kojoj se spominju "oni koji se mole", "ratnici", "zemljoradnici". I ovdje, u "Svetilu", Gurevič konstatira veliki jaz između dva nivoa srednjovjekovne religioznosti.

Međutim, kao najbolji primjer autorove metodologije i pristupa izvorima služi posljednje poglavlje, gdje on, suprotno stavovima M. M. Bahtina, tvrdi da srednjovjekovna groteska nije umjetnički postupak, tj. plod autorove mašte. Materijal koji donosi Gurevič - a to su životinja, viđenja, propovijedi, pouke i teološki traktati - donosi upravo groteskni način mišljenja, a satirični ili parodijski element je isključen; dakle srednjovjekovna groteska je "način mišljenja". Razliku u stajalištima Bahtina i Gureviča diktira sam materijal koji je proučavan. Naime, Bahtin vidi u groteski znakove karnevala jer se koristi poznom srednjovjekovnom literaturom, a baš se u kasnosrednjovjekovnom gradu mora lokalizirati masovna pojava karnevala. Materijal koji koristi Gurevič, a to su djela ranog i klasičnog srednjeg vijeka, ne daje pretpostavku da je karneval postojao, već sadrži samo elemente budućeg karnevala (autor govori o "karnevalu prije karnevala"). Iz ovoga Gurevič izvodi zaključak da groteskno u periodu ranog i klasičnog srednjeg vijeka, a za razliku od kasnog srednjeg vijeka, nije pretpostavljalo smiješan, već ozbiljan kontekst.

U zaključku autor apelira na to da srednji vijek ne treba gledati kao vrijeme zabluda i grešaka i da kriterije za njegovo vrednovanje treba tražiti nigdje drugdje nego u samoj srednjovjekovnoj kulturi. Kada se shvati da je ta kultura "drugačija" i, kako Gurevič kaže, "nama već tuđa", srednji vijek više neće biti "tamni" ili "mračni", odnosno zaostalost se više neće etiketirati kao nešto "srednjovjekovno". I na samom kraju, uz napomenu da on razmatra "svakodnevicu" i "narodnu kulturu", potrebno je naglasiti da je problem, koji je Gurevič postavio, zapravo pronaći "način na koji je srednjovjekovni čovjek poimao svijet", tj. strukturu svijesti saz-

danu u njemu.

Izdavaču bez sumnje treba zahvaliti na izdavanju ove knjige, ali potrebno je uputiti i jednu vrlo oštru i značajnu zamjerku - naime, izostavljen je popis literature, popis koji bi bio veoma koristan svakom ozbiljnijem čitaocu ove knjige.

Silvio BRAICA

Ingeborg Weber-Kellermann,
Landleben im 19. Jahrhundert, C.
H. Beck, München 1987, 462 str.

Život na selu, u pokrajini, predmet je ove opsežne knjige poznate njemačke etnološkinje Ingeborg Weber-Kellermann, koja ne posustaje u radu i izdavanju nadalje značajnih etnoloških djela, iako je u ljeti 1988. svečano proslavila svoj sedamdeseti rođendan. Spominjem to zato što su djela tog neumornog etnološkog pera koja sada dobivamo, i to gotovo svake godine neko novo, rezultat zrelosti i dugogodišnjeg istraživačkog rada. Bez temeljitih terenskih istraživanja, bez izvrsne vlastite arhive, gotovo i ne bi bilo moguće napisati i sastaviti ovu galeriju ljudskih sudbina koje tvore život na selu. Jer, ova knjiga upravo je to.

Život na selu autorica prikazuje kao neko fino, vrlo složeno tkanje. Vremenski su tokovi osnova. Kroz nju se propliće potka sazdana od nizova životnih opozicija. Vremenski slijed počinje "oslobođenjem seljaka" i prikazom društvenih i gospodarskih prilika na selima u različitim njemačkim pokrajinama, u onima istočno od Elbe, u zapadnim i jugoistočnim njemačkim zemljama te u srednjenjemačkim i sjevernonjemačkim krajevima. Svaka pokrajina, naravno, proživjela je osobit povijesni razvoj i autorica upozorava na te posebnosti.

Sliku sela Ingeborg Weber-Kellermann prikazuje onako kako je u svim svojim teorijskim pristupima zahtijevala da se uradi, tj. kao socijalno slojevitu. Ponajprije tu je riječ o odnosima pri radu: zasebno govori o bogatom seljaku, pa o srednjem seljaku, te napokon o malome seljaku i nadničaru, odnosno poljoprivrednom radniku. Sve se te dimenzije socijalne strukture susreću u protoku svakodnevnoga života. Zato autorica prikazuje svakodnevne pojave kao što je izbor partnera i obiteljski život, utjecaj crkve i škole. Posebno se bavi pastirima,

koji nisu ratari. Ovo poglavlje zaključuje razmatranjem zamišljenoga i ostvarenoga reda, tj. pravom, pravnim običajima i pravnim institucijama.

U seoskoj sredini dio života koji je povezan s radom ovisi o muškim i ženskim doprinosima zajednici. Na opoziciji muško-žensko autorica opet istražuje i ovu razinu socijalne slojevitosti i socijalne reperkusije podjele rada među spolovima; zanima je odnos seljaka i seljakinje, slugu i sluškinja, momaka i djevojaka.

Daljnja opozicija pri prikazivanju života na selu jest ona između mladih i starih; autorica promatra međuodnose generacija, situaciju u domaćinstvu i manire koje su refleksije statusa i moći, odjeću kao znak društvenoga statusa, položaj djeteta i njegovo obrazovanje i napokon položaj starih i starost.

Život na selu poznaje suprotnosti među "visokim" i "niskim", razlike između vlasnika dobara i njihovih podređenih, između seljaka i ljudi drugih profesija. Postoje seoski siromasi. Postoji, napokon, gostionica u kojoj se svi susreću.

U završnom, šestom poglavlju autorica promatra prodor tehničkoga doba na selo i popratne pojave poput sezonskoga rada i mobilnosti, militarizacije te promijenjeni položaj žena. Vraća se također temi agrarne romantike, zavičajnoj književnosti te odnosu folkloru i folklorizma.

To što sam dosad prikazala samo je shema ovoga značajnoga autoričina djela kojega prikazuje sastav osnove i različite niti potke. Ta pak shema nije ispunjena suhoparnim, više ili manje učenim razmatranjima, već je ona ispunjena fotografijom, i to dokumentima ali i isječcima iz književnosti koji se odnose na pojedini fenomen ili ga opisuju. Tako socijalni odnosi na selu ne ostaju na razini konstatacija. Na pojedinačnim sudbinama slugu i sluškinja, nezakonite djece, bogatih gazda i njihovih podređenih, tj. kako su te sudbine prikazane u arhivskim dokumentima ili u lijepoj književnosti, spoznajemo seoski život, sve njegove aspekte. "Život na selu" satkan od individualnih sudbina i slučajeva sasvim je nešto drugo negoli prijašnji predmet etnologije, idealizirani život plešućih seljaka.

Potrebno je istaknuti i još jedan tok izlaganja u ovoj knjizi, koji teče usporedo s onim što sam ga usporedila s tkanjem. To je govor slika. Ingeborg Weber-

Kellermann ne služi se fotografijama tek usput, kako joj se sviđa, ili već prema tome ima li o pojedinoj temi slikovnoga materijala. Ne, taj materijal nije u njenim radovima slučajan. To je poseban predmet istraživanja, sve češći u evropskoj etnologiji (naprimjer majstor te nove "slikovne etnologije" je Nils-Arvid Bringeus). Sustavna kolekcija slikovnog materijala iz raznih razdoblja prati, dakle, izlaganja o životu na selu. Pred nama se vrti film toga života.

Ova knjiga je doista kruna jedne karijere. Sve ono za što se autorica niz godina zalagala sada je uspjela zorno i argumentirano izložiti. Nakon što je etnologija napustila "kanon" pred istraživačima se, kako kaže I. Weber-Kellermann, otkrio novi svijet, a stvari su prestale imati značenje kao puki predmeti već postadoše znakovima socijalnog života. "Jezik stvari i postupaka ključ je razumijevanju mišljenja i djelanja socijalnih grupa, u našem slučaju stanovnika sela" (str. 11). Zato je novi pristup otkrio toliku raznolikost seoskoga života koja je i samu autoricu iznenadila!

Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN

Petar Burke, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy, Essays on Perception and Communication*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, 281 str.

Britanski historičar, Peter Burke, pristalica je i sledbenik novih pristupa, nastalih na teorijsko-metodološkim temeljima francuske strukturalne historije, koja su istraživanja krupnih događaja i značajnih ličnosti proširili interesovanjima za celokupne historijske tokove, uključujući i svakodnevni život miliona "običnih" ljudi i različite aspekte njihovih kultura, ma kako trivijalni na prvi pogled izgledali. Od 1972. godine napisao je šest knjiga, među kojima za našu struku veoma instruktivno delo "Evropska narodna kultura početkom novog veka" (1978), a na koje nam je skrenula pažnju D. Rintman-Auguštin (Narodna umjetnost 23, 1986, 142-144).

"Historijska antropologija Italije početkom novog veka" predstavlja zbornik članaka od kojih su neki već ranije objavljeni u poznatim historijskim časopisima i tematskim edicijama, ali su

za ovu priliku prerađeni i dopunjeni novim podacima, da bi svi zajedno činili jedinstvenu celinu. Objedinjuje ih pre svega prostor i vreme na koja se istraživanja odnose: reč je, naime, o kulturi italijanskih gradova (Đenova, Milano, Firenca, Rim i Napulj) u 16. i 17. veku, s povremenim izletima u dalju ili bližu prošlost, ukoliko je to tema zahtevala. Isto tako, autor se često koristi italijanskim materijalom za poređenja sa sličnim ili oprečnim kulturnim pojavama u drugim delovima Evrope, pri čemu posebno insistira na kontrastima kultura protestantskog severa i katoličkog Mediterana.

Druga bitna zajednička osnova Burkeovih radova prezentiranih u ovoj knjizi je to što se svi temelje na postulatima istorijske antropologije, relativno nove discipline, koja pod tim nazivom postoji nešto više od jedne decenije i označava distinktivan, interdisciplinarni pristup proučavanju društava i kultura ranijih, završenih epoha, istoričara i kulturologa kao što su C. Ginsburg, E. Le Roy Ladurie, K. Thomas, L. Stone, N. Davis i drugi. P. Burke, u uvodnom delu, taksativno navodi osobenosti ovog pristupa po kome se on razlikuje od drugih pravaca socijalne istorije: 1. istorijska antropologija je namerno kvalitativna i koncentriše svoju pažnju na specifične slučajeve; 2. bavi se malim zajednicama da bi mogla dubinski da ih istraži i da ih odslika s više boja i životnosti; 3. cilj su joj "thick descriptions" (termin C. Geertza), drugim rečima, da pravila implicitna proučavanoj kulturi prevede i eksplicira na način razumljiv onima koji nisu njeni članovi; 4. zanima je simbolizam svakodnevnog života - odeća, hrana, načini obraćanja, gestovi itd; 5. teorijske uzore pronalazi u delima od E. Durkheima, A. van Gennepa, M. Maussa do C. Geertza, V. Turnera i P. Bourdieua, E. Goffmana, E. Leacha. Ovako definisanu disciplinu, P. Burke ne smatra suprotnom globalnim pristupima i kvantitativnim metodama, već komplementarnom.

Kao i u drugim svojim delima, P. Burke polazi od antropološke, ili još bliže, komunikacijske definicije kulture, shvatajući je kao "sistem znakova" koji se mogu "čitati" kao tekst i ističe da takav pristup pomaže "da se razume smisao mnogih pojava u Evropi ranog novog veka, od razmetljivo velelepni palata do

krajnje jednostavnih rituala" (str. 15). Ono, pak, što autor, kao istoričar, ne prihvata od strukturalista je njihovo istraživanje na strogo sinhronom planu. On stoga pokušava da integriše strukturalistički pristup kulturi s analizom pitanja koja su od posebnog značaja za kulturnog istoričara, a to su kako se značenje simbola menja kroz vreme, zatim kako se menja zavisno od situacije u kojoj se koristi kao i od načina na koji pojedinac može njime manipulirati. Drugim rečima, to bi bio pokušaj pisanja istorije "gramatike" kulture.

S obzirom na to da se opredelio za ovako shvatanje kulture, P. Burkea je, ovog puta, posebno zanimalo pitanje percepcije i komunikacije u italijanskim gradovima početkom novog veka, što ga još više približava antropologiji kao nauci, a istraživanje je rezultiralo sasvim novim viđenjem kultura toga doba. Polazeći od antropoloških dobro poznate činjenice da "društvenu stvarnost" treba razumeti kao "kollektivne predstave", kao kulturne konstrukcije i da se pojmovne kategorije, vrednosti i uloge dodeljene grupama (polnim, starosnim, društvenim, verskim itd.) u postojećem sistemu klasifikacija, razlikuju od jednog društva do drugog, autor u drugom delu knjige ispituje modele percepcije. Tako sledi niz od četiri vrlo zanimljiva članka "Klasifikovanje ljudi: popis stanovništva kao kollektivna predstava" u kome pokazuje da ni ova vrsta zvaničnog dokumenta nije "čist izvor", kako se to smatralo; da njegova objektivnost nije apsolutna, već da su "informacije koje sadrži filtrirane kroz određeni sistem klasifikacije" (str. 27), ali da upravo taj sistem sam po sebi pruža uvid u to kako je to društvo sebe videlo, ili preciznije, kako je grupa koja je vršila popis shvatala ostale grupe. Stoga se Burke koristi popisima da bi otkrio društvene stereotipe i profesionalnu strukturu kroz "emske" kategorije. Zatim, sledi analiza načina na koje su sveštena lica u svojim vizitacijama ispitivala, shvatala i karakterisala "narodnu religiju", odnosno postojeću religijsku praksu u različitim slojevima stanovništva. U poslednja dva poglavlja bavi se kollektivnim predstavama o secima u vremenu protivreformacije i percepcije slojevite kategorije prosjaka, stereotipima koji odražavaju kulturne vrednosti i stavove, kao i načine kako ih, svesno ili

nesvesno koriste, s jedne strane, vlasti, a s druge, obični ljudi.

Treći deo knjige (9 članaka) posvećen je istraživanju oblika komunikacije, od govora i pisanja, preko iskazivanja pristojnosti i vredenja, poruka izraženih u tekstovima i slikama, obrazaca potrošnje do zvaničnih i nezvaničnih rituala i to s pozicije etnografije komunikacije i simboličkog interakcionizma. S obzirom na ograničenost prostora, nemoguće je, makar u najkraćim crtama, prikazati sadržaj ovih radova, zato ću ih samo nabrojati: "Jezici i anti-jezici u Italiji početkom novog veka", "Uvreda i bogohuljenje...", "Načini korišćenja pismenosti...", "Razmetljiva potrošnja u Italiji 17. veka", "Samopredstavljanje na renesansnom portretu", "Sveti vladari, kraljevski sveštenici: rituali papa početkom novog veka", "Venecijanski karneval", "Devica Carmine i Masaniellova pobuna" i "Ritualni lečenja u Italiji početkom novog veka". P. Burke ističe da je italijansko društvo toga vremena, kao izrazito "società spettacolo", i gde je bilo vrlo važno odigrati svoju društvenu ulogu sa stilom i kome je ponašanje u javnosti bilo krajnje ritualizovano, posebno podesno za ovakvu vrstu proučavanja. U poslednjem, zaključnom poglavlju, autor se prihvata najobimnijeg komparativnog zahvata, naime pokušava da utvrdi razloge zašto je, u isto vreme, u zapadnoj Evropi došlo do promenjenog odnosa prema ritualu, odbijanja prihvatanja njegovog postojanja, u religijskoj i sekularnoj sferi.

Delo Petera Burkea višestruko je značajno za etnološka proučavanja i u našoj sredini. Bavi se, pre svega društvima i kulturama bliskim našima, koje ne samo da su na njih uticale, već mediteranska kulturna sfera zahvata i jedan deo naše zemlje, a pojedini simbolički oblici ponašanja mogu se prepoznati i u drugim prostorima. Međutim, knjiga ima još veći značaj kao teorijsko-metodološki model primenljiv na naš materijal. Etnologija, koja se od uvek bavila prošlošću - u poslednje vreme u duhu savremenih istorijskih pristupa - u Burkeovoj knjizi može pronaći zanimljivu i korisnu integraciju antropoloških teorija i metode analize različitih vrsta materijala. Od autora, kao istoričara, može se mnogo naučiti o savremenom shvaćanju istorijskih izvora, koji su i za etnologa

jedina vrela saznanja o kulturama u prošlim vremenima. Za njega nije bitna pozitivistička procena izvora kao primarnih ili sekundarnih, ili onih sa većim stepenom objektivnosti, odnosno subjektivnosti. Svi izvori, bilo da su nastali u kulturi (dokumenta, memoari, hronike...) ili izvan nje (zapisi putnika) su na svoj način subjektivni jer su svi odraz mentalne šeme tvoraca, ali je njihova vrednost upravo u tom iskazu. To svakako ne znači da se izvori ne moraju podržati rigoroznoj kritici. Na kraju, s obzirom na to da se u knjizi analiziraju urbana društva, ona može biti egzemplarna i kao pristup proučavanju kulture grada.

Mirjana PROŠIĆ-DVORNIĆ

Paul-Henri Stahl, *Histoire de la décapitation*, Presses Universitaires de France, Paris 1986, 247 str.

U ediciji *Les chemins de l'Histoire* koju uređuju B. Barret-Kriegel i A. Burguere javljaju se i naizgled čudne knjige poput ove, pomalo izvan uobičajenih historiografskih tema. Stahl je sociolog i etnolog, radi na Ecole des Hautes Etudes en Sciences sociales. Njegova je knjiga više problematska nego povijesna - zanima ga dekapitacija, dakle odrubljenje glave, "glavosijek" kao čin, kao tisućljetna evropska praksa.

Iako je dekapitacija poznata i narodima na drugim kontinentima, Stahl izučava tu pojavu u krajevima koji su bili pod otomanskom vlašću. Pomalo je fasciniran time što je dekapitacija na Balkanu do pred nekoliko decenija bila uobičajena pojava, ali uzima u obzir i podatke iz antičkih društava i iz srednjovekovne centralne Azije.

Zaključci su da je dekapitacija u prošlosti bila važna po svojoj učestalosti i po mjestu koji je zauzimala u ljudskom životu u prošlosti. Stahl odsijecanje glave povezuje s ulogom glave (i lubanje) kao posuđe koja sadrži dušu. Posjedovati neprijateljevu lubanju na ovom svijetu znači i raspolagati njegovom dušom na onom svijetu.

Usporedbe s "primitivnim" društvima pokazuju da je lov na glave jedan od uzroka ratova - kad nije moguće dobiti glavu svoga protivnika drugačije, tad se glave čak i kupuju, jer glave svojim vlasnicima osiguravaju znatne privilegije,

materijalne i socijalne.

Na istoku Evrope Turci su značajni za povijest dekapitacije. Donijeli su običaj odsijecanja glave iz centralne Azije i s Bliskog istoka. U borbi s Turcima Evropljani su i sami ponovno prihvatili dekapitaciju (koja je na tim prostorima bila raširena još u antici). Tome su naročito bili skloni oni evropski narodi koji su zadržali arhaičnu društvenu organizaciju (plemena, bratstva) - u takvim je sredinama krvna osveta bila apsolutna moralna obaveza, pa su turski lovovi na glave izazivali lovove na turske glave. Stahl primjećuje da su npr. Crnogorci odrubljivali glave pobijeđenim neprijateljima i kad to nisu bili Turci, pa su tako skidali glave i Francuzima. Postavlja pitanje da li su Crnogorci sustavno primjenjivali dekapitaciju i prije dolaska Turaka. Ako nisu, onda je crnogorsko dekapitiranje francuskih vojnika produžetak prakse preuzete od Turaka... Grci su u svojem ratu za nezavisnost gradili piramide od turskih lubanja, na isti način na koji su to radili Turci s njihovim lubanjama.

Stahl se pita u kakvom je odnosu dekapitacija prema ljudskoj žrtvi, koja u Evropi odavno ne postoji. Primjećuje da se u usmenoj predaji kao žrtve pri podizanju građevina uvijek uzidavaju žene i djeca, nikad muškarci. S druge strane, ženama i ženskoj djeci ne odsijecaju se glave, a muška se djeca dekapitiraju samo kao politički čin dokidanja loze.

Stahl smatra da je dekapitaciju vrlo teško interpretirati kao isključivo politički ili isključivo obredni čin, jer se uvijek radi o kompleksnim motivacijama. Odsijecanje jedne iste glave može početi kao obrana od neprijatelja, biti istodobno izvršenje pravde i eliminiranje političkog protivnika, a završiti kao obredni poklon vladaru.

Stahlova knjiga nam daje zanimljive podatke o lovu na glave, o putovanjima odrubljenih glava, o načinima odsijecanja glave, o gradnji piramida od lubanja, o uzidavanju glava u zidove, o načinima i trajanju izlaganja odrubljenih glava. On piše i o rječniku dekapitacije, o ritualnim elementima vezanim uz dekapitaciju, o svojevrsnom centraliziranom sistemu dekapitacije.

U drugom dijelu knjige Stahl prikazuje odjeke lova na glave i dekapitacije u usmenoj epskoj književnosti i posebno se bavi glavama svetaca, lubanjama monaha i

laika, znamenitim glavama i odrubljenim glavama koje nastavljaju živjeti.

Treći dio donosi komparativni materijal iz antike i Azije. Djelo završava zaključcima i relevantnim fragmentima iz raznih izvornika koji spominju dekapitaciju, te popisom citirane literature.

Za ljubitelje folkloru koji brdoviti Balkan nastoje vidjeti samo kao zemlju seljaka golubinje čudi ova knjiga o odrubljivanju glava kao recentnom običaju na našim prostorima može djelovati šokantno. S druge strane, uvjeren sam da se Stahl nije dovoljno koristio našim izvorima. Da jest, knjiga bi po svojoj prilici bila još šokantnija.

Francuskom autoru bismo (za utjehu) mogli zamjeriti što ne tretira dovoljno dekapitaciju kao način izvršenja smrtno kazne. Najzad, giljotina je genijalni francuski izum koji se uspješno primjenjuje i u dvadesetom stoljeću.

Ivan LOZICA

Boris A. Rybakov, Jazyčestvo drevnej Rusi, Nauka, Moskva 1987, 782 str.

Arheološki institut Historijskog odjela AN SSSR-a ovaj put nas je obradovao objavljivanjem knjige "Poganstvo starih Rusa", autora B. A. Rybakova. Boris Aleksandrovič Rybakov je sovjetski historičar i arheolog, rođen 1908. godine; od 1943. godine postaje profesor Moskovskog univerziteta, a od godine 1956. direktor Arheološkog instituta Akademije nauka SSSR-a. Pretežno se bavi historijom SSSR-a i ruskom srednjovjekovnom arheologijom; jedan je od njegovih najznačajnijih radova, ne računajući one koji se u ovom prikazu spominju, knjiga "Stari Rusi" (Moskva, 1948).

"Poganstvo starih Rusa" je djelo nastalo kao rezultat nastavka istraživanja, započetih monografijom "Poganstvo starih Slavena" (Nauka, Moskva, 1981; 607 str., 143 tabele sa C/B i col. fotografijama, crtežima i kartama), koja je posvećena proučavanju poganskog svjetonazora i religioznih predstava starih Slavena.

Najnoviju svoju knjigu B. A. Rybakov je generalno podijelio u tri velike cjeline, u kojima se redom govori o poganima "trajanovih stoljeća", zatim o procvatu

poganstva u Rusiji, te o "dvovjerju" Kijevske Rusije 11-13. st.; preko njih on analizira istočnoslavensko poganstvo u rasponu cijelog prvog tisućljeća naše ere, sve do susreta s kršćanstvom i razmatra složenu simbiozu drevne narodne religije s onom donesenom s pokršćavanjem. Kronološki, ovaj rad obuhvaća vrijeme od prvih spominjanja Slavena - Veneta kod antičkih autora 1-2. st. naše ere, do tatarskih provala 1237-1241. godine.

Urazjašnjavanju postavljenih zadataka, kao i za upotpunjavanje arheoloških podataka, autor široko koristi saznanja o narodnoj umjetnosti i folkloru 19. stoljeća, te srednjovjekovne propovijedi-pouke protiv poganstva, napisane 11-13. st. Upoznavanje s drevnim epohama on koristi kao ključ za shvaćanje prvobitnih formi mitologije, njihovih izvora i za određivanje vremena pojavljivanja tih mitoloških predstava. B. A. Rybakov na osnovi arheološkog materijala analizira idole bogova, svetišta, groblja bez nadzemnih oznaka ("pogrebna polja" ili "polja pogrebnih umi"), te kneževske kurgane (kneževske grobnice, prekrivene zemljanim humkom). Pošto ovaj materijal očitava samo jedan od kulturnih aspekata, korisni su mu i zapisi suvremenika. Kršćanski misionari su pisali na principu kontrasta: razuzdano poganstvo, s mnogobrojnim svetkovinama i krvavim žrtvovanjima, suprotstavljeni su blagostanju i smirenju nakon kršćanske propovijedi. Dok ruski autori 11-13. sto. nisu ulazili u pojedinosti koje bi današnje istraživače mogle zanimati, opisi poganskih kultova bili su jedna od neprocjenljive vrijednosti). Treba također istaknuti da je, po mišljenju samog autora, za temu poganstva veoma dragocjen i etnografsko-folklorni materijal, međutim, nažalost, za epohu Kijevske Rusije takav materijal postoji samo u fragmentima. Zbog toga Rybakov predlaže upotrebu retrospektivne metode, uz jednu vrlo važnu napomenu - treba znati na kakvoj kronološkoj dubini se završava znanstvena metoda i gdje počinju pretpostavke. Druga metoda kojom se koristi autor je ekstrapolacija, tj. pregled rasprostiranja vjerovanja i formi kulta po Kijevskoj Rusiji, a sve to dokumentirano u raznim vremenskim razmacima. Uzimajući u obzir mogućnosti takve ekstrapolacije, predstave o poganstvu se nadopunjuju predodžbama o narodnim kolima,

ritualnim pjesmama, maskiranju, dječjim igrama i sl. Stav autora je da se istočnoslavenski folklor, zapisan u 19. stoljeću, može projicirati u prvo tisućljeće naše ere i time produbiti naše znanje o toj epohi.

Izvršenje općeplemenskih ritualnih radnji ("sobory", "sobytija"), organizacija svetišta i kneževskih kurgana, održavanje godišnjeg obrednog ciklusa, čuvanje i popunjavanje fonda mitoloških i epskih bajki, dio su zaduženja specijalnog žrečkog staleža ("volhvy", "čarodei", "oblakoprogoniteli", "veduny", "potvory" i dr.), koji je i poslije pokršćenja imao veliki utjecaj na narod. Nadalje, pronađena paradna odjeća kijevskih kneginja bila je odraz svakodnevnice odjeće i ukrašavanja, a prisutnost poganskih scena, povezanih s rusalijama (dan mrtvih kod starih Slavena), na ukrasima, nađenim na odjeći kneginja, svjedoči o nesumljivom sudjelovanju predstavnika socijalnih vrhova u poganskim obredima. Naposljetku, na granici 12. i 13. stoljeća ustanovljava se "dvovjerje", odnosno izvjesno kompromisno rješenje između poganskih i pravoslavnih elemenata; u primjenjenoj umjetnosti na mjestu poganskih tema pojavljuju se kršćanske. Kako se doznaje iz propovijedi protiv poganstva iz konca 12. i početka 13. stoljeća poganski teolozi, pritješnjeni dvjestogodišnjom formalnom kršćanizacijom, stvaraju nove predstave o upravljačkim silama svijeta.

Ove kratke crtice, povadene iz monografije B. A. Rybakova "Poganstvo starih Rusa", mogu se sažeti riječima kojima izdavač ovo djelo preporučuje potencijalnom kupcu: "U centru pažnje toj knjizi su - Kijevska Rusija i uloga drevnih poganskih religija u državnom životu do primanja kršćanstva. Na ogromnom arheološkom i povijesnom materijalu autor pokazuje visoki nivo poganskih nazora i obreda prije pokršćenja Rusije, njihovo očitovanje u društvenom životu, crkvenim obredima, u primjenjenoj umjetnosti".

Umjesto zaključka, mislim da je potrebno istaknuti kako Boris A. Rybakov daje dobar primjer interdisciplinarnog proučavanja slavenske kulture, religije i mitoloških nazora. Ovom, kao i prethodnim svojim knjigama, on prilaže nove elemente za sastavljanje mozaika koji godinama slažu, s više ili manje uspjeha, autori kao što su V. V. Ivanov, V. I. Toporov, B. A. Uspenski, pa i, u zadnje

vrijeme, naš akademik Radoslav Katičić.
Silvio BRAICA

Étnografija vostočnyh slavjan, Očerki tradicionnoj kul'tury, otvestvennyj redaktor K. V. Čistov, Nauka, Moskva 1987, 556 str., (Étnografija slavjan, glavnyj redaktor Ju. V. Bromlej).

Etnografski institut Akademije nauka SSSR-a, u ediciji "Etnografija Slavena", izdao je knjigu "Etnografija istočnih Slavena, Pregled tradicijske kulture" u kojoj su objedinjeni radovi dvadesetorjice znanstvenika u jednu cjelovitu i preglednu cjelinu, koja predstavlja suvremene spoznaje o tradicijskoj kulturi istočnih Slavena. Sastoji se iz dva dijela: u prvom, poslije uvoda, daju se opći podaci i opisi kulture istočnih Slavena u historijskoj dinamici, a u drugom, komparativno-tipološki pregled važnijih područja tradicijske kulture.

U uvodu možemo doznati mnogo toga o objektu proučavanja ovog pozamašnog djela: to su Rusi, Ukrajnici i Bjelorusi, grupa bliskosrodnih naroda, veoma mnogobrojno zastupljenih u Evropi i Sovjetskom Savezu, raseljenih na širokom teritoriju od Kaliningrada do Vladivostoka i od Murmanska do Crnog mora i sjevernog Kavkaza. Krajem 19. i početkom 20. st. život velike većine istočnih Slavena bio je vezan s tradicionalnom kulturom, čije izučavanje je osobito važno za shvaćanje povijesti Rusije i njenog kulturnog nasljeđa. Također se doznaje da je edicija "Etnografija Slavena" međunarodni projekat SSSR-a, Čehoslovačke, Poljske, Bugarske i Jugoslavije. Uz ovaj tom, izdana je u Bugarskoj "Bugarska narodna kultura, Historijsko-etnografski pregled" (Sofija, 1981; 336 str.), a posao se nastavlja na etnografiji zapadnih Slavena, te, po riječima ruskog priručivača, na etnografiji naroda Jugoslavije.

Nakon što se stekne uvid u brojnost, raseljenje i prirodne uslove obitavališta istočnih Slavena, a potom i u jezik, kompariran s drugim slavenskim jezicima, stižemo do prvog dijela knjige koji se, kako je već spomenuto, bavi općim podacima o kulturi istočnih Slavena, a nosi naslov "Etnički i etnokulturni problemi". Razmatranje polazi od povijesnog pregleda staroruskih narodnosti i njihovih

uloga u formiranju istočnoslavenskih naroda, a uz etnogenezu, popraćenu preglednim kartama, u kratkim crtama se opisuju razni aspekti kulture koje su nosioci stara ruska plemena (ovakav pregled je limitiran dostupnim podacima, te se najveći akcent stavio na opise poganskih svetišta, naselja i nastambi, umjetnosti); u obzir je uzet vremenski slijed od 6. do 18. st. Spominju se i najutjecajni autori koji se bave ovom temom, a možda bi na prvom mjestu trebalo istaknuti ruskog arheologa i povjesničara Borisa A. Rybakova.

Prelaskom na temu historijske sudbine naroda istočne Evrope u vezi s etničkom historijom istočnih Slavena, obrađuje se opća etnička povijest istočne Evrope, potkrijepljeno kartama ruskih zemalja u 17, 18. i 19. st., da bi se u nastavku prešlo na pregled pojedinih naroda i to redom Rusa, Ukrajinaca, te Bjelorusa. U sva tri slučaja, prvo se ukratko nabrajaju znanstvenici i institucije koje se bave ovom tematikom, zatim se daje kratak pregled etničke historije, da bi se na poslijetku opisale osnovne osobitosti kulture proučavanih naroda.

Slijedi drugi dio, tematski povezan naslovom "Materijalna i duhovna kultura, Komparativno-tipološki pregled", koji u svakom poglavlju obrađuje po jedan aspekt tradicijske kulture istočnih Slavena. U odjeljku o poljoprivrednom oruđu opisuju se razna pomagala za obradu zemlje, za usitnjavanje (zemlje, žita i dr.), za sijanje, žetvu, za vršidbu, te oruđa za vijanje; od poljoprivrednih zgrada podrobnije se upoznajemo sa sušnicama, prostorima za čuvanje zrnja i mlinovima. Kroz vrlo obiman i dokumentiran prikaz naselja istočnih Slavena, obrađuju se seoska naselja, seoska groblja ili "pogost" oko kojih se grupiraju sela, "rjadi" koji su prelaz od seoskog ka gradskom tipu naselja, gradići ili "mestečki" u Bjelorusiji (od rus. mesto, ukr. misto, bjel. mjasto), te trgovišta ili "posady" u Rusiji i Ukrajini (slično bjeloruskim mestečkama); zatim tu su prikazani gradovi, tipovi naseljavanja, površine i planiranje seoskih naselja i gradova, te gradska privreda. Prikazujući istočnoslavenske tipove kuća, autori su obradili građevinski materijal i konstrukciju, arhitektonske ukrase, interijer, izgled dvorišta (tj. okućnicu), opće i specifične karakteristike kuća i, na kraju, gradske kuće. Kao zasebne cjeline obrađena je još

odjeća, zatim hrana i kućni pribor, transport (nošenje i prevoz tereta), zanati, istočnoslavenska porodica, seoska općina, kalendarski praznici i obredi, porodični obredi i obredni folklor, prozni žanrovi folklor, epika, lirske pjesme, narodne igre, drame i teatar, narodna dekorativno-plastična umjetnost, te narodno znanje. Sva navedena poglavlja, kada je to bilo neophodno, bogato su ilustrirana fotografijama i crtežima.

Zaključno se poglavlje bavi suvremenim etničkim procesima i utjecajem etnokulturne historije na njih. Pri tome nas ne treba zasmetati glorificiranje oktobarske revolucije i promjena koje je ona unijela u život istočnoslavenskih naroda, jer je to ustaljeni običaj u sovjetskoj literaturi.

Na kraju, istaknuo bih jednu vrlo važnu osobinu ove knjige, a to je da se iz etnografskog pregleda više ne izuzima proučavanje grada i gradskog života. Grad ovdje nije prikazan kao antipod onome što se naziva etnografijom, već je njen nerazdvojni dio; on utječe na svoju okolinu, ali i prima utjecaje iz takve, rekao bih, etnografske okoline. I još nešto - popis literature (kojem u svakoj knjizi dajem veliko značenje) je zaista imponantan. Prostire se na 25 stranica i u njemu je zastupljena literatura iz svih slavenskih zemalja (pa i šire), uključujući tu i Jugoslaviju.

S pojavom "Etnografije istočnih Slavena", mogu to slobodno reći, izbjegnuta su sva mučna traganja za podacima o tradicijskoj kulturi istočnih Slavena, a to bi trebalo posebno obradovati studente etnologije, kojima bi ova knjiga trebala biti dio obavezne literature, jer ovako sortirane i objedinjene podatke ne možemo naći ni u jednom izdanju štampanom u Jugoslaviji ili inozemstvu. Jednom riječju, "Etnografija istočnih Slavena" u izdanju Etnografskog instituta AN SSSR-a je zlački priređeno djelo, u kojem se vodila maksimalna briga o onima koji se možda prvi put susreću s ovakvom problematikom, ali i o onima koji traže "nešto više".

Silvio BRAICA

Die Stellung der Frau auf dem Balkan, Beiträge zur Tagung vom 3-7 September 1985 in Berlin, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, 313 str. (Balkanologische Veröffentlichungen, Band 12).

Simpozij "Društveni položaj žene na Balkanu" održan je 3-7 rujna 1987. u Berlinu. Organizirao ga je Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin. Radovi s tog Simpozija tiskani su 1987. godine kao 12. broj časopisa "Balkanologische Veröffentlichungen", čiji je izdavač organizator Simpozija.

Uvodnu riječ napisao je Norbert Reiter i u njoj podsjetio kako je došlo do ideje za organizaciju ovog Simpozija. Objasnio je da je iz naslova ove edicije izostavljena riječ "društveni" jer se smatralo da prilozi svojim pristupom premašuju ono što sociolozi razumijevaju pod pojmom "društven".

Referati su svrstani u 9 grupa, što pokazuje širinu pristupa problemu položaja žene, a to su I. Sociologija, II. Etnologija, III. Povijesne znanosti, IV. Literatura, V. Pravne znanosti, VI. Medicina, VII. Ekonomija, VIII. Komunikacije i IX. Lingvistika.

Uvodni referat pod naslovom "Komunikacija i život žene" dala je Ingeborg Weber-Kellerman, u kojem između ostalog govori o značajnoj društvenoj ulozi žena u selu. Donekle korigira poimanje patrijarhalne hijerarhije već i govori o neke vrsti tajnoj diplomaciji žena. Smatra da bi neke postavke o položaju žene trebale doživjeti reviziju i nada se da će Simpozij odgovoriti na neka pitanja, ali i postaviti nova.

U grupi referata iz područja SOCIOLOGIJE radovima su sudjelovale Krisztina Mánicke-Gyöngösi s temom "Promjena uloga žene u Mađarskoj nakon II. svjetskog rata", Mirjana Morokvašić radom "Kontrola rađanja kod jugoslavenskih žena u inozemstvu", Dunja Rihtman-Auguštin "Patrijarhalizam danas", te Lydija Sklevicky s prilogom "Sudbina obitelji kao institucije u periodu revolucionarnih promjena u društvu".

Najveći broj referata svrstan je u grupu ETNOLOGIJA u kojoj se nalaze radovi Dagmar Burghardt: "Ženska dimenzija na Balkanu u tradicionalnom modelu svijeta", T.V. Cviv'ijan: "Žene na Balkanu - čuvarice tajnih informacija", Bela Gunda:

"Komore za spavanje u južnoj Mađarskoj i veze s Balkanom", Barbara Kerewsky-Halpern: "Komplementarnost ženskih obrednih uloga u patrijarhalnom društvu", Walter Puchner: "Normativni aspekt uloge žena u ekskluzivnim običajima helenofonskog područja Balkana" i Jelka Radauš-Ribarić: "Žena kao prenosilac tradicionalnog likovnog izraza u tekstilnom rukotvorstvu".

U grupi HISTORIJA našao se samo jedan referat i to onaj Đurđice Petrović: "Socijalni položaj žene kod Vlaha na temelju dokumenata Dubrovačkog arhiva".

Tri priloga svrstana su u grupu LITERATURA, a to su radovi Marine Marinescu: "Žena kao prenosilac zapadnoevropskih utjecaja u Rumunjskoj na prijelazu stoljeća", Donke Petkanove: "Nazori o ženi u literaturi", i Juliane Roth: "Učiteljice, žene-prevodioci i književnice: Bugarske žene u 19. stoljeću".

Rad Christine Höcker-Weyand ušao je u grupu PRAVNE ZNANOSTI, a nosi naslov: "Pravni položaj žene na Balkanu u prošlosti i sadašnjosti".

U grupu MEDICINA ušli su svojim temama referati Gabrielle Schubert: "Žena u narodnom lječništvu na Balkanu", i Marie Vida: "Filantropija i uloga žene na Balkanu".

Pod EKONOMSKE ZNANOSTI svrstan je rad Teodora Zotschewa: "Položaj žene u današnjem ekonomskom i društvenom životu Bugarske", dok se u VIII. grupi KOMUNIKACIJE nalazi rad Eleni Kohaimidou: "Žene i ženska štampa u Grčkoj".

Grupa LINGVISTIKA sadrži tri rada i to Petie Ascenove: "Uloga žene u dvojezičnom društvu Balkana", Ljiljane i Uwe Hinrichsa: "Postoji li srpski ženski jezik?", i Norberta Reitera: "Jezični faktor u žensko-muškom regulatornom sistemu".

Kako možemo vidjeti iz naslova priloga na Simpoziju je društveni položaj žene promatran s mnogo aspekata, pa će ova publikacija biti od velike koristi svima onima koji se tim problemom bave.

Ivanka BAKRAČ

Zeitschrift für Volkskunde, Halbjahresschrift der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde, Jg. 82/I: str. 1-188, II: str. 189-336, Göttingen 1986; Jg. 83/I: str. 1-168, II: str. 169-336, Göttingen 1987.

Gottfried Korff, Martin Scharfe, Edgar Harvolk i Klaus Roth, urednici časopisa Njemačkog etnološkog društva *Zeitschrift für Volkskunde*, za četiri su sveska 82. i 83. godišta izabrali teme koje su danas u središtu zanimanja evropskih etnologa i folklorista. Kvalitetom priloga potvrđena je odavno stečena reputacija ovog časopisa. Zbog skućenog prostora ovdje citiramo samo naslove studija i nabrajamo sadržaje izvještaja, no navodimo ukratko i to da su studije popraćene sažecima na engleskom, da polovinu svakog sveska čine prikazi recentne etnološke i folklorističke literature (većim dijelom njemačkih autora) i naslovi knjiga koje uredništvo svojim suradnicima predlaže za prikazivanje, te da su tiskane i reklame za nove etnološke naslove njemačkih izdavača.

Zeitschrift für Volkskunde, Jg. 82/I donosi slijedeće studije: Rainer Walz (Neukirchen), *Lov na vještice u svjetlu seoske komunikacije*, Thomas Hauschild (Köln), *Protestantski hodočasnici i katolički sveci. Etnografija južne Italije između imaginacije i realnosti*, Christel Köhle-Hezinger (Esslingen), *Religija kao protest. O razdvajanju crkvene i građanske javnosti*, Heide Inhetveen (Erlangen), *Suzdržanost i otvorenost. Tradicionalna ženska pobožnost u seoskom svijetu*.

U ovom je svesku tiskana i kratka diskusija o etnološkom filmu, a u rubrici *Izvještaji* nalazimo informacije o simpozijima *Problemi regionalne narodne kulture* (Schwerin, 1984), *Etnologija suvremenosti i kultura mladih* (Mattersburg, 1985), *Vizualna antropologija* (Göttingen, 1985), napis o dvadesetogodišnjici rada Instituta za muzičku etnologiju u Neussu, te posmrtno slovo Kurtu Rankeu.

U drugom svesku iz 1986, *Zeitschrift für Volkskunde*, Jg. 82/II, objavljena je studija Carla Ginzburga (Bologna), *Freud, "Wolfsmann" i vukodlaci*, te diskusija o toj studiji (takoder s engleskim sažetkom) Rudolfa Schende, Christophax Daxelmüllera, Helge Germdta, F.-W. Eickhoffa, Arnolda Niederera, Utza

Jegglea i Dietera Harmeninga. Oni, između ostalog, pišu o problematici primjene metoda psihoanalize u etnologiji i folkloristici, te o njihovoj relevantnosti u analizi suvremenih ideologija, o komparabilnosti entoloških materijala i o preciznom određenju historijskog konteksta kao pretpostavci analize mita. Ovaj svezak sadrži i studiju Rudolfa Brauna iz Züricha, "Invencija tradicije". *Wilhelm II i renesansa dvorskih plesova*, poračenu fotografijama.

Slijede izvještaji o znanstvenim skupovima, o kongresu njemačkih etnologa posvećenom dječjoj kulturi (Bremen, 1985), o 2. simpoziju Komisije za ženske studije Njemačkog etnološkog društva (Freiburg, 1986), o interdisciplinarnom simpoziju posvećenom periodizaciji pojedinih aspekata kulture u srednjoj Evropi od kasnog srednjeg vijeka do danas (Münster, 1986), te o 2. simpoziju o usmenom pripovijedanju (Brunnenburg, 1985). U ovom je svesku objavljen i tekst Rolfa Lindnera *Habitus i kultura akademskih disciplina. Pregledni esej*.

Zeitschrift für Volkskunde, Jg. 83/I donosi studije: Christoph Daxelmüller (Freiburg), *Etnologija njemačkog govornog područja i Židovi. O povijesti i posljedicama kulturnog isključenja*, Alan Dundes (Berkeley) i Thomas Hauschild (Köln), *Poznaj li vic tabu? Cinični usmeni oblici kao pokušaj suprotstavljanja nacističkim zločinima*, Marina Marinescu i Walter Kiefl (München), *Neupadljivi stranci. O slabo razrađenom etničkom stereotipu Grka u SR Njemačkoj*, Max Matter (Frankfurt na Majni), *Tamo smo bili "Turci" - ovdje smo "Nijemci" (Almancilar). Razvoj zapošljavanja stranaca - Nova politika tretiranja stranaca - Povratak i problematika reintegracije*.

U rubrici *Izvještaji* saznajemo o savjetovanju Njemačkog etnološkog društva o etnologiji i nacionalsocijalizmu (München, 1986), o 2. njemačko-švicarsko-francuskom kolokviju pod nazivom *Gradski život i ritualna praksa* (Bad Homburg, 1986), te o 3. međunarodnom simpoziju o povijesti obrta (Veszprém, 1986).

Znanstveni dio sveska *Zeitschrift für Volkskunde*, Jg. 83/II u cijelosti je posvećen Židovima i antisemitizmu. U četiri opsežne studije analizirani su različiti aspekti te problematike: Leander

Petzold (Innsbruck), *Religija između sentimenta i protesta. O obustavljanju kulta "Andreasa Rinnskog" u Tirolu*, Werner Bergmann i Rainer Erb (Berlin), *"Židovi su samo tolerirani". Otpor kršćanskog svijeta integraciji Židova u ranom 19. stoljeću*, Volker Berbüsse (Berlin), *"Zato mora vječno nositi svoj teret". Verzija predaje o "vječnom Židovu" iz Waldecka*, Michael Schmidt (Berlin), *Trgovina i promjena. O židovskom torbarenju i širenju džepne ure u ranom 19. stoljeću*.

Izvještaji tiskani u ovom svesku govore o 4. savjetovanju Komisije za radničku kulturu Njemačkog etnološkog društva (Steyr, 1987), o 3. kongresu Međunarodnog društva za etnologiju i folklor s temom *Životni ciklus* (Zürich, 1987), o kolokviju Međunarodne grupe za urbanu historiju pod naslovom *Mali gradovi u zapadnoj Evropi od 13. do 19. stoljeća* (Lille, 1987), te o 3. AIW-simpoziju o vizualnoj antropologiji (Göttingen, 1987). Objavljen je i nekrolog Helmutu Paulu Fielhaueru.

Maja POVRZANOVIĆ

Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Vierteljahrsschrift im Auftrag der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde, Hrsg. von Ueli Gyr, Basel, Jg. 82, 1986, 1-2 (str. 1-152), 3-4 (str. 153-296); Jg. 83, 1987, 1-2 (str. 1-120), 3-4 (str. 121-248).

Prvi dvobroj časopisa *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, Jg. 82/1-2 u cijelosti je posvećen etnološkim istraživanjima grada Züricha. U uvodnom tekstu pod naslovom *Gradska kultura, životni prostori i svakodnevni svjetovi u Zürichu*, urednik Ueli Gyr obrazlaže ovaj tematski izbor: 1986. je proslavljeno 2000 godina postojanja toga grada. Iako je većina priloga objavljenih u ovom svesku započeta u okviru etnoloških seminara Ciriškog sveučilišta, oni nisu dio timskog istraživanja, već ih objedinjuje samo etnološki interes za grad kao mozaik kulturnih i životnih prostora, odnosno za pojedine aspekte svakodnevice u gradu. U kontekstu švicarske etnologije je - kao i u Jugoslaviji - značajna već sama promocija urbane problematike kao etnološki relevantne, s ciljem korigiranja ustaljene predodžbe o etnološkom radu i interesima.

Zbog ograničenog prostora navest ćemo samo naslove priloga: Béatrice Brunner i Martin Heule, *Ciriška "buvlja pijaca" - dio propisane nostalgije?*, Walter Heim, *Maria Lourdes Seebach. Mjesto hodočašća u jednoj gradskoj četvrti*, Margit Wartmann, *Život na ciriškim grobljima impresije, razgovori, opažanja*, Hannes Sturzenegger, *Stanovnici Ciriha i njihov Uetliberg*, Bruno Fritzsche, *Povijest grada i povijest četvrti*, Hannes Lindenmeyer, Irma Noseda, Urs Rosenberg, *Aussersihl: gradska četvrt kao zavičaj*, Thomas Gastgeber, *Od slavlja u četvrti do susjedskih slavlja u Aussersihlu*, Paul Hugger, *Poklade u Cirihi. Etnološka analiza jedne pogrešno shvaćene gradske svečanosti*, Felicitas Oehler, *Društvo Sv. Nikole grada Ciriha. Gradsko njegovanje običaja u udruženju*, Nikolaus Wyss, *Vidokrug - ciriški glavni kolodvor. Mjesta susreta i mjesta prolaženja*.

Drugi dvobroj iz 1986, *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, Jg. 82/3-4, također je tematski, a posvećen je etnološkim istraživanjima prehrane. Poticaj za takav izbor pružio je ovdje uvršten opsežan članak *Jelo i piće u Lugnezu pokojnog Moritza Caduffa*. On nije bio etnolog, ali je izvrsno poznao prehrambenu kulturu svoga zavičaja u švicarskom Kantonu Graubünden.

Objavljene su i slijedeće etnološke studije: Laurence Ossipow, *Drugačija ishrana u francuskom dijelu Švicarske: primjer vegetarijanstva* (na francuskom), Utz Jeggle, *Jelo u jugozapadnoj Njemačkoj. Kušanje švapske kuhinje*, Kathrin Biegger, *"Čovjek ne jede da bi živio, nego živi da bi jeo..." Opažanja o švicarskoj kuharskoj literaturi*, Martin R. Schärer, *O tanjuru u vitrini: je li prehrana muzeogena?*

Autori članaka objavljenih u *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, Jg. 83/1-2 bave se raznovrsnim temama: Barbara Waldis i Beat Soutas, *O odnosu tradicije i moderniteta u jednoj alpskoj dolini u Tessinu*, Oto Holzapfel, *"Krumpiraši i slaninari"*. *Aspekti etnološkog istraživanja predrasuda*, Carla Deplazes, *Troccas - igra tarok u Graubündenu*, Werner Röllin, *Karneval i maškarade u Švicarskoj* (na francuskom), Paul Hugger, *Industrijalizacija kao faktor teritorijalnog identiteta. Rezultati jednog empirijskog istraživanja u švicarskom Fricktalu*.

Drugi dvobroj iz 1987, *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, Jg. 83/3-4, donosi četiri etnomuzikološka rada: Laurent Aubert, *Djetinjstvo umjetnosti ili umjetnost djetinjstva? Bilješke o nekim dječjim pjesmama i sitnim oblicima koje su 1946. u Ženevi sakupili Constantin Brailoiu i Frédéric Mathil* (na francuskom), Edwin Blumer, *Iskustva s akademskim portretiranjem jedne muzičke scene u Cirihi*, Christine Burckhardt-Seebass, *"Škvadro, uzmi gitare..." Folk-festival u Lenzburgu 1972-1980. i švicarski folk-pokret*, Reimund Kvideland, *Konfirmacijske pjesme u današnjoj Norveškoj*.

Objavljeni su i članci: Stefan Civelli, *Sveci na tucete. Svetačke figure "dit de Saint-Sulpice" i njihova uloga podrške katoličkog smisaonog ustrojstva*, Theodor Bühler, *Interes prava za objavljivanje relevantnih biografskih podataka*, Jakob Baumgartner, *Put etnologije religije u Mađarskoj*.

Članci u prikazanim svescima časopisa *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* opremljeni su fotografijama i crtežima, no nažalost ne i sažecima. U svakom su dvobroju tiskane i recenzije novijih etnoloških naslova.

Maja POVRZANOVIĆ

Novella Cantarutti, Oh, ce gran biela vintura!..., Narrativa di tradizione orale tra Meduna e Mujé, *Presentazione di Gian Paolo Gri, Centro Studi Regionali, Udine 1986, 237 str.*

Izvršna zbirka usmenih priča iz sela Navarons i triju susjednih sela u zapadnoj Furlaniji nije antologija i ne želi to biti. U tome joj je specifična vrijednost. Autorica zbirke pobilježila je priče iz repertoara svoje majke, koje čine osnovu cijele zbirke, i dopunila ih pričanjem tetaka i drugih ukućana te različitih osoba, pretežno žena, iz Navaronsa i okolice. Iz tako bliskoga, intimnog rakursa mogla je živo sagledati i prikazati ne samo svoje nego i majčine informatore, mogla je majčin repertoar iscrpsti i potpunosti i dopuniti ga varijantama istih priča, pa i njihovim fragmentima iz kazivanja pripadnika triju generacija (rođenih god. 1857-1897, 1893-1912. i 1918-1933). Na taj se način lijepo vidi trajanje i odumiranje pripovjedačke tradicije u tom dijelu Furlanije, koja je konačno zamrla, uz

mnoge promjene života u tom kraju, nakon potresa 1976.

Ova je zbirka po mnogočemu atipična u usporedbi s uobičajenim publiciranjem usmenih priča. Premda u njoj ima podosta zapisa od siromašnih seljanki i drugih pripadnika puka, ipak majka, kao glavna pripovjedačica, nije pripadala tom sloju. Bila je iz imućne obitelji, koja je već u 19. stoljeću dala nekoliko školovanih ljudi, sljedbenika Mazziniega i Garibaldieva pokreta, a suprug, otac autoričin, bio je socijalist i antifašist (profesija mu nije spomenuta). Majka nije pričala predaje o mitskim bićima iz pedagoških razloga (pretpostavljam da ih ni sama nije mnogo slušala kao dijete), ali je imala bogat i raznolik repertoar tradicijskih pripovijedaka; kazivala ih je samo djeci, pa je to utjecalo na njihovo uobličjenje. Navela je, kako već rekosmo, od koga je što čula, no ne vidi se da li je možda djelomice i čitala priče. Ovaj neselektivni, ali svakako ipak seoski ambijent i majčina orijentacija na pričanje djeci, uz punu autentičnost teksta, daju ovoj zbirci obilježje različito od većine folklornih izdanja.

Zbirka sadrži ipak i predaje o mitskim i fantastičnim bićima, iz usta drugih seoskih kazivača. Bilo bi dobro da je taj odmak od majčina repertoara u knjizi uočljivije istaknut. Te predaje imaju djelomičnih sličnosti i s istarskim i primorskim predajama iz naših krajeva. Čini mi se značajnim da u njima nema traga glasovitim furlanskim benandantima, poznatim iz povijesnih svjedočanstava što ih je u svojoj knjizi *I benandanti* objavio Carlo Ginzburg.

Tekstovi se donose usporedno na furlanskom originalu i talijanskom prijevodu, što udovoljava dvojnim zahtjevima: onima za izvornošću i onima za pristupačnošću čitatelju. Popratna je dokumentacija skrupulozna: razvrstavanje prema Aarne-Thompsonu i drugim kazalima; podaci o kazivačima; kratki uvodni sažeci priča; upozorenja na posebne karakteristike i na literaturu.

Opsežna uvodna studija daje živu sliku ne samo pripovijedanja i pripovjedača nego upućuje i u povijest toga siromašnoga kraja, u njegov život u prošlosti i u novije doba, uz citiranje dokumenata, s demografskim podacima, prikazom migracija i načina privređivanja, s opisom naselja itd. Sve je obogaćeno obiljem izvrsnih fotografija, znatnim dijelom i iz 19. stoljeća.

Napokon, želim istaknuti i značajan predgovor Gian Paola Gria, koji ne samo što čitateljima predstavlja knjigu i upućuje na njezine vrline, stavljajući je u kontekst dotadašnjega istraživanja i objavljivanja furlanskih usmenih tradicija (gdje se sa zaslužnim priznanjem susreće i ime ljubljanskoga kolege Milka Matičetova, istraživača rezijskog folklor), nego se daje i teorijska sinteza historijata i današnjih pristupa istraživanju usmene proze.

Maja BOSKOVIĆ-STULLI

Lutz Röhrich, *Wage es, den Frosch zu küssen!*, Das Grimmsche Märchen Nummer Eins in seinen Wandlungen, Eugen Diederichs Verlag, Köln 1987, 168 str.

Privlačna i zabavna, a ujedno i znanstveno utemeljena knjiga govori o znamenitoj bajci iz zbirke braće Grimm o žapcu kraljeviću. Da podsjetimo: riječ je o žapcu koji je dohvatio kraljevni zlatnu kuglu iz bunara i za nagradu traži dopuštenje da spava u njezinoj postelji; na kraju se žabac pretvori u princa.

U prvome, studijskom dijelu knjige pisac prikazuje kako su braća Grimm (zapravo pretežno Wilhelm) mijenjala tekst te bajke u različitim izdanjima svoje zbirke razgrađujući stil tradicijske bajke i približujući je romantičarskoj umjetničkoj prozi. Pisac analizira stil i strukturu, uklopljene stihove, varijante u različitim narodima, utvrđujući da taj tip (AaTh 440) nedostaje u južnoevropskim zbirkama. Varijante, osobito njemačke a i neke druge, najvećim su dijelom zavisne o Grimmovoj verziji. Autor istražuje povijesne izvore te bajke i navodi kao najstariju škotsku verziju iz 1548. Kratko se osvrće na kulturnohistorijske i sociološke aspekte te detaljno na psihološke. Tragom dotadašnjih interpretacija sagledava u toj bajci projekciju procesa sazrijevanja, nadvladavanja seksualnih strahova sa završnim erotskim ispunjenjem želje. U pozadini je ove priče erotska, a ne dječja bajka. Autor analizira funkcije osoba u radnji bajke i simboliku predmeta te s pravom otklanja proizvoljne simboličke interpretacije. U cijelom svome razmatranju Röhrich predočuje i kritički osmišljava dosadašnje mnogobrojne rasprave koje su se posebice ili u okviru drugih tema bavile ovom Grimmovom bajkom.

Nakon prikaza stručnih interpretacija slijede dva privlačna poglavlja: o prepjevima i književnim obradama te o vicevima, parodijama i travestijama bajke o žapcu kraljeviću. Prvi pisac prepjeva te bajke bio je znameniti Wilhelm Busch, a među onima koji su se poslužili njome kao književnim simbolom i metaforom bio je i Robert Musil. Dodat ćemo tom nizu i Krležinu aluziju iz *Banketa u Blitvi*, gdje se Blithauerova žena u Nielsenovom snu "od žabe preobrazila u princezu". Literarne parafraze psihologiziraju bajku, nadomještaju stare motivacije novima. Nove su motivacije u središtu viceva i karikatura, gdje se ta bajka zahvaća većinom u njezinu seksualno psihološkom značenju ili pak kao politička karikatura (likovi su Reagan, Strauß, Brandt, zeleni i dr.).

Tema ove bajke prisutna je u reklamama, osobito ženidbenim oglasima te u čestitkama. U tim suvremenim adaptacijama i primjenama pisac vidi imanentni poziv bajke na izmjenu i obrtanje funkcije, korekciju i njezine fantastike i obnovljenu aktualnost.

U ovome, ali ne samo ovom dijelu knjige tekst je sustavno popraćen ilustracijama, koje knjizi daju osebujućan šarm i, više od toga, čine ravnopravan dio njezina osnovnog sadržaja.

Druga polovica knjige donosi tekstove o kojima je bila riječ u njezinu prvom dijelu.

Na jugu Evrope, pa tako i u nas, kako je već Röhrich primijetio, ova bajka nije udomaćena u usmenoj tradiciji. Čitanje te knjige potaklo me na razmišljanje o razlozima zbog kojih su bajke (ne samo ona o žapcu kraljeviću) u našoj sredini našle oskudan odjek u modernim medijima i jedva bi se moglo govoriti o njihovoj obnovljenoj, transformiranoj aktualnosti. Ipak, upravo dok sam pisala ovaj prikaz, u tjedniku "Danas" u kolumni Tanje Torbarina, naslovljenoj *Metamorfoza*, našao na aktualan politički odjek naše bajke o žapcu kraljeviću ("Danas", 1.11.1988).

Maja BOŠKOVIĆ-STULLI

Giovanni Battista Bronzini, I "Canti popolari toscani" di N. Tommaseo, Milella, Lecca 1985, 396 str.

Temeljita i značajna knjiga G.B. Bronzinija u novom svjetlu sagledava klasično folklorističko djelo dalmatinskog pisca.

Niccolò Tommaseo je skupljao narodnu poeziju od 1830. godine, pjesme je sam ilustrirao i objavio u dvadeset sveščića, koje je mletački tiskar Girolamo Tasso objedinio u četiri toma (prva dva su izašla 1841, a preostala dva 1842. godine). U čast stogodišnjice Tommaseove smrti, u ediciji *Classici di Folk-Lore* objavljen je reprint kojemu je Bronzini bio urednik (*Canti popolari toscani corsi illirici greci*, I-IV, Forni Editore, Bologna 1973).

To ponovno čitanje potaknulo je Bronzinija da drugim očima vidi Tommaseov rad i da pokuša izbjeći pogreške talijanske kritike, koja ga je tumačila kao gest patriotizma, kao epizodnu činjenicu i potvrdu širine autorovih interesa, a prije svega kao nešto što pripada isključivo folkloristici i što je od malog interesa za povijest književnosti. Zbirka je shvaćena kao ideološki odjek njemačkog romantizma, a u estetskom smislu kao autorova vježba u izboru tekstova i u prevodenju "ilirskih" i grčkih pjesama.

Bronzini nastoji pokazati važnost Tommaseove zbirke u svjetlu književne kritike, u kontekstu njegove književne produkcije i poetike. Takav je pokušaj dvostruko značajan, jer s jedne strane revalorizira Tommaseov folkloristički rad unutar cjeline njegovog opusa, dok s druge strane pomaže rušenju umjetnih barijera između "narodne" i "umjetničke" literature.

Bronzinijeva je knjiga podijeljena u pet dijelova. Prvi se dio bavi narodnom poezijom u Tommaseovoj kritici od 1830. do 1832. godine, i u njemu razmatra klasično-romantički ukus, kritički realizam, povijesno-književno-civilizacijski interes, te prirodu i narod kao izvore pjesničkognadahnuća.

Drugi je dio posvećen kompoziciji zbirke iz 1841. godine: klasifikaciji pjesama, odnosu liričnosti narodnih pjesama i poezije osjećaja, uredničkim kriterijima i intervencijama samog Tommasca, problemu sličnih pjesama. Spominje se i slučaj

teksta kojemu se zna autor (Bianciardi), a ipak je uvršten u Tommascovu zbirku - što je sasvim u duhu falsifikatorske mode vremena.

Treći dio razmatra odnos narodne poezije (*poesia popolare*) i pisane poezije (*poesia letterata*), i pozivanje na veliku trojicu (Dante, Petrarca, Boccaccio) i na druge autore koje je Tommasco citirao u prvom redu zato da pokaže srodnost jezika narodne poezije i jezika 14. stoljeća. Tommasco se poziva na pisce "umjetničke" literature uglavnom da bi pokazao vrline narodnih pjesama, ali je to citiranje isto tako u skladu s njegovom humanističko-romantičkom koncepcijom po kojoj se disciplina umjetnosti javlja kao regulator prirodnog nadahnuća. Od antičkih pisaca Tommasco najviše citira Vergilija, ali su brojni i drugi latinski i grčki citati. Od suvremenika ne voli Leopardija.

U četvrtom su dijelu obrađena lingvistička, psihološka i estetička pitanja (estetika riječi, oblika i konstrukcija; psihološko značenje pjesničkih izraza; jednostavnost i kratkoća istinite poezije; odnos istine i morala prema pjesničkoj ljepoti; rekonstrukcija likova i scena, slobodne interpretacije; metafore; stilističke i metričke anotacije).

Peti se dio posebno bavi Tommascovim lingvističkim zapažanjima o fonetici, morfologiji i sintaksi u vezi s narodnim pjesmama, a sadrži i Bronzinijev glosarij riječi i izraza uz koje je Tommasco dodao svoje lingvističke bilješke.

Posljednjih stotinjak stranica Bronzinijeve knjige sadrži dva njegova manja teksta (prikaz djela *Ripertorio Tommasco* 1830-41 koje je izdala grupa autora u organizaciji Talijanskog komiteta za demološka izučavanja, te kratki rad o Tommascovoj romantičkoj poeziji), zatim reprint jedne Viscontijeve rasprave o narodnim pjesmama iz 1830. godine s Tommascovom recenzijom, te još osam kratkih Tommascovih tekstova o folklorističkim temama. Knjiga je opremljena indeksom imena.

Ivan LOZICA

Bengt Holbek, Interpretation of Fairy Tales, Danish Folklore in a European Perspective, FF Communications No 239, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1987, 660 str.

Zaista je teško zamisliti temu koja bi na

području folkloristike mogla biti zahtjevnija od interpretacije narodnih pripovijedaka. I to ne samo zbog nesagledivog opsega građe i raznovrsnih kriterija selekcije i klasifikacije skupljenog materijala, nego i zbog toga što se od istraživača očekuje snalaženje u isto toliko raznolikim teorijskim pristupima što ih desetljećima izaziva svijet "čudesnih priča". Svega toga bio je svjestan Bengt Holbek, po mnogo čemu moderni, danski folklorist, kad se odvažio da u narodnim pripovijetkama bajkovite naravi potraži temu za svoje životno djelo. U svom dugogodišnjem projektu Holbek je težio dvostrukom cilju: da stvori znanstveni prilog kojim bi se moderna folkloristika odužila bogatoj tradiciji danske usmene književnosti i da razvije svoje teorijske poglede na evropsku narodnu pripovijetku, odnosno, na vrst pripovijetke koju bitno određuju tzv. nadnaravnisadržaji.

Osnovu za istraživanje Holbek je našao u rukopisnoj zbirci s 2913 zapísanih jedinica koju je iza sebe ostavio Evald Tang Kristensen. Bio je to "čovjek s terena", takav kakvog je folkloristika u drugoj polovici 19. stoljeća upravo trebala: više od četrdeset godina Kristensen je predano bilježio iskaze ljudi iz zapadnog dijela poluotoka Jylland, zapisivao također i kraće biografije svojih kazivača, također podatke iz kulturne povijesti tog ravničarskog kraja. Ostaje ogromna arhivska građa. Tom najvećem danskom skupljaču narodnih pripovijedaka Holbek, sto godina kasnije, posvećuje svoju knjigu.

Knjiga o kojoj je riječ je studija iz tri dijela. Prvi dio pod naslovom *Izvori* usredotočen je na načela prema kojima je u folkloristici uobičajeno izvršiti izbor tekstova. Holbek je u tome jasan: korpus tekstova dobiven je tako što se pošivalo povijesno-kulturno nasljeđe poluotoka Jyllanda, kvalitet skupljenog materijala i njegovu vjernost tradiciji. Drugi dio - *Metoda* - raspravlja o metodama interpretacije. Autor navodi povijesne, psihološke, morfološko-strukturalne i sociopsihološke pristupe bajci, posebno se zalažući za teoriju proizvodnje simbola u usmenoj književnosti. Treći dio - *Primjena* je, kako to naslov poglavlja kazuje, provjera kako prihvaćeni teorijski nacrt funkcionira na konkretnim primjerima. Predlaže se analiza različitih verzija iste priče (o kralju Wivernu), kao i analiza ra-

zličitih tipova priča zabilježenih samo u jednoj verziji.

Holbeka zanima što priče bajkovita sadržaja znače. Tko su zapravo aždaje i divovi? Gdje je ta Zemlja iznad Sunca i Mjeseca? Zašto princeze sjede na staklenim planinama? Kako to da se ružna žaba može prometnuti u lijepog mladića, divljina pretvoriti u prekrasan dvorac? Zanima ga je li uopće moguće naći zadovoljavajuće odgovore na ta pitanja.

Već sama struktura postavljenih pitanja upućuje na to da su Holbekove interpretacije prominentnih oblika usmene književnosti daleko od tradicionalne geografsko-povijesne metode tzv. finske metode - po kojoj se nastojalo dosegnuti izvore narodnih pripovijedaka, stići u vrijeme i mjesto njihova podrijetla. Autora ne zanimaju ni pitanja kojima je uglavnom bila zaokupljena poslijeratna folkloristika - kako se prenosilo i izvodilo. Holbek je potaknut metodama izvan tradicionalne folkloristike približujući svoj interes za usmenu književnost teorijama koje su okrenute književno-umjetničkim tekstovima. Iscrpno i strpljivo autor pokazuje razumijevanje bitnih postavki u radovima Proppa, Rankea, Meletinskog, Dundesa, Greimasa.

U knjizi se sreću dvije koncepcije: simbolička i sociološka. S jedne strane, Holbek drži da bajke nisu otklon od svakodnevnog realnosti. One više govore o načinima transformacije svega što držimo da je istinito, stvarno, svakodnevno, a manje o događajima za koje svi znaju da se zbivaju jedino u ljudskoj mašti. Bajke djeluju u stvaranju novih realnosti, ali koje će u sebi nositi drugačiju kvalitetu od realnosti u kojima živimo. Stoga nam njihovi svjetovi neće biti strani ako smo u njima naučili prepoznati pravila po kojima djeluju simboli.

S druge strane, pod snažnim utjecajem socioloških pristupa koji naglašavaju vezu između društvenog konteksta i simbola, u Holbekovom pristupu bajkama osjeća se posljedica uvjerenja da postoje čvrste veze između uvjeta u kojima žive kazivači i priča što ih oni pripovijedaju. To polazište dovelo je autora do zaključaka kojima je jednu simboličku i nadasve dinamičku koncepciju usmenog kazivanja nastojao prilagoditi naglašenom sociološkom (sociologističkom?) tumačenju. Evo, nekoliko takvih zaključaka što svijet pripovijedanja dovode u izravan odnos sa

svijetom u kojem živimo:

a) kazivači nisu bilo koji "obični ljudi iz naroda", već su to ljudi koji su se u pojedinim društvenim grupama "specijalizirali" dakazuju priče;

b) kazivači pripadaju nižim slojevima tradicionalnih društava;

c) bajke nisu nikakve priče za djecu, nego priče koje pripovijedaju odrasli odraslima, dok djeca uglavnom da bi imitirala odrasle.

Ti su zaključci Holbeku trebali da bi otklonio prigovore o naivnom i nevinom djetinjem svijetu bajki općenito, u kojem smo skloni vidjeti tek "priče za djecu". Nastojao je pokazati kako danski folkloristi imaju sluha da u pričama gdje čuda pomažu "protagonistima u nevolji" čuju glasove najnižih društvenih slojeva u razvijenim kulturama. Ti su glasovi sačuvani u simboličkim elementima starih plemenskih mitova, ali se prilagođuju novim društvenim interesima, služeći prvenstveno onima koji će u bajkovitom svijetu moći prepoznati izraz društvene pobune maštom.

Mima VELČIĆ

Leopold Kretzenbacher, *Hiobs-Erinnerungen zwischen Donau und Adria*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1987, 191 str.

Kult tzv. "starozavjetnih svetaca" zauzima posebno mjesto u srednjovjekovnoj crkvi kršćanskog Zapada, što do danas teološki nije objašnjeno, ali je prihvaćeno. Historijska pozadina odabiranja pojedinih starozavjetnih svetaca zaštitnika nije uvijek prepoznatljiva, ali se danas dosta precizno može odrediti prostor njihova kulta, uzimajući pritom u obzir prvenstveno vrijeme najintenzivnijeg štovanja pojedinog sveca. Autor ove knjige zaustavio se isključivo na starozavjetnoj Knjizi o Jobu, proučavajući pritom kult Sv. Joba koji nikada nije bio crkveno službeno priznat, a svoju slavu zahvaljuje jedino "narodnoj kanonizaciji". Zbog karaktera sadržaja Knjige o Jobu, još u ranom srednjem vijeku, uz Sv. Sebastijana, Sv. Roka i Sv. Rozaliju, Job postaje svetac zaštitnik od raznih zaraznih bolesti kao što su kuga, lepra, a naročito sifilis zbog čega se, po autorovu mišljenju, njegova važnost i štovanje

koncentrira najviše u narodu. Veliki je broj sačuvanih tzv. Job-blagoslova na latinskom i staronjemačkom jeziku, koji potvrđuju kultnu važnost Sv. Joba zaštitnika i od nekih drugih bolesti kao što su upala usta (bavarsko-austrijski krajevi), zloćudni čirevi (nizozemsko-flandrijsko-brabantski krajevi), bolesti očiju (centralna Njemačka i Švicarska).

U prikazivanju Jobova stradanja, autor naglašava istančanost nadahnuća u iluminacijama Admonterove Velike Biblije (1140) iz Salzburga, Walterove Biblije (XII. st.) i knjige Perikopa iz salzburškog samostana Sv. Ehrentrudis, te na freskama u crkvi u Pürggu (Ennstal) koji čine jednu stilističku cjelinu. Istaknuta je ljepota bogato iluminiranih rukopisa kao što su: "Hiob-uxor eius amici" (1150), "Dialogus de laudibus sanctae crucis" (1170), "Speculum humanae salvationis" (XIV. st.) itd. Sv. Job je u slikarstvu XVI. i XVII. st. inspirirao mnoge slikare kao što su npr. H. Wechtlin, H. Holbein, A. Dürer, B. E. Murillo i drugi.

Autor nadalje posebnu pažnju poklanja kultu Sv. Joba u Sloveniji ističući bogato ukrašeni rukopis Grgura Velikog "Moralia in Job" iz Kranja (1410), te freske sa stihovima crkvice u selu Breg kod Kranja iz 1470/80. god.

Za duhovnu dramu zapadnoevropskog kasnog srednjeg vijeka, te kroz cijeli barok, tema Joba je od izrazite važnosti i postaje pojam "prefiguratio Christi". Vodeću ulogu u dramskim prikazivanjima ove vrste ima Švicarska.

U posebnom poglavlju - *Venecija i njezina crkva San Giobbe posvećena Jobu* - dat je zanimljiv prikaz istraživanja crkve San Giobbe u Veneciji iz XIV. st. koja je najmlađa od šest venecijanskih crkava posvećenih starozavjetnim svecima. Od njezina bogatstva do danas nije sačuvano mnogo jer je kult Sv. Joba vjerojatno vrlo rano nestao.

U području između Dunava i Jadrana, Koruška predstavlja jedan od onih bogatih i raznolikih kulturnih krajeva gdje je Sv. Job uživao poseban ugled, te su mu zbog toga u vremenu XV-XVII. st. podizane mnogobrojne crkvice od kojih se u neke i danas hodočasti (Furnitz). U pokrajini Villach u crkvi Sv. Joba još i danas postoji čudnovat običaj vezivanja vjernika dugim voštanim konopom za oltar ili čak crkvu, da bi se bolje uslišale

molbe. U Štajerskoj, gdje su socijalno-povijesne prilike u XVI. st. bile vrlo napete i gdje pro-testantizam zahvata najšire slojeve stanovništva, Sv. Job postaje simbol snage, o čemu između ostalog svjedoče i freske (1570) u crkvi u Rantenu. Način štovanja Sv. Joba vrlo je zanimljiv kod Slovenaca sjeverne Kranjske i Gorenjske o čemu govori beskrajno bogatstvo religioznog narodnog pjesništva nastalog u vremenu od srednjeg vijeka preko pro-testantskog XVI. st., te protureformacije do danas. Posebnu pažnju privlači pjesma-legenda "Stari Job", od nekih četrdesetak stihova, poznata u više verzija (Z. Kumer, M. Matičetov, V. Vodušek: *Slovenske ljudske pesni, sv. II, Pripovedne pesni*, 2. dio, Ljubljana 1981). Ista tema je obrađena i u narodnim pričama "Crkvice Sv. Joba ob Pavrijskem jezeru", i "Godci". Na bogato literarno blago nadovezuje se i posebna vrsta narodne umjetnosti - oslikavanje prednjih strana košnica (panjske končnice), naročito izraženo kroz cijelo XVIII. i XIX. st. kada je u ovim krajevima pčelarstvo bilo u cvatu i kada Sv. Job postaje svetac zaštitnik pčelara u alpskim njemačkim, slovenskim i furlandskim krajevima, te uzgajivača svilene bube (Furlanija). Ovo porijeklo patronata Sv. Joba je, po autorovu mišljenju, nemoguće objasniti. Do danas je poznato oko 2000 takvih, uljanim bojama, oslikanih košnica čiji autori dolaze iz deset različitih slikarskih škola te vrste "naivne umjetnosti" (G. Makarovič: "Poslikane panjske končnice", Ljubljana 1962). Uz različite biblijske motive kvantitativno se ističe moliv Joba s tri muzikanta (Etnografski muzej u Ljubljani, Čebelarski muzej u Radovljici, Austrijski muzej u Beču, privatne zbirke).

Velik je broj svjedočanstava u riječi i slici koja govore o Sv. Jobu kao patronu muzike i muzikanata, a što se ne može direktno povezati sa starozavjetnom Knjigom o Jobu. Korijeni ovog patronata su u nekanonskim apokrifnim tekstovima na tu temu, među kojima je najznačajniji "Testamentum Jobi" iz II. st., što je prvi put objasnio 1952. god. Valentin Denis u članku "Saint Job, patron des musiciens" u časopisu *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, sv. II, Bruxelles 1952. Ista tema je obilno prisutna u engleskoj i francuskoj književnoj baštini XV. st.

Preko prikaza narodnih običaja

štovanja Sv. Joba u krajevima između Dunava i Jadrana, s detaljnim osvrtom na narodna likovna i literarna ostvarenja, autor daje u ovoj knjizi cjelokupnu sliku razvoja kulta Sv. Joba od srednjeg vijeka do danas.

Antonija ZARADIJA

U kralja od Norina, Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Neretve, priredila Maja Bošković-Stulli uz suradnju Zorice Rajković, Galerija "Stećak" Klek, Metković-Opuzen 1987, 190 str.

Usmenoknjiževno blago neretvanskog područja prisutno je obilnije u povijesti hrvatske književnosti tek u novije vrijeme, osobito nakon stručnog zapisivanja članova Instituta za narodnu umjetnost (danas Zavod za istraživanje folklor) iz 1956. i 1964. I ovaj zbornik sadrži pretežito "svježe" zapisane priloge, dobrim dijelom iz pera priređivačice Maje Bošković-Stulli. Ona je napisala uvodnu studiju, probrala priloge i popratila ih stručnim bilješkama i rječnikom. Doprinos suautorice zbirke, Zorice Rajković, je organizacijsko-poticajne naravi i u pomno biranim dokumentarno ilustrativnim priložima koji, iz etnološke perspektive, prate i vizualno pojačavaju neke tekstove bilo iz fototeke ZIF-a bilo crtežima Živka Kljakovića.

Uvodna je studija uvela u svijet usmene književnosti neretvanskog područja, ističući lokalne posebnosti i zanimljivosti za korpus hrvatske usmene tradicije. Informacije funkcionalno osvjetljuju svijet usmenoknjiževnog života i pokazuju splet okolnosti koje su potakle tekstove i pokazale ih u svome prirodnome kontekstu. Autorica istinski zna duhovno gibanje toga područja - donjeg toka Neretve. Češćim boravkom na tim *prostorima utočišta za maštu*, "vidjela [je] i razumjela" unutrašnje razloge koji su dali "neobične tvorevine ljudske mašte oblikovane i preoblikovane u pričama u toku stoljeća". A ponuđene tvorevine (izabrane iz mnoštva), bez obzira na pripadnosti vrsti, pretežno su u obrtaju oko *mythosa*, u izvornome svome značenju. Autorica je nastojala odgonetnuti njihova ishodišta, njihove izvore. Tu na izvorima nalazi razloge njihove prepoznatljivosti, "obilježenost zavičajnim neretvanskim krajem". U tom se kraju *priča otrgla* iz

unutrašnjosti zemlje, kao ekspresija nečega što se moralo pojaviti. Nije se, doista, mogla bolje obrazložiti njihova geneza do li slijedećim formulacijama: "Bez širine močvarnog krajolika, bez svijesti o nekadašnjem velikom antičkome gradu, bez iskopina i nađenih različitih predmeta iz grada Narone, ne bi mogle nastati karakteristične neretvanske predaje" niti bilo koji narativni oblici.

Autorica je tekstove rasporedila po vrstama. Našla se ovdje u izboru *trideset jedna pripovijetka*, svaka neretvanski prepoznatljiva, kompozicijski zanimljiva, maštovita (mada bez jačih bajkovitih osobina). U zbirci je *pedeset legendi i predaja* koje posvjedočiše o mnogim mjestima uz Neretvu, koje objasniše "tajne" Norina i Noruna, razne postanke i "pritvorbe", silu čudnih bića kao što su *orbo* i *mačić*, *džin* i *vukodlak*, *mora* i *stringa*... I ne samo to: doznajemo ovdje niz zanimljivih detalja o životu teksta u prirodnome ambijentu i raznim 'prijelazima' motiva do zapisa. Može se također vidjeti kako je nastajala pretvorba životne činjenice u književnu, kakav je postupak apstrahiranja, kako se tekst "puni" lokalnim rječnikom, i slično.

Autorica je probrala *osamnaest epskih pjesama*, od onih koje strukturalno pripadaju "tradicijском epskom modelu" (naročito iz Alačevićevih rukopisa) do onih s lokalnim zgodama i dogodovštinama. Rukoveti *lirskih pjesama* (četrdeset primjera) pokazuju dijelom nabujale emocije, višeznačne izričaje, i gotovo svugdje lokalnu obojenost. *Tridesetak dvostihova* zbirke znatno su slabijeg intenziteta nego što se u toj vrsti zna pojavljivati, te mi se čini da ovdje zapisivači nisu došli do "pravih" kazivača.

Zbirka još ima *pedesetak zagonetki* i *četrdesetak poslovice*, odreda zanimljive i pomno stilizirane te se doista pojavljuju "u lijepim slikovitim oblicima".

Izbor je popraćen stručnim bilješkama o tekstovima, što cijeloj knjizi daje i stručnu namjenu. I ovdje su, kao što se to inače čini, ispostavljeni zanimljivi podaci o zapisivačima i kazivačima, o vremenu i mjestu zapisa. Sve to, dakako, daje ugodno i korisno štivo, još jedan biser u hrvatskoj usmenoknjiževnoj riznici.

Stipe BOTICA

Ivan Zvonar - Stjepan Hranjec - Andrija Strbad, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, knjiga II, "Zrinski", Čakovec 1987, 577 str., (Biblioteka Posebnih izdanja, knj. 56)

Navedena je knjiga (zbornik) prava "zakladnica" međimurskoga usmenoknjiževnog blaga. Uz prvu knjigu I. Zvonara i S. Hranjeca: *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja I*, ("Zrinski", Čakovec 1980), ovim je zaokruženo (ali ne i iscrpljeno!) istraživanje usmenog stvaranja ovoga područja.

Kako su ovdje prisutne mnoge književne vrste i više autora, bit će najzgodnije ako se pojedinačno prikažu. Svaki autor, dakako, promatra svoje "uže" područje, ali je metodologija u mnogočemu svima slična. Književne oblike promatraju na širokom, svjetski poznatom obzoru, ispostavljaju bitne teorijske i poetičke odrednice, naznačuju najvažnija ostvarenja tog oblika na južnoslavenskom, pa hrvatskom i kajkavskom prostoru - i tek tada prelaze na opis međimurskih posebnosti. Interpretacijska je pažnja usmjerena pretežito na relevantne međimurske primjere.

Ivan Zvonar obrađuje *usmenu epiku* u stihu i u prozi. Uspostavio je, primjereno metodologiji, teoriju epskih oblika, naznačujući sve ono do čega je došla usmenoknjiževna teorija. Teorijske postavke primjenjuje za sve oblike: junačke i 'nejunačke' epske pjesme, romance i balade, usmene pripovijetke (bajke, novele, anegdote i basne) i predaje.

Autor poznaje problematiku navedenih oblika, daje relevantne opise i zaključke, ali pretjerano inzistira na pojedinostima, te mu se obzor stalno širi. Silna ekstenzija slabi moć koncentracije na bitno. Šteta što Zvonarova pažnja nije okupljena samo oko međimurskoga usmenoga blaga jer je, kao izniman pozna-valac, mogao prodrijeti u njezinu srž, otkriti *izvorište* tekstovima i postaviti prave interpretacijske modele. Autor nikako nije smio ići u ekstenziju (navodeći što o tome misle razni proučavatelji, klasifikatori i komentatori), već se trebao usredotočiti na pojavnost oblika u svojoj sredini, žanrovske osobitosti, autentične zapise i interpretaciju.

Ono što je novo i osobito vrijedno u Zvonarovu radu jesu pouzdane interpretacije 'tipičnih' epskih međimurskih

tema u pjesmama-bajkama, mitološkim pjesmama i pjesmama-novelama. Komentira i osmišljava i otprije poznate tekstove (Vraz, Kukuljević, Valjevac) i vlastite zapise. Daje zanimljive zgode iz zapisivačeve prakse, provjerene podatke o kazivačima, važne pojedinosti o životu teksta u prirodnom ambijentu. Neke su formulacije o tome i teorijski doprinos performancijskom obilježju i varijantnosti usmene književnosti. Tako, govoreći o poznatom međimurskom tekstu *Dopeljal mi Janko* iz odisejske motivike, kaže "sloboda oblikovanja (...) dopušta da se tekst ne mora uvijek ponoviti doslovno, i uvjetuje lakoću pri reproduciranju nekog sadržaja, ali samo u jednokratnoj izvedbi. Zbog toga niti jedan zapis nije original niti kopija, on može biti više ili manje uspio umjetnički ostvaraj" (str. 87). Zvonar, općenito, i vrednuje tekstove s obzirom na njihova umjetnička estetička obilježja, koja im je dao njihov tvorac ili, možda, vrstan izvođač. U pravu je kad, uspoređujući neke novije zapise s Valjavčevim, ističe izražajnu prednost nekih novijih, u kojima je više uspjeljih narativnih i jezičnih odlika. Zvonar je imao sreće da u zadnjih tridesetak godina svoga terenskoga rada dođe do 'pravih' kazivača, što se nije uvijek posrećilo mnogim hrvatskim zapisivačima istoga vremena.

Najcjelovitija tema međimurske epike, kako pokazuje Zvonar, jest *tragedija obitelji Zrinski*, koja je i ovdje središnja tema. Zvonar je leksikografskim prikazom pokazao usmeni život ove teme, dajući obilje relevantnih podataka. Zanimljiva je njegova interpretacija "*Pjesme o Sigetu*" (120-130), zaključujući da je to "velebno djelo, jedno od najboljih koja su stvorena o padu Sigeta i njegovih branitelja". Po svim strukturalnim elementima, tvrdi autor, takav bi pjesmotvor "bio nezamisliv bez već prije razvijene epske poezije u stihu i na hrvatskome sjeverozapadu". Makar je autor raščlambom (ispravno) naveo tragove vrsnoga umjetnika, djelo je "po svim formalnim i sadržajnim karakteristikama plod jedne usmene epske tradicije pa se možda s većim pravom može ubrojiti u usmenu nego pisanu književnost".

O usmenim pripovijetkama međimurskoga područja, koje su dijelom obrađene i izvan ove knjige (primjerice radovi Lj. Marks i M. Novak), naročito se zanimljivima čine *Dvojčki* koji je kazivao Rom

Franjo Kalanjoš 1967, te je "jedna od najljepših bajki koje su se ikada pripovijedale na kajkavskom tlu" (292).

Autor je zaključno, dosljedan svojoj metodologiji, rekao da su "kajkavski usmeni prozni oblici samo dio impozantnog broja isto takvih oblika u svjetskoj književnosti a da se originalnost ogleda u finim vibracijama određenog motiva koje jasno otkrivaju specifičnost društvenog konteksta u kojem su izvođene i osobe izvođača koja ih je predstavila publici" (312).

Stjepan Hranjec je obradio *usmene poslovice, pitalice i zagonetke* na tlu Međimurja. Za teorijski je opis primijenio istu metodologiju kao i Zvonar: širi teorijski paremiološki okvir, svjetski život poslovice, južnoslavenska praksa. Donosi mnoge klasifikacijske mogućnosti, usuglasivši se s Čubelićevom jer je, reče, "najpotpunija i najuvjerljivija" te "rađena s najviše uvažavanja specifičnosti poslovičnog izraza" (351). Teorijska je vjerodostojnost ovoj klasifikaciji i (osobito) metodi vodila autora u brojna ponavljanja, lutanja jer se trudio reći sve što se o tome zna, umjesto da se pažnja okupi oko specifičnosti poslovičnog i drugog izričaja ove sredine.

Uspješno je obradio povijesni život međimurske poslovice, prateći je od Pergošića do našeg vremena. Obilno je poslovično blago smjestio u tri skupine: u *prozne poslovice* (1), *poslovice u stihu* (2) i *anegdoto-groteskne* (3). Zanimljiva su autorova zapažanja uz treću skupinu jer su "najzanimljivija za isticanje duše međimorskog čovjeka". Ove su poslovice pokazale da se međimurski čovjek oporo nosi s tegobama života te da nije samo "sjetna, tugaljiva i melankolična duša koja se iskazivala gotovo jedino lirskom pjesmom". Naprotiv, brojni zapisi primjeri potvrđuju "sklonost narodnog stvaraoca da mudrost i humanu poruku iskaže na humorističan, pa i groteskan način". Teorijski aspekt usmenih pitalica i anegdota također je sukladno autorovu metodološkom sustavu. No, autorovi zapisi, izvorni i raznovrsni, u *Aneksu pitalica* (abecednim redom: stotinjak primjera) i *Aneksu anegdota* (abecedni red motiva, osamdesetak primjera) prava je kolajna specifičnoga međimorskoga usmenoga blaga, divno sastajalište duhovnog gibanja prošlosti i našeg vremena.

Treći dio ovoga zbornika donosi raznu građu tzv. *sitnih oblika* koje je sakupio *Andrija Strbad* pretežito u Dolnjem Vindocu te su "prava zakladnica hrvatskih pučkih književnosti i jezičnih tvorevina" (Z. Bartolić).

U ovom je zborniku otisnuto *1387 prirječja*, sto pedeset primjera *šala i parada* i dosta drugoga blaga koje je sakupljač ponudio u izvornom nazivoslovlju: hamolije i hamulije, prekšije, špajsanje, huncvutarije, norčarenje. Progovorio je njime zvertanec, malkoš, galženjak, komedijaš... Brojni primjeri i raznovrsni motivi brižno su sakupljeni. Čini se, ipak, da su ovi primjeri stilizirani jer naracija teče glatko, istim tonom; rječnik je pomno biran a rečenica usklađena s normom hrvatskoga književnog jezika.

Strbad je, uz to, ponudio obilje leksiološkoga blaga (riječi, fraze, gnome) u tekstu *Izreke hrvatskoga međimorskoga kajkavskoga narodnoga govora* i dao tumačenje značenja na hrvatskom književnom jeziku.

Zanimljive su i *Zmišljarije za časa skratiti* (brojalice, razbrajalice, rugalice, špajsanja, huncvutarije...), pa izvorne *zdujke i zganjke, obiteljski pridevki, veruvanja, coprije, navade, šege i špotavanja*. To gradivo još traži stručnu ocjenu raznih struka i svoje mjesto u hrvatskoj književnosti.

OVOME tekstu, a i cijelom zborniku, treba dodati *Rječnik* i uvodnu napomenu Z. Bartolića, a njegova zapažanja kao svojevrsni zaključak svega ovoga: "... ako išta, kada se govori o jeziku, zavređuje nositi etiketu zlatne žile jezika, onda su to sasvim sigurno mikronarativni oblici, posebno prirječje i izreke". Jer, to je "svojevrsno dijakronijsko oko kojim se iz dubine povijesne perspektive osvjetljava sadašnjost".

Stipe BOTICA

Smiljka Janaček-Kučinić, *Zemlje podravsko glas*, SIZ za kulturu i informiranje općine Đurđevac i Skupština općine Đurđevac, Đurđevac 1985, 215 str.

Knjiga Smiljke Janaček-Kučinić mnogo je ozbiljnija no što bismo to na prvi pogled očekivali. Iz uvoda Miroslava Dolenc-Dravskog, urednika edicije, saznajemo da je to ustvari autoričin magistarski rad *Kajkavska narodna poezija i*

izabrana djela pjesnika na tlu Podravine, prilagođena širem čitalačkom krugu. Gotovo svaka pjesma kojom se bavi autorica posjeduje svoju biografiju. Evo kojim redom dolazimo do podataka o pjesmama: odjeljci *Vrela iz širega kajkavskoga prostora* i *Vrela sveukupnoga narodnog pjesništva u kojima su i pjesme na kajkavskome*, otkrivaju nam više skroman negoli brojem raskošan tiskani opus kajkavskih pjesama. Autorica će pobrojati i kajkavske pjesme Podravine. Dolazimo do spoznaje kako V. Žganec trajno vodi primat u sakupljanju i obradi usmenih pjesama na kajkavskome. Teško da će ga itko sustići.

Drugi dio knjige autorica je nazvala *Pristup poetskim tkivima podravske narodne pjesmotvora*. Autorica traži "prirodnu tipologiju" obilne građe pokatnuta smjericama Tvrta Čubelića (a te su: unutarnji raspored same građe; određene teorijske postavke, osobni senzibilitet za ovu vrst poezije). Ipak autorica ostaje pri uobičajenim tipologijama te svoja razmišljanja o pjesmama, kao i same pjesme, razvrstava u *prigodne pjesme*, *pjesme uz svatovske obrede i običaje*, *ljubavne pjesme*, *šaljive* i *podrugljive pjesme*, *pjesme uz kolo i ples*, *pjesme o narodnooslobodilačkoj borbi i obnovi*. To i jest u neku ruku "prirodna tipologija" ukoliko nam je polazno uporište funkcionalnost pjesme.

Izvori izbora pjesama o kojima autorica raspravlja su tiskane i rukopisne zbirke. Suvremene zapise pjesama uz autoričine, izložio je i urednik edicije, nesumnjivo dobar poznavalac kajkavskog terena, Miroslav Dolenc-Dravski. Senzibilnost kajkavskih pjesama probija zadane tipološke granice, pa tako autorica uočava velik broj postsvatovskih pjesama, koje se bave nevjestom u novom ozračju.

Treći dio knjige, *Dodiri i prožimanja*, pratit ćemo s posebnim zanimanjem. O dodirima dvaju poetika, one pisane i usmene, još se uvijek u nas skromno istražuje. Kako je ovdje riječ o piscima koji stvaraju i na štokavskome, zanimljivo je promotriti njihovo složeno stvaralaštvo. Uz književnopovijesni osvrt o Franu Galoviću, autorica pokušava dokučiti kako su tekla poetska preplitanja, zašto je Galović volio i odabirao jedan tip građe zavičajnog kraja, a Miškina drugi, gdje je mjesto Grguru Karlovčanu.

Zašto se Galović priklonio kajkavštini i

njenom usmenom pjesništvu a već se dokazao dobrim pjesnikom i izvan ove "narodne manire"? Autorica je na Galovićevu slučaju pokušala izlučiti opći stav o tome zašto je poželjna "isprepletana" pjesnička inspiracija. Svoja je razmišljanja slila u četiri točke od kojih dvije glase:

1. Potvrđuje se da je jedno pjesničko djelo, ako se prožima svijetom narodne poezije, pjesnički dublje, znatno svestranije, smislenije.

2. Potvrđuje se da su spoznaje i svjetonazorne komponente takve poezije znatno snažnije jer su njeni vrijednosni akcenti dublje zahvatili u životne i društvene probleme.

Pitanje je da li pisci imaju udjela u ovoj kombinatorici.

Četvrti dio knjige posvetila je autorica jeziku usmene poezije Podravine. Autorica nesumnjivo posjeduje afinitet i smisao za lingvostilističke analize i nadam se da ovo nije njen posljednji prilog te vrste.

Knjiga je dobro opremljena kazalima (o kazivačima, korištenim izvornicima) a posebnu joj draž daju crteži Zlatka Huzjaka, podravskog naivnog umjetnika.

Sasvim je neuobičajeno da urednik (ovdje je to M. Dolenc-Dravski) dodaje uz autoričine i svoje opširne bilješke, no ako to pridonosi čitljivosti knjige u šire publike, nećemo to smatrati nametljivošću.

Nives RITIG-BELJAK

Štorice od štrig i štriguni, sakupio i priredio Drago Orlić, Istarska naklada, Pula 1986, 217 str.

U svome uvodu priređivač ove zbirčice kratkih priča, predaja i vjerovanja o nadnaravnim bićima i pojavama u Istri, prikupljenih ponajviše u Poreštini i Puljštini te manje u Rovinjskosti i Pazinštini, kaže da mu pobude nisu bile stručno-znanstvene, nego se tog posla prihvatio "iz oduševljenja za tu vrstu narodnog kazivanja, kao književne forme, jednostavno kao - pripovjedački iskaz" i da će biti "najsretniji ako se ove pričice uzmu kao literarne minijature, kao slika narodske duše jednog podneblja".

Njegove pobude valja prihvatiti upravo tako kako je autor želio, pa je stoga suvišna njegova bojazan da "mnogo toga u ovoj knjižici neće biti po volji entologa,

pogotovo ne, primjerice, moje razvrstavanje štorica po ciklusima".

Skupine *Urečljivac, Mora, Štrige i štriguni, Krsnik, Orko, I druga zlamenja, Mrtvi, Perojski pop, Kljuka, Versi od štrig i štriguni* svrstane su tako da čine knjigu čitkom i zanimljivom; tome pridonose i maštovite ilustracije Đanina Božića. Znanstvena klasifikacija skupina ne bi bila primjerena ovoj knjižici. No, šteta je ipak što, primjerice, iz skupine o mrtvima nisu izdvojena čaranja: lopovska, ljubavna i druga.

Osnovna vjerovanja predočena u ovim "štoricama" u glavnim su elementima, dakako, već poznata, ali ima ipak nepoznatih pojedinosti, primjerice, svjež je detalj o tome da za "grišnjake" pola sata borbe traje kao cijela noć (str. 107). Dragocjena su pričanja o "kljuki", kojih vjerojatno zbog delikatnosti teme obično nema u zbirka. No, nije ni bitno jesu li vjerovanja već poznata, nego su važne njihove realizacije u nizu kazivanja o pojedinačnim doživljajima.

Tekstovi su čitki i primjereni glavnim značajkama narodne tradicije, ali ipak nisu vjerni zapisi pojedinih kazivanja. Vidljivo je da ih je autor redigirao jezično i stilski, a čini se da je ponešto i dopunio ili kadikad stopio više kazivanja. Ne bi to trebalo zamjeriti ovoj knjižici, ali je šteta što o tome nismo dobili nikakvu informaciju. Ove pričice zaista jesu "literarne minijature", o kojima je riječ u uvodu, ali kao "pripovjedački iskaz" one su uključile i sastavljača zbirke. Imena, dob i mjesta gdje žive kazivači navedeni su u uvodu skupno.

Na kraju zbirke objavljen je tekst Rudolfa Ujčića *O jeziku ovih štorica*, koji govori o osobitostima govora jugozapadne Istre nezavisno od štorica u knjizi. *Rječnik manje poznatih riječi* trebalo bi da je potpuniji radi lakšeg snalaženja onih čitatelja koji ne poznaju dovoljno istarski leksik.

Maja BOŠKOVIĆ-STULLI

Epske narodne pesme jugoistočne Srbije, [priredio] Momčilo Zlatanović, Narodni muzej u Vranju, Posebno izdanje knj. 11, Vranje 1987, 104 str.

Iz pjesničkog blaga jugoistočne Srbije Momčilo Zlatanović izabrao je 37 epskih narodnih pjesama. U uvodnim napome-

nama dao je opširniji prikaz života tih pjesama, napomene uz pjesme i rječnik manjepoznatih riječi.

Najveći i najljepši dio usmenog narodnog pjesništva jugoistočne Srbije predstavljaju lirske pjesme, ali postoje, što potvrđuje i ovaj izbor, uvjerljiviji dokazi da je u ovoj oblasti njegovana i epska pjesma (u Poljanici, Preševskoj Moravici, Inogoštu, Crnoj Travi, Zaplanju, Jablanici...). Ni gusle nisu u tim krajevima bile nepoznat instrument. U Jablanici, Pustoj Reci, Crnoj Travi i drugdje postojala je epska i guslarska tradicija. Ali po svemu sudeći, epika je ovdje imala veće promjene i u sadržajima, i u formi, i u jeziku. Uglavnom su to pjesme od sto do sto i pedeset stihova. Dakle, kraće su, ali melodijski često veoma izgrađene. Stariji pjevači, kako navodi Zlatanović, pamte da su pjesme bile duže i s mnogo više dijaloga i zanimljivih pojedinosti. Neki su darovitiji pjevači, tvrdi Zlatanović, toliko preinačili sadržaje nekih Vukovih pjesama da su postale posebne varijante, koje su uglavnom slabije od klasičnih epskih narodnih pjesama iz Vukovih zbirki (u pogledu plastičnosti, slikanja likova, skladnosti kompozicijske strukture, živosti pričanja i ljepote jezičnog izraza). Međutim, pjesme iz ove zbirke "Vojevanje Husein-paše", "Ajduk Jeremija", "Deli Aguš-aga", uvjerljivo dokazuju da je pjevač na jugu Srbije znao epski jezik i epske formule. U pjesmama o Kraljeviću Marku ("Marko Kraljević i vila Pešterkinja", "Marko Kraljević i car Suliman", "Marko Kraljević oslobađa roblje", "Ženidba Janka Rušetlije", "Marko Kraljević i dete Dukatinče", "Marko Kraljević i dete Dukatinče" (II. varijanta), "Marko Kraljević i sestrić mu Ognjan", "Marko Kraljević i dete Pologunče" i "Marko Kraljević i Turče božjak") zapaža se čitav niz drukčijih pojedinosti i rješenja. Neke su pjesme gotovo identične s poznatim klasičnim: "Prebolan Dojčine", "San carice Milice", npr., a od nekih donesene su i po dvije varijante: "Jovan Popović i Koruna vojvoda" i "Stojan Popović i njegova ljubav", ili: "Sestra ajduka Davida" i "Sestra Milica", ili: "Mori goro, mori tamna goro" i "Jankova zaručnica", npr. Pjesma "Od Visoka Stanko" doimlje se kao nerazvijena varijanta pjesme: "Stari Vujadin" i slično.

Po svojim strukturnim osobitostima

neke su pjesme bliske epskim baladama ("Smiljan i Nikola vojvoda", "Janko i Janinka", "Stanu Turci odvedoše"...). U knjizi se nalaze i četiri lijepe pjesme iz NOR-a, u kojima su opjevani lokalni događaji i junaci: "Crnotravci prvi su ustali", "Pogibija Ratka Pavlovića", "Pogibija Jakšića Miloša" i "Čolića majka".

Posebnost je ovih pjesama u tome što odolijevaju utjecaju književnog jezika i u velikoj mjeri čuvaju arhaične oblike i starinsku boju.

Ante NAZOR

Jovan Janjić, Ustanak i revolucija u usmenoj narodnoj književnosti, Narodni muzej u Vranju, Vranje 1985, 220 str.

Knjiga sadrži uvodne napomene, deset poglavlja o usmenoj i pisanoj književnosti NOB-a /1. Tipologija pjesničkih oblika - lirika, epika, proza, paremiologija i dr. (scenski "vrabac", zdravice, pohvale, rugalice, pisma, zapisi i poruke na smrt osuđenih); 2. Tematsko-motivski raspon - pjesme o borcima, o palim herojima, o Titu, o ženama u NOB-u, omladini, djeci, izdajnicima; 3. Stvaraoci, nosioci i izvođači partizanske narodne poezije; 4. Partizanska narodna poezija u svjetlu teorije komunikacije; 5. Književno-izražajna sredstva; 6. Jezik - leksički, frazeološki, sintagmatski, sintaktički i stilistički aspekt; 7. Videnje stvarnosti ustanka i revolucije u usmenoj književnosti; 8. Opći pogled na pisanu književnost o ustanku i revoluciji; 9. Usmena i pisana književnost o ustanku i revoluciji (komparativne aspekt) i 10. Uzajamni odnosi i prožimanje usmene s pisanom književnošću; stručnu literaturu (294 navoda - antologija, zbirki, rasprava), indeks pojmova i rezime na francuskom jeziku.

U uvodnim napomenama autor smatra da je usmena književnost NOB-a bila do sada predmet bavljenja znatnog broja istraživača, ali da joj se prilazilo najčešće s gledišta etnografije, publicistike, folkloristike, esejistike i političko-idejnih razmatranja, dok je šire kulturološko značenje usmene i pisane književnosti o tematici NOB-a bilo srazmjerno zanemareno. Stoga se u našem današnjem trenutku osjećala potreba da se kritički i

sintetički skupi i sredi sva dostupna građa o narodnoj poeziji NOB-a, i što je danas još potrebnije, da se pored skupljanja građe ispita "koliko je taj materijal kao motivsko-tematski svet prisutan u književnom stvaralaštvu, u kojim je oblicima književnog stvaralaštva ta tematika obrađena i koji su rezultati postignuti".

U knjizi se posebno ispituje i "sistem poetskih oblika partizanske narodne poezije" na lirskim oblicima (kratkog pjesmi i distihu), epskim oblicima (kraćoj epskoj pjesmi i pjesmi kronici), proznim oblicima (anegdota i noveleti) i ostalim oblicima (dramskim, retoričkim, paremiološkim i dr.). Razmatrajući ove oblike Janjić govori i o komparativnim aspektima ispitujući što se s tom tematikom dobilo i u pisanoj književnoj obradi kod pet odabranih pisaca NOB-a: Jovana Popovića i Branka Čopića (prozni i lirski oblici), Skendera Kulenovića (poeme), Vladimira Nazora (lirski oblici i dnevnički zapisi) i Ivana Gorana Kovačića (poema i lirski oblici). Data je i određena tipologija književnih oblika i analiza njihovih specifičnosti i poetičkih zakonitosti (izbor tema i likova, stilski postupci, jezik, humanistička osnova i angažiranost).

Ante NAZOR

Munib Maglajlić, Muslimanska usmena balada, "Veselin Masleša", Sarajevo 1985, 284 str.

Još od Fortisova "Putovanje po Dalmaciji" i tiskanja XALOSTNE PJE-SANZE PLEMENITE ASAN-AGH-INIZE, naša usmenoknjiževna balada ne prestaje biti izazovna domaćoj i stranoj književnoj povijesti i teoriji, književnoj interpretaciji i recepciji. Navedena Maglajlićeva knjiga razrješava slojevit svijet balada koje pripadaju korpusu muslimanske književnosti na području Bosne i Hercegovine u povijesnom trajanju i poetičkom opisu. U pet zaokruženih cjelina (studija) nastoji potvrditi temeljno ishodište: samosvojnost muslimanske balade u matičnoj književnosti - sukladno istovjetnim korpusima i hrvatske i srpske usmene tradicije. Maglajlićevo stanovito raslojavanje usmenih balada, muslimanskih, iz cjeline usmene tradicije zasnovano je na istom načelu na kojem se i djela pisane književnosti svrstavaju u ovaj ili onaj kor-

pus.

U prvom poglavlju: *Muslimanska balada u historijskom i teorijskom kontekstu* prati razvojni put muslimanske balade. Povijesno je izdvojio one balade koje bi trebale pripadati korpusu muslimanske književnosti, od Erlangenskog rukopisa (oko 1720) do našeg vremena. Interpretirao je i postavio na samo ishodište "najglasovitiju muslimansku baladu" Asanaginicu jer je to, Maglajić navodi Mickiewiczzev citat, "muslimanska pjesma", ali se ističe i činjenica (formulirala je Maja Bošković-Stulli) da je "zapisana među dalmatinskim Hrvatima". Autor izdvaja i niz balada iz Karadžićevih i Matičinih zbirki te brojne primjere rukopisnih ostvarenja. Muslimanskim se imenuju sva ona djela koja su po "sadržajnoj strukturi" izrazito muslimanska, a osobito ona gdje je kazivač (da li i tvorac?) Musliman.

Drugo poglavlje: *Poetika muslimanske usmene balade* osobito je zanimljivo po čvrsto zasnovanom modelu baladnog sižea. Izdvojio je uspjele primjere iz šest tematskih baladnih cjelina: djevojka zle sreće, smrt rastavljenih ljubavnika, zlosretna nevjesta, nesretni supružnici, ojađeni svatovi, sukobi u obitelji, te pokazao sve ono 'tipično' u strukturi balade. Dao je teorijsko obrazloženje "balade kao književne vrste" i osobito je okupljen stanovitom dramskom strukturom u baladi. Prirodu sukoba u baladi našao je "u poređenju junaka balade s junacima drame u pisanoj književnosti". Pokušao je odgonetnuti narav "fabule i sižea u baladi", ali je ovo kompozicijsko pojmovlje ostalo nedorečeno. Autor je znatno uspješniji kad niže razne varijante jedne teme te kada motive uspoređuje po "pjesničkoj istančanosti" ili ističe snagu kakve uspjele pjesničke slike. Zna umješno istaknuti lirske sekvence i naboje u tekstu, funkcionalnu snagu kakva izričaja, stupnjeve pjesničke sugestivnosti ili dramske napetosti.

Lokalna i regionalna obilježja u muslimanskoj baladi, kako se imenuje najcjelovitija studija ove knjige, pokazuje sve ono zanimljivo što muslimanska balada nosi kao svoje bitno obilježje. Vjerno ispostavljen povijesni konteskt društvene zbilje u Bosni i Hercegovini za "poznata" tragična događanja: "pogibija" Hifzi-bega Đumišića, stradanje Mehmed-age Šehića i braće Morić i drugih bio je samo okvir u

kome je usmena književna riječ prirodno odjeknula. A književna je riječ u baladi tim uvjerljivija što tvorac sigurnije gospodari jezikom i jačom snagom doživljaja. U spomenutim je temama, kao i Asanaginici i banjalučkoj "Potopnici Bisernazi", snaga doživljaja i pojedinačnoga izričaja znatno nadvisila konkretne povijesne događaje. Znatno su slabiji primjeri muslimanskih balada u kojima je naglašenija "povjesnost" i, primjereno tome, epska faktura, kada se povijesni podaci nisu oslobodili životne zbilje.

Maglajić je uspoređivao sve poznate balade o muslimanskim likovima, mjerio ih po umjetničkoj snazi i nastojao prodrijeti u temeljno oblikotvorno načelo da se balada "kao pjesnička vrsta oblikuje po svojim zakonitostima koje proistječu iz njene prirode". Kakve su to zakonitosti za ovo područje pokazalo je poglavlje *Muslimanska balada kao oblik usmene tradicije*, pa i to koliko je ta tradicija živa u književnom stvaralaštvu uopće (poglavlje *Odjeci muslimanske balade u pisanoj književnosti*).

Maglajićeva knjiga daje pouzdan presjek muslimanskih usmenih balada (i književnosti općenito). Izvješćuje o najvažnijim zapisivačima narodnoga blaga. Vrednuje i svu stručnu literaturu. Autorove su *Bilješke* prava pomoć svakome tko se zanima za ovo usmenoknjiževno područje.

Supe BOTICA

U riječima lijeka ima, Zbornik zapisa narodnih umotvorina iz Rožaja i okoline, urednik Safet Nurković, Samoupravna interesna zajednica za kulturu Rožaje, Zajednica književnih i naučnih radnika Rožaje, Rožaje 1987, 185 str.

Uz dvjestogodišnjicu rođenja Vuka Stefanovića Karadžića Zajednica književnih i naučnih radnika i SIZ kulture Rožaje tiskalu su ovu knjigu zapisa narodnih umotvorina iz Rožaja i okoline koja je plod dugogodišnjeg sakupljačkog i zapisivačkog rada grupe stvaralaca i entuzijasta. Zapisivači i izdavači ovih tekstova iz obilja neobjavljenog materijala izabrali su zaista ono što nosi obilježje originalnosti i auhtonosti područja i dali nam bogate plodove stvaralačkog duha svog kraja.

I tako su se u ovoj knjizi našli najljepši

književni primjeri narodnog stvaralaštva: šezdeset zapisa-ertica u kojima se ocrtava duh Rožajaca, vedrina i životne zasade ("Čangrtepsija", "Voda hljeb mijesi", "Krv za obraz", "Teže i od smrti", "Pogrešan izbor", "Snaga branitelja", "Zavidljivac", "Po zaslugi", "Savjet odivi", "Ahmet Ganić i kralj Nikola", "Osveta", "Lopov nije čovjek", "Strah čuva", "Snaga na usta ulazi", "Tjeraš inat ko Murići na ploči" itd.). Takve su i legende, njih 25 ("Ganića kula", "Procvala krv", "Šavine bare", "Svatovsko groblje", "Harambašin vis", "Okamenjeni tvrđičluk", "Musina jama", "Pašemina česma", "Medena pećina", "Kako je postala konoplja", "Bijes proklete Jerine" itd.). I 34 pripovijetke i bajke imaju sve odlike dobre narodne proze. I one su vezane uz taj kraj i ljude, koji su u njih, često koristeći već poznate motive, unosili i svoje opservacije ("Đavo iz Dečana", "I riječ ubija", "Kako došlo, tako otišlo", "Đe pojedješ tu ne ukradi", "Niko ne zna ko za koga radi", "Đavo i Huso", "Žena natšerila čovjeka", "Šaban Binakina presuda" itd.). Ovom je dijelu još dodano 19 zagonetaka i 138 poslovice i izreka.

Posebnosti te narodne proze su u jezičnom bogatstvu, raznolikosti motiva, zanimljivosti i životnosti sižea, velikom broju detalja iz domaćeg realnog života.

U knjizi se nalazi i 65 lirskih pjesama, većinom svadbenih i ljubavnih sadržaja, i 22 bajalice (brojnice), razbrajalice. I one su odraz životnih zbivanja. U njima se iskazuju lična i zajednička osjećanja. Tiskano je i pet epskih pjesama (2.100 stihova): "Nahod Huso i Nahod Radovan", "Pop Milutin i Pljevljanin paša", "Ženidba Smailović Meha", "Memiš Đerekarac ukida đumruk" i "Nevjerstvo ljube Mujagine".

Na kraju je knjige dan rječnik manje poznatih riječi i turcizama, navedena su imena 108 kazivača i kazivačica s naslovnom naznakom umotvorine koju su kazivali. Dati su i kraći podaci uz imena svih deset zapisivača. Ispod svakog od navedenih tekstova početnim slovima imena i prezimena označeno je autorstvo zapisivača. Dodano je i dvanaest fotografijanarodnih rukotvorina.

Ante NAZOR

Ojkača, priredio Nenad Grujičić, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 119 str.

Forma deseteračkog dvostihia sa rimom (ali i bez nje) usmenopjesnička je vrsta veoma raširena na našim hrvatsko-srpskim govornim prostorima. Pod različitim imenima, u različitim krajevima pjevaju se *bećarci*, *kratke*, *pismice*, *redalice*, *ojkače*, *ojkalice*, *rojkalice*, *rozgače*, *rozgalice*, *gange*, *prijekuše*, *samice* itd. Sve su to deseterački distisi koji s aspekta teksta imaju istu strukturu i funkciju, dok su s glazbenog aspekta to raznovrsni napjevi, kraći i duži, ovisno o tome da li se pjevaju u kolu ili nevezano, samostalno u nekim drugim situacijama. Zgusnuta bitnost izraza, različita tematika, sklonost satiri i izrugivanju, uloga kroničara i komentatora važnijih društvenih, političkih i obiteljskih zbivanja - sve je to kondenzirano u distisima. Promjenom samo jedne riječi može se izmijeniti smisao pjesme. Dakle, ekonomičnost zatvorene epigrame forme, bez slučajnih nepotrebnih riječi, bez vanjskih ukrasa, sve često smješteno u metaforu, upozorava nas na formalnu strukturu dvostihova (kao i ostalih tzv. malih oblika) drugačija je i na neki način suptilnija, s razrađenijom jezičnom i ritamskom teksturom. Mogu, pokazalo se, nastati i cjeline od dva ili tri dvostihia okupljenih oko istog motiva, ipak, te cjeline nisu tako čvrste - lako se dodaju novi dvostihovi, ili izostavljaju, ili umeću u druge pjesme. U svakom slučaju osnovna jedinica ostaje dvostih.

Knjigu koju prikazujemo priredio je Nenad Grujičić a sadrži zbirku od 526 ojkača, dvostihova vezanih uz jednu folklornu regiju - Bosansku krajinu, posebno Potkozarje, te Predgovor koji je podijeljen na tri dijela: *O bećarcu*, *O ojkači* i *Neke stilsko-jezičke i tematsko-motivske karakteristike ojkače*, i na kraju, *Napomenu*.

"Stvaralačku provokaciju", kako sam kaže, dala mu je, s jedne strane, knjiga *Bećarac* Mladena Leskovca (19581, 1979²), a s druge strane, želja da se "oduži" svom ocu Drašku Grujičiću s kojim je "puna srca pjevao ojkaču".

U raskoraku između intimnog doživljaja i znanstvene objektivnosti, N. Grujičić gradi svoj nekritični ljubiteljski pristup. Bez potcjenjivanja uložene truda, navodimo neke činjenice koje

pokazuju Grujičićeve pretenzije da napravi znanstvenu knjigu i u tome ne uspijeva.

Nedosljednost mišljenja (kada je riječ npr. o starini bećarca i ojkače), nepoznavanje predmeta o kome se piše (npr. o starim zbirka i tradicijskom pjevanju), "izvlačenje" dvostihova iz konteksta kome pripadaju i neprihvatljivo redigiranje tih stihova (npr. iz Erlangenskog rukopisa), ne navođenje detaljnijih neophodnih obavještenja o atribuciji tekstova (navedena su u *Napomeni* samo imena lica koja su N. Grujičiću saopćila tekstone, ili samo nazivi knjiga iz kojih su tekstovi preštampani) - sve to karakterizira sakupljački rad koji nije zasnovan ni izveden na jedinstvenim kriterijima.

U svom oduševljenju i emotivnoj vezanosti za ovu vrstu pjesama, N. Grujičić poneseno ističe: "Teme i motivi ojkače su beskrajni, neuhvatljivo složeni kao i sam život (...) Nijedna naša narodna lirska pjesma nije tako ontološki nezavisna, tako 'tvrdoglava', samostalna i neuhvatljiva (...) Ovi su stihovi homerovske dubine." (str. ?)

Unatoč upućivanju na bogatstvo tema i motiva u ojkačama ipak ih je N. Grujičić poredao azbučnim redom i tako "sakrio" to bogatstvo. Nadalje, fenomen pjevanog dvostihova ne može se svesti samo na odnos bećarca i ojkače. Ojkača je za poredbu bliža gangi i rozgalici npr. i to na etnomuzikološkoj razini - dakle, izvedbenoj. Kada M. Leskovac, na kojega se N. Grujičić poziva, genezu bećarca dovodi u vezu sa šaljkom i dikicom, distisima koji su i tekstualno i kontekstualno veoma bliski bećarcu - takva je poredba opravdana, ali kad N. Grujičić ojkaču dovodi u vezu s pjesmama u *Erlangenskom rukopisu*, onda je takva veza ishitrena jer je to naslanjanje na pjesme koje imaju razvijenu narativnu strukturu i pripadaju korpusu lirsko-epskih pjesama.

Možda se N. Grujičić i nije morao upuštati u traženje odgovora na pitanje geneze i starine bećarca i ojkače - bilo bi bolje i korisnije da smo dobili knjigu s pouzdanim zapisima i dobro atribuiranim, jasno određenim okvirima jedne folklorne regije pa tako upotrebljivu za svaki daljnji komparativni pristup koji bi htio pokazati i ostale, još neobrađene ili nedovoljno obrađene, dvostihove u drugim regijama.

Tanja PERIĆ-POLONIĆ

Folklor u Vojvodini, sveska 1, urednik Magdalena Veselinović-Šulc, Udruženje folklorista SAP Vojvodine, Novi Sad 1987, 95 str.

U uvodnom članku M. Veselinović-Šulc objašnjavajući razloge i potrebu pokretanja ove publikacije kaže da su izdavači imali u vidu sve veću potrebu da se rezultati naučnog istraživanja bogate vojvođanske folkloristike registriraju i prikažu organizirano, kako bi se došlo do boljeg i stvarnijeg uvida na kojem je stupnju razvoja današnja folkloristička nauka u Vojvodini, kakvim rezultatima raspolaže, čime se danas bavi i što ima u planu da izučava u budućnosti.

Pokretanje ove publikacije ima i svoje dublje opravdanje, jer je Vojvodina stjecište mnogih naroda, narodnosti i etničkih grupa. Svi oni imaju svoju samosvojnu narodnu kulturu, svoje narodno stvaralaštvo, a u zajedničkom životu neminovno dolazi i do uzajamnih utjecaja i prožimanja i u oblasti duhovnog stvaralaštva.

U ovom I. svesku *Folklor u Vojvodini* objavljeno je osam radova s prvog naučnog skupa o folkloru Vojvodine, koji je posvećen dvjestogodišnjici rođenja Vuka Karadžića.

U prvom prilogu: "Zbirke narodnih pjesama iz Vojvodine objavljene za Vukova života" (M. Matićki) riječ je o trima zirkama: *Srbske narodne pjesme sa prevodom češkijem, a časti poljskijem* (1825.), *Bačke pesme* (1862.) i *Banatske pesme* (1863.).

U drugom prilogu: "Pesmarica Avrama Miletića i narodno stvaralaštvo" Zoja Karanović ukazuje na vrste bilježenih stihova, ističe neke poetske posebnosti tih sto i tridesetak različitih pjesama, pokazuje načine zapisivanja, redigiranja i kako je tu poeziju prihvaćala i mijenjala građanska klasa u nastajanju.

U članku: "Vojvodina u Vukovom Srpskom rječniku iz 1818. godine" J.J. Mihajlović razmatra dio Vukova doprinosa boljem upoznavanju nekih jezičnih narodnoknjiževnih i mentalitetnih karakteristika Srba u Vojvodini: Sremu, Bačkoj i Banatu do 1816. godine i zaključuje da Vojvodina "kao jezički i književni rudnik, izdašan i zahvalan za svestrana naučna istraživanja, čeka u Vukovom Srpskom rječniku svoje nove proučavaoce".

O sakupljanju usmene (narodne) poezije na rumunskom jeziku u južnom

Banatu piše Radu Flora. Ona iznosi deset primjedbi općeg karaktera koje se odnose na stanje folklornog (književnog) materijala na rumunjskom jeziku u južnom Banatu, a na osnovi navedenih akcija, objavljenih antologija i sakupljenih priloga. To su: da se gubi stari autentični banatski folklor, da je lakše bilježiti stihove nego prozu, da nešto više ličnoga, a samim tim i autentičnosti, nalazimo još uvijek u tužbalicama, da je prilično živ i prisutan tzv. dječiji folklor, da su neke vrste potpuno iščezle (bajaličke pjesme, npr.), da su sitni rodovi (zagonetke, pitalice i dr.) uglavnom rara avis (jedino su epitafi na nadgrobnim spomenicima životinji), da se epske pjesme uglavnom gube, da prenošenje s koljena na koljeno sve više slabi itd.

Etnološko-folkloristički prikaz razvitka Slovaka u Vojvodini dao je Martin Kmet. On zaključuje da muzičko-folklorne aktivnosti imaju značajnu društveno-političku ulogu, u smislu osiguranja prava na puni nacionalni razvoj svake individue, i time čine život, naročito omladine, punijim, bogatijim i sadržajnijim.

Istražujući kontinuitet i promjene u svadbe-nom ceremonijalu Srba i Rumunja u Vojvodini Nice Fracile kaže da se većina zabilježenih srpskih i rumunjskih svadbenih pjesama može čuti i danas. Međutim, one nisu uvijek praćene i adekvatnim običajima za taj trenutak, tako da se njihova funkcija često svodi samo na stvaranje zabavne atmosfere i dobrog raspoloženja.

O narodnoj muzičkoj tradiciji Kordunaša u okolici Sombora (Čonoplja i Kljajicevo), koji su došli poslije II. svjetskog rata iz raznih krajeva Korduna, piše Gordana Damjanović. Ona ističe neke oblike običajnog života popraćene muzičkim sadržajima, koje su sobom donijeli i koji ovdje imaju svoju društvenu funkciju. To su: ciklus svadbenih običaja, ciklus proljetnih i ljetnih običaja i ciklus zimskih običaja.

U posljednjem prilogu Aleksandar Miljuš dao je prikaz šokačke svadbe u Kukujevcima (Srem). Autor navodi da je glavni stožer oko kojega se okupljaju amateri entuzijasti KUD-a "Vatroslav Lisinski", koje na seoskim priredbama, ali i šire, prezentira dio bogate riznice narodnog stvaralaštva (i šokačku svadbu) njegujući ga onako kako je to odvajkada bilo u narodu.

Ante NAZOR

Slavjanskij i balkanskij fol'klor, Duhovnjaja kul'tura Poles'ja na obščeslavjanskom fone, otvetstvennyj redaktor N. I. Tolstoj, Nauka, Moskva 1986, 286 str.

Osnovu sadržaja zbornika čine izlaganja podnesena na Svesaveznoj naučnoj konferenciji maja 1983. godine na temu "Polesje i etnogeneza Slavena", koju je organizirao Institut za slavistiku i balkanistiku Akademije nauka SSSR. U objavljenim materijalima govori se: o kalendarskim obredima u Polesju i obrednom folkloru, o prikupljenoj građi za rječnik folklorno-kulturnih termina i o prvim rezultatima etnolingvističkog kartografiranja tradicijskih obreda i narodnih pričanja Polesja.

Sadržaj je podijeljen u tri dijela. Prvi dio ima predgovor i jedanaest članaka. Trinaest autora govori o temama: kako je došlo do ideje i rada na etnolingvističkom atlasu, "Igra sunca", "Ritualni izgredi omladine", "Ukrašavanje zelenilom o Trojstvu", "Oranje rijeka, puteva", "Žaba i druge životinje u obredima zazivanja ili zaustavljanja kiše", "Svijeća o Sretenju i Čistom Četvrtku", "Kiša u vrijeme svadbe", "Zazivanje proljeća", "Nevjesta se stvorila u polju topolom", "Kalendarske pjesme proljetno-ljetnog ciklusa jugoistočne Bjelorusije" i "Tradicija naricanja u Polesju". U člancima su sadržane i 23 karte.

U dijelu "Članci i rasprave" objavljena su četiri priloga. U članku "Vođenje 'strijele' u Istočnom Polesju" V.E.Gusev prikazuje običaj koji prati pjesma s prvim stihom: "Ja puštam (vadim, zakopavam itd.) strijelu pokraj sela" i sl. Odatle i ime tom drevnom magijskom obredu, kojemu je svrha da stimulira plodnost zemlje, pospješ i zaštiti bogat rod i ljude od elementarnih nepogoda (oluje s tučom, suše i dr.).

T.A.Agapkina i A.L.Toporkov bave se, kako kažu, najmanje obrađivanim problemom u suvremenoj folkloristici: etnografskim kontekstom kalendarskih pjesama. U centru je pažnje analiza strukture i izvantekstovne veze triju kalendarskih pjesama s ciljem obrade odnosa koji postoje između teksta pjesme i njezinog obrednog okruženja.

O mitološkom aspektu tradicije "rusalki" u Polesju piše L.N.Vinogradova u tri poglavlja. U prvom daje podatke o rusalkama (tko su rusalke, kako izgledaju,

gdje obitavaju, koje su im tradicionalne funkcije, te o oznakama rusalki kao "nečistoj sili" i ritualnim zabranama uz Duhove). U drugom: "Ispraćaj rusalki" govori o kalendarskim terminima obreda, terminologiji kalendarskih datuma, strukturi obreda Ispraćaj rusalki. U trećem je riječ o vezama rusalki s vegetacijom. Zaključak je da u istočnoslavenskoj demonologiji rusalka privlače izuzetnu pažnju znanstvenika (folklorista i etnologa) i profesionalnih umjetnika.

U četvrtom prilogu N.I.Tolstoj bavi se jednom od drevnih folklornih vrsta: vračanjima (zaklinjanjima), koja u svojim posebnim formama i tekstovima čuvaju crte indoevropskog i praslavenskog vračarskog umijeća. Autor je priložio šesnaest tekstova ("Od ujeda zmije", "Od crva u rani", "Od boli zuba", "Od boli u leđima", "Na san/da sanja lopova/" itd.).

Treći dio knjige sadrži tri priloga. U prvom A.V.Gura obrađuje svadbenu terminologiju Polesja. Obradeni termini sadrže mnoge podatke, pa neke obrade prerastaju u posebne članke. Npr. termin "svaha" obraden je na šest stranica, a "svat" čak na deset.

U prilogu "Narodni kalendar Polesja" S.M.Tolstaja donosi materijale za etnodijalektni rječnik od riječi "kazanskaja" (o prazniku kazanske Bogorodice) do riječi "pjatnica" (petak - "nesretan" dan u jednu...).

U prilogu "Epika Polesja" (prema zapisima iz 1977. godine) Ju.I.Smironov opisuje tok i rezultate istraživačkog rada dviju ekipa Instituta za slavistiku i balkanistiku AN SSSR u graničnom trokutu Bjelorusije, Ukrajine i Poljske. Prilog sadrži i tablicu repertoara istočnog dijela Maloritskog rajona Brestske oblasti sa 138 zapisanih naziva sižea u selima Zabolot'e, Lukovo i Mokranjy. Na kraju su dodana 62 teksta.

Ante NAZOR

Ballad Research, The Stranger in Ballad Narrative and Other Topics, Proceeding of the Fifteenth International Conference of the Kommission für Volksdichtung of the Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, Dublin and co. Clare, Ireland, 26 August - 1 September 1985, edited by Hugh Shields, Folk Music Society of Ireland, Dublin 1986, 297 str.

U posljednjih deset godina svaki sastanak *Komisije za narodno pjesništvo*, točnije njenog odjela koji se bavi usmenim baladama, urodi vrijednim zbornikom. 1985. godine ova se Komisija sastala u Dublinu. Središnja tema konferencije osvijetlila je pojavu stranca u usmenim baladama i pripovjednim pjesmama.

Nekoliko referata bilo je posvećeno folkloru zemlje domaćina te pjesmama na keltskom (gelski = "gaelic", keltski jezik Škotske, Irske, otoka Reana). Da balade mogu biti čuvarima irskog, dotakao je Tom Munnelly u svom referatu o pripovjednim pjesmama Zapadne Clare. Uz njegovo izlaganje nadovezuju se referati Alana Bruforda (o usmenoj poeziji Škotske) i Angele Bourke (iz irske usmene poezije).

Referat Ericha Wimmera nosi naslov *Stranac, strane zemlje u njemačkoj baladnoj tradiciji*. Premda je autor ovu pojavu analizirao na omeđenom materijalu, dolazi do nadregionalnih spoznaja o tematskim grupama. Navest ću ih jer se dadu primijeniti i na druge usmeno-pjesničke tradicije. Stranac ne prolazi isuviše često njemačkim baladama; češće se spominju strani toponimi. Nalazimo ga u pjesmama koje govore o odlasku u daljinu u viteškim i herojskim baladama, a taj je motiv vezan s motivom povratka kući; također u ljubavnim pjesmama (rastanak ljubljenih) i u baladama o prošnji djevojke. Stranca najčešće susrećemo u liku Židova, prosjaka, hodočasnika, trgovca.

Stefaan Top analizira pojavu stranca u flamanskim dječjim pjesmama. Kao i u nekim drugim žanrovima, lik stranca (strane zemlje) klišan je u dječjim pjesmicama. Zanimljivo je da autor izabire noviji suvremeni repertoar dječjih pjesama, onaj s Amerikom, Beatlsima, Anabellom i Meksikom. Dakako sve su to stilogeni elementi pjesama, van dječjeg životnog iskustva pretočenog u stih.

Sheila Douglas prilaže referat *Imeno-*

vani i neimenovani stranci u škotksim baladama. Razlučuje tri tipa stranca: ljubavnik (zavodnik), nadnaravno biće i neprijateljski lik.

W. F. H. Nicolaisen daje u svom prilogu nadopunu i repliku referatu S. Douglasa.

Izlaganje Anneli Asplund glasi: *Stranac u finskim narodnim baladama*. Obilje materijala pruža Kalevala. U pjesmi *Magdalena* autorica analizira Krista u ulozistranca.

Zmaga Kumer daje prilog o dalekim mjestima i strancima u slovenskim narodnim baladama. Naglašava da daleka mjesta nisu isto što i neprijateljska. Zanimljivo je da se Španjolska često javlja u slovenskim baladama kao daleko odredište. Slovenskim baladama prolaze arapski pa zatim i turski konjanici.

Dagmar Burkhart govori o ideološkom i estetskom djelovanju internacionalnih dodira u srpsko-hrvatskim i makedonskim epskim pjesmama. Između ostalog autorica govori o dectnizaciji etničkih naziva, o posebnoj ulozi stranaca u baladama s Balkana.

Walter Puchner izlaže o strancu u grčkim narodnim pjesmama, dok Helga Stein govori o značenju stranca u rumunjskim pripovjednim pjesmama. Ovdje će nas sigurno privući dio koji govori o Turcima, liku neprijatelja pokorenih naroda.

Gisela Beutler govori o maorskim bala-dama u Španjolskoj i drugdje. (Maori nisu u Španjolskoj stranci - tek su "oni drugi").

Jemes Porter zaokupljen je problemima baladne terminologije, a zatim slijede i druga predavanja vezana uz klasifikaciju balada. Eleonor R. Long govori o klasifikaciji balada i konceptu pripovjednih tema a D. K. Wilgus, drugi autor poznate Wilgus-Long metode klasifikacije balada, govori o uspostavljanju regionalnog indeksa irskih balada na engleskom.

David Buchan izlaže sažetak svoje opširne radnje o aktantima, klasifikaciji i baladama o duhovima.

Prilog Conrada Laforta glasi: *Katalog francuskih folklornih pjesama kao instrument istraživanja i analize*.

Hugh Shields, vrijedan urednik ovog zbornika, predočava svoju viziju izdanja francuskih pripovjednih pjesama.

Dorothe Schubarth govori o vrstama španjolskih i galicijskih usmenih pjesama i njihovu odnosu prema drugim folklornim žanrovima.

Georgina Boyes referira o izvođenju i stvaranju dijalektalne poezije u suvremenoj urbanoj kulturi.

Ate Doombosch govori o "Halewijn" pjesmi dvadesetog stoljeća u Nizozemskoj (sakupljeno je preko pedeset varijanti pjesme o Heer Halewijnju). Iz priloženih referata stekli smo opći dojam o strancu u usmenim pripovjednim pjesmama. Saznali smo da pojava *stranca* u baladama može nositi dramatski naboj raznog emocionalnog intenziteta, može suštinski i bitno upravljati radnjom, a može to biti tek bezimni lik koji pridonosi nekim pomacima radnje. Susrećemo ga i u najstarijim zapisima tradicijskog folkloru kao i u novim, suvremenim.

Zaista se velik broj znalaca o baladama okupio o Dublinu. Valja napomenuti da je ovaj sastanak bio tek jedan od mnogih održanih u okviru proslave Evropske godine glazbe (Dublin 1985). Urednik *Balad Research* - zbornika Hugh Shields potrudio se da osjetimo obljetnički ugođaj koji je pratio konferenciju. Osim znanstvene opreme zbornika sažecima, uvodom, adresarom suradnika, urednik je uljepšao izdanje programom i fotografijama suradnika i pjevača.

Nives RITIG-BELJAK

Märchen aus Korea, Aus dem Koreanischen übersetzt und herausgegeben von Hans-Jürgen Zaborowski, Eugen Diederichs Verlag, München 1988, 286 str.

Legenda kaže da je bog neba odlučio poslati na zemlju svoga sina Hwanunga da pomogne ljudima da pronađu sreću i da nauče razlikovati dobro od zla. U Hwanungovu carstvu bijaše medvjedica kojoj car, nakon stodnevne kušnje, podari ljudsko obličje i oženi se njome. Iz Hwanungova braka s Ungnyo - ženom medvjedicom rodi se T'angun, mitski osnivač Zemlje jutarnje mirnoće - Choson, i ta priča korejsku povijest vezuje za šamanističke kulture Sibira i Centralne Azije. Sve do danas šamanističke su predstave živo prisutne u pučkoj religioznosti, iako nisu i jedine (usp. priču br. 50 - Žena medvjed s brda Ponghwa).

Povijesna su zbivanja na korejskom poluotoku mnogostruka, kako od vremena prije Krista tako i početkom nove ere. Izdizanjem triju kraljevstava - Koguryo na sjeveru, Paekche na jugozapadu i Silla na jugoistoku, širili su se i utjecaji s mandžurskog, kineskog i japanskog područja. Sjedinjenjem triju kraljevstava pod moćnom dinastijom Silla došlo je do predominacije kineske kulture - preuzimanjem kineskog jezika i pisma, a time i tekstova Konfucija i njegovih sljedbenika, a također i buddhizma. Te su religije i njihov svjetonazor prihvatile više klase, uglavnom u krugu dvora, dok je šamanizam i dalje bio prisutan među ruralnim stanovništvom.

Bajke s isključivo buddhističkom tematikom nisu česte (usp. br. 56 - Kwanum iz spilje Podok), jer je uspjeh buddhističkog nauka ovisio o mogućnostima njegove prilagodbe šamanskim zahtjevima, tako da je obično riječ o njihovom skladnom sjedinjenju. To se onda mahom ogleda i u pričama (usp. br. 72 - Starica i bijeli tigar).

Isto se dešavalo i s taoističkim naukom, koji se sa svojom slikom svijeta integrirao u šamanizam (usp. priče br. 14, 39, 47, 57).

Buddhizam u Koreji nije bio samo oblik religioznosti nego i sredstvo političke moći. Dva puta su Koryo kraljevi (dinastija koja na vlast dolazi nakon Sille) u drvetu gravirali kineske tekstove buddhističkih Triju košara (Tripitaka Koreana), ne bi li na taj način uspjeli obraniti zemlju od napada Mongola. To se remek-djelo na 81137 drvenih blokova čuva u buddhističkom hramu Haein-sa, u blizini grada Taegu.

Tisuću godina je buddhizam živio u Koreji i proživio život dvora, a u simbiozi sa šamanizmom i život naroda. Oblici arhitekture tog doba, drvene i brončane skulpture, slikarstvo u laku i ulju - svi su preuzeti u Japanu, gdje su njegovani i dalje razvijani.

Japanci su često puta u povijesti željeli zagospodariti Korejom, ne bi li preko nje doprli do Kine i svaki su put dio njezine baštine odnosili, sve donedavno nepovratno, u Japan.

Padom dinastije Koryo i izdizanjem dinastije Yi nastoji se sekularizirati život, smanjiti utjecaj visokih redovnika i nova doktrina koja leži u temelju države jest neokonfucijanstvo kineske dinastije Sung.

Stare buddhističke vrijednosti zamjenjuju se novima koje karakterizira lojalnost podanika prema caru, ljubav djece prema roditeljima, strah mlađih od starijih, vjernost žene mužu i postojanost prijateljstva. Sve su ove osobine naročito isticane u pripovijetkama i kazivači su o njima rado govorili (usp. br. 6, 13, 20, 29, 33, 42, 48, 51, 52, 62, 73, 80 i 87).

Da bi što uspješnije prišli proučavanju neokonfucijanske literature, Koreanci nastoje iznaći vlastito pismo, u svrhu povećanja pismenosti puka koji nije bio u stanju ovladati kompliciranim kineskim ideogramima i jezikom, a koji i nisu bili prikladni za zapisivanje na korejskom jeziku, jer je bitno drugačije strukturiran od kineskog. Taj pokušaj urodio je pismom "hangul", pod vodstvom kralja Sejongja i njegovih učenjaka u razdoblju od 1418-1450. g.

Tako su zapisane Predaje Triju kraljevstava - Samguk Yusa, u kojoj zbirci uz obilje etnografske građe nalazimo i mnoge, danas u usmenoj predaji živuće, priče. Iz usmenog pripovijedanja razvio se autentično korejski oblik dramsko-pjevajuće priče p'ansori, u kojoj pjevač u pratnji bubnjara puk, s lepezom u ruci priča, pjeva i glumi o nekim davno minulim događajima. Takve predstave mogu trajati bez prestanka i do osam sati.

Zbirka priča Hans-Jürgena Zaborovskog prva je ovakve vrste na njemačkom jeziku. Sve što je do sada objavljeno, ili nije bilo prevedeno iz izvornika ili je bilo djelo misionara, pa time ograničeno na njihove interese u izboru građe. Ova je zbirka nastala nakon marljivog terenskog sakupljanja, pri čemu je otok Cheju, između korejskog poluotoka i Japana, bio izvorom obilja folklorne građe.

Uz detaljne podatke o kazivačima i lokalitetima, objašnjena uz bajke gdje je to bilo potrebno, knjizi je dodan registar tipova i motiva, te pogovor kojim se nastoje objasniti povijesni utjecaji na formiranje korejskog svjetonazora i njegovo zrcaljenje u usmenim predajama.

Sježana ZORIC

Märchen aus der Mandschurei, Aus dem Chinesischen übersetzt und herausgegeben von Jörg Bäcker, Eugen Diederichs Verlag, München 1988, 285 str.

Početak 20. st. u istraživanju mandžurske folklorne baštine susrećemo oprečna izvješća. Etnolog Berthold Laufer u svome djelu *Skizze der manjurischen Literatur*, 1908. piše: "Bezuvjetno su se bacili u naručje prozaičnom Konfuciju i za ljubav novoga nevjerno napustili stare narodne pjesme o domaćim junacima. Nikakav narodni običaj, junačka pjesma, koja stara priča ili molitva koju bi šamani noću uz vatru u jurti pjevali u pratnji bubnja, nije u njihovu jeziku ostala zabilježena... Mandžurska osobenost podlegla je kineskoj. Mandžurci su postali Kinezima." (cit. prema Pogovoru, str. 221.). Ruski pak etnolog S. M. Shirokogoroff u svojoj knjizi *Social Organization of the Manchus*, 1924. g. piše: "Pričanje bajki i pripovijedaka omiljeno je među Mandžurcima. Postoje i poluprofesionalni pripovjedači bajki koji pjevaju ljudima u trenucima dokolice. Mandžurci razlikuju bajke i fantastične priče koje zovu duhu, od historijskih pripovijedaka kojima su vrlo skloni. Okupljaju se samo zimi i duge večeri i noći provode pažljivo slušajući pripovjedača."

Istina o mandžurskoj folklornoj realnosti, kao i obično, negdje je po sredini obaju stavova. Mandžurija, naime, geografski leži na sjeveroistoku Kine i ta su područja ranije naseljavala razna plemena. Najviše podataka sačuvano je o plemenu Džurča, za koje se prema povijesnim dokumentima zaključuje da bi mogli biti rani Mandžurci. Oni će na prijelazu iz 16. u 17. st. pod vodstvom velikog Nurhačija ujediniti 66 mandžurskih plemena i sve do 1911. g. vladati Kinom pod imenom dinastije Qing ("Jasna"), sinizirajući u velikoj mjeri vlastitu kulturu.

U samoj su Kini pak mandžurske tradicije slabo istraživane, jer se jednim pravim Kinezima smatrao narod Han. S druge strane, kulturna revolucija priječila je kako istraživanje tako i njegovanje svega onoga što ne bi bilo u skladu s njenom ideologijom. O tome svjedoči i zanimljiva sudbina kazivača Fu Yingrena, dobro upućenog u tajne šamanizma, čiji su se rukopisi spaljivali, a i sam je boravio u zatvoru zbog svog šamanskog porijekla. Autor ove zbirke, J. Bäcker

doznao je to od samog Yingrena, iako tada već vrlo starog, tek nakon 1977. g. kada su takva istraživanja u Kini ponovo bila omogućena.

Istraživači su uspjeli sakupiti dovoljno starih ljudi koji su se itekako dobro sjećali mandžurskih običaja i usmenih predaja. U tim se kazivanjima nailazi na obilje podataka o siniziranoj mandžurskoj kulturi. Najistaknutija imena među kazivačima su Li Chengming i Li Mashi (obje žene) i Tong Fengyi, čiji je repertoar sadržavao preko 150 predaja, bajki, mitova i ostalih priča.

Predaje su uglavnom vezane za raniju mandžursku povijest i lik Nurhačija, dok su mitovi kozmogonijski (usp. priču br. 1). Tu nailazimo i na mogućnosti uspoređivanja s indijskim kozmogonijama u liku Puruše, babilonskim u liku Tiamata, germanskim Ymirom i starokineskim Pangu.

Mitovi su protkani šamanističkim elementima (usp. br. 2 - dim kao manifestacija duše; sjevernjača kao središte neba kroz koje šaman prolazi u nebeski svijet). Mandžurske bajke opisuju svakodnevicu i uz nju vezane običaje - svadbene (usp. br. 7, 13, 16), kult štovanja predaka (usp. br. 2, 10), uz obilje elemenata šamanističkog svjetonazora (usp. br. 5, 26, 29). Ima i priča o čarobnjacima (usp. br. 10), te magičnom djelovanju ginseng korijena (usp. br. 14-17).

Zbirci mandžurskih pripovijedaka pridodani su i prijevodi bajki još nekih mandžurskih nacionalnih manjina. Sve su one zabilježene na kineskom jeziku, osim dviju dagurskih zabilježenih na mongolskom. Po prvi puta iz izvornika prevedene na njemački, predstavljaju dragocjen izvor građe kako za folkloristiku tako i za orijentalne studije.

Uz opširan pogovor, glosar, pobrojane važnije teme i motive, valja upozoriti na sjajne bilješke kojima je autor popratio svaku priču, a koje se sastoje od podataka o kazivačima i lokalitetima, popisa motiva, te eksplicacija simbola i njihovim podudarnostima s onima drugih azijskih naroda.

Snježana ZORIĆ

Felix Karlinger, *Auf Märchensuche im Balkan*, Eugen Diederichs Verlag, Köln 1987, 124 str.

Felix Karlinger, autor knjige koju prikazujemo, znameniti je istraživač usmene proze s romanskog jezičnog područja i priređivač dvadesetak zbirki. (U ovom se broju *Narodne umjetnosti* nalazi i prikaz njegove zbirke *Märchen aus Argentinien und Paraguay*.)

Knjiga *U potrazi za pričama na Balkanu* nastala je kao rezultat terenskog istraživanja iz 1984. godine, kad su autor, četiri studenta iz Münchena, te jedna studentica iz Srbije i jedna iz Grčke krenuli nakon ljetnog semestra iz Beograda u Makedoniju, Bugarsku i Grčku, gdje danas još živi oko 300000 balkanskih Rumunja koji govore arumunjskim jezikom, ali, naravno, i jezikom zemlje u kojoj žive. (Nisu išli u Albaniju, premda i tamo žive pripadnici tog naroda.) Zanimali su ih jezik i usmena književnost tih ljudi (po mogućnosti u kontekstu u kojemu se realizira).

Ova se knjiga, međutim, svojim pristupom i stilom razlikuje od uobičajenih zbirki priča. Pisana je kao putopis, izvještaj s terenskog istraživanja i ozbiljan znanstveni rad istovremeno, pri čemu su sva tri aspekta jednako vrijedna i zanimljiva, pa se čita poput pustolovnog romana.

Tako saznajemo sve o mukama putovanja u prastarim polurazbijenim američkim vojnim autobusima, o noćnom bijegu pred stjenicama u nekom mjestu i zemlji koje autor nije htio imenovati, o tome kako sedam ljudi može stati u mali "Volkswagen" i voziti se u redovnom cestovnom prometu, o prekrasnim večerama i večerima s pastirima nakon naporna rada...

A jedanaest priča, koje su objavljene u knjizi, nastaju spontano, najčešće uvečer uz večeru (obično u nekom seoskom dvorištu uz petrolejku), rekli bismo u idealnim pripovjedačkim situacijama i nersaskidivi su dio cjelokupnih događanja i doživljaja članova ekipe.

Čudesan je doživljaj iz Tesalije, gdje se poput jave i sna prepleću događaji iz priče o ptici u kraljevim prsima s događanjima za vrijeme njezina pričanja, pa ni istraživači u jednome trenutku nisu bili sigurni da li su samo slušali priču o čudesnoj ptici koju je kralju ukrao zmaj, pa je zbog toga zavladao mrak sve dok ptica

ponovno nije oslobođena, ili se u rukama hrome stare pripovjedačice zaista u jednom trenu pojavila čarobna ptica, koju je starica brzo sakrila u svoja njedra.

Prijevodni na njemački jezik napravljeni su najvećim dijelom prema magnetofonskim zapisima i u njima su, koliko je to god bilo moguće, sačuvani i komentari kazivača, ako su bili integralni dio kazivanja, te reagiranja publike. Kao rezultat reakcije iz publike "stigla" je druga varijanta priče o pobožnome mačku, koja se nalazi i u knjizi. U pripovjedačkom su repertoaru zabilježene bajke, legendarne priče, priče o životinjama, šaljive, te samo fragmenti predaja o mrtvima, a uz svaki je tekst i njegov znanstveni komentar. Kao što su na arumunjski jezik utjecali elementi standardnog jezika zemlje u kojoj žive pripadnici tih balkanskih Rumunja, tako se i u pričama prepleću elementi raznih kultura (islamske, stare grčke, katoličke i pravoslavlja).

I složili bismo se s autorovim zaključkom, za koji i on sam smatra da će djelovati poput romantičarskog zanosa poslije ovakva istraživanja i iskustva: građa koja je jedinstvena s obzirom na situacije i lokalitete u kojima je zabilježena i koja će se kasnije u miru znanstveno analizirati, nesumnjivo je značajan rezultat, ali primarni su dobitak nova prijateljstva s dotad nepoznatim i stranim ljudima. Pritom se ne misli samo na ljude koji su svojim pričama i pjesmama neposredno pridonijeli istraživanju, već na sve bezimene koji su obogatili autorova saznanja o ljudima i životnim zajednicama potpuno drukčijeg entičkog i socijalnog područja.

Svakome tko je ma i jednom bio na terenu, svidjet će se (razveselit će ga i ohrabriti) takav način prezentiranja građe, naravno samo kad se želi prikazati građa s određenog ne suviše velikog lokaliteta i iz jednog vremenskog odsječka. Savjet: Svakako čitati, naročito terenski istraživači.

Ljiljana MARKS

Wolfgang Mieder, *The Prentice-Hall Encyclopedia of World Proverbs*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1986, XXVI + 582 str.

The Prentice-Hall Encyclopedia of World Proverbs predstavlja zbirku poslovice koja po zastupljenosti jezika i kulture premašuje sve dosadašnje slične radove. Sadrži 18.520 poslovice koje funkcioniraju u engleskom, japanskom, kineskom, ruskom, njemačkom, hrvatskom ili srpskom, španjolskom, zatim u jezicima Afrike (Swahili, Zulu i dr.), Indije (Tamil, Hindi i dr.) itd.

Ova enciklopedija predstavlja zanimljiv izvor informacija kako folkloristima, antropolozima tako i lingvistima. Sve poslovice su prevedene na engleski jezik, što donekle umanjuje ljepotu izvornih poslovice, pa i značaj jednog ovakvog rada.

Sam naziv rada *Encyclopedia of World Proverbs* mogao bi navesti čitaoca da se radi o sveobuhvatnoj enciklopediji svjetskih poslovice, koja bi trebala sadržavati barem sve najfrekventnije poslovice navednih jezika. To naravno nije moguće niti očekivati, jer bi takav rad bio tehnički gotovo neizvodiv zbog obimnosti materijala. Autor je nastojao uključiti što više jezika, pa i onih manje poznatih, tj. predstavio je samo one poslovice iz tih jezika koje su se uklopile u semantičku podjelu provedenu u radu. Međutim, već na prvi pogled je jasno da je npr. za hrvatski ili srpski jezik autor imao nedostatanu literaturu, dok su engleski i drugi poznatiji jezici zastupljeni s velikim brojem poslovice, vjerojatno zbog toga što su to znanstveno bolje istraženi jezici, a izvori literature dostupniji autoru. To nas naravno ne smije navesti na pomisao da ostali jezici nemaju adekvatnih poslovice za određena područja života ili pak da su siromašniji u poslovičnom izražavanju.

Kako i sam autor kaže, ovaj rad je namijenjen "govornicima, piscima govora, novinarima, piscima, odgojiteljima, ministrima, stihotvorcima (kompozitorima zabavnih melodija), odvjetnicima, humoristima, piscima reklamnih oglasa, umjetnicima, pravnim savjetnicima, znanstvenicima - kratko, svima." (str. vii). Nedostatak ovakvog pristupa u obradi poslovice osjetili su svi oni koji se baveparemiološkim istraživanjima.

Vodeći računa o prethodnim zbirkama

i njihovim nedostacima, W. Mieder je na vrlo uspješan način klasificirao poslovice. Poznato je da je to oduvijek bio vrlo težak zadatak i predmet mnogih polemika. On se nastoji ograničiti samo na poslovice, pokušavajući izbjeći sve ostale forme slične poslovice (aforizme i sl.), što u prethodnim radovima nije konzekventno provedeno.

Princip klasifikacije autor objašnjava slijedećim riječima: "Poslovice su svrstane prema ključnim riječima abecednim redom te su im pridruženi redni brojevi. Građa je razvrstana abecednim redom i unutar svake grupe određene ključnom riječju, pa se svaku poslovice može lako i brzo naći." (str. xii). Ako se uzme poslovice u kojoj je ključna riječ zlato, tada tu poslovice nalazimo u semantičkom polju koje nosi naziv ZLATO (GOLD), npr.:

6735. A spot in gold and a fault in wise man are soon visible. (Mrlja na zlatu i greška mudraca brzo se uoče.)

Finska

6736. All is not gold that glitters. (Nije zlato sve što sija.) Engleska

6738. Better whole than patched with gold. (Bolja je cjelina nego zlatna zakrpina.) Danska

6739. Don't think that all that glitters is gold. (Ne misli da je zlato sve što sija.) Afrička (Swahili)

Prednost takvog načina klasifikacije je očita. U ovom radu, za razliku od sličnih radova, sve poslovice koje se odnose na zlato, prijateljstvo i sl. grupirane su zajedno, s naznakom kojem jeziku ili narodu pripadaju. Često se događa da je vidljivo nekoliko varijanti iste poslovice koja u različitoj formi funkcionira u različitim jezicima. Time se ukazuje na istosti u poslovičnom izražavanju.

Premda se na kraju svake poslovice ili varijante jedne poslovice daje naznaka izvora, autor je naravno svjestan činjenice da je vrlo teško odrediti etimologiju poslovice, a na to u predgovoru i upozorava, jer jedna poslovice funkcionira u nekoliko jezika i ponekad je vrlo teško reći kojem jeziku izvorno pripada. Stoga naglašava da su neke poslovice radije nazvane engleskim ili ruskim poslovice nego latinskim, upravo zbog toga što su najčešće u upotrebi u navedenom jeziku. Ovako jednostran pristup u određivanju pripadnosti poslovice ima svojih dobrih, ali naravno i loših strana.

Na kraju rada Mieder daje iscrpan popis radova o poslovicama, koji može biti od velike koristi svima koji se bave poslovicama. Taj popis uključuje sljedeće: I. Bibliografije; II. Studije; III. Zbirke: 1. Međunarodna, 2. Anglo-američka, 3. Zapadnoevropska, 4. Istočnoevropska, 5. Afrička, 6. Bilskoistočna, 7. Dalekoistočna, 8. Meksička, 9. Zapadnoindijska, 10. Oceanijska.

DanicaŠKARA

Josip Kekez, Svaki je kamen da se kuća gradi, Hrvatske poslovice skupljene u naše dane po književnim i jezikoslovnim djelima nastalima od 12. do 19. stoljeća, Izdavački centar "Revija", Osijek 1986, 153 str.

Razlika između ove knjige i knjige *Poslovice i njima srodni oblici*, koju je 1984. izdao Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu jest u tome što autor stariju knjigu nadopunjuje građom i pripisuje novih petnaest završnih stranica, pod naslovom "Poslovice danas i nekad". (Prikaz knjige *Poslovice i njima srodni oblici* objavljen je u časopisu "Narodna umjetnost", br. 24, Zagreb 1987.) Ovo napominjem da bih naglasio kako se zapravo radi o istoj knjizi. Građa sama po sebi, koliko god bila opširna, ne utječe na teorijske postavke, a novih petnaestak stranica teksta ne može bitno izmijeniti razmišljanja iz prijašnje knjige, naročito ne ako se tekst preštapava bez ikakvih izmjena.

Iako se Kekez bavi jednostavnim oblikom - poslovicom, izraz mu je kompliciran i zakučast. Čak i kada se poslovice navodi kao ilustracija teorijskih zapažanja, autorovo objašnjenje ostaje nejasno. Kao primjer može poslužiti bilješka 5 na strani 64: "Ovdje je samo načelno riječ o oblikovanju poslovice. Nesumnjivo je apsolutizacija vremena i prostora tipična za njih, ali postoje i poslovice u kojima se totalizacija vremena odnosi na konkretan prostor. Dodatno rečeno: to nisu uvijek one poslovice u kojima su provedena geografska imenovanja (npr. poslovice *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba* apsolutizira i vrijeme i prostor) već su to obično oni primjeri u kojima je riječ o mentalitetu ljudi nekih krajeva, ali i oni samo onda ako krajevi nisu parabolički

imenovani." Poslovice *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba* pripada grupi poslovice koje apsolutiziraju i vrijeme i prostor, no ostaje nejasno, jer nije naveden primjer, koje su to poslovice u kojima se totalizacija vremena odnosi na konkretan prostor.

Knjiga obiluje korisnim historiografskim podacima o razvoju zapisivanja poslovice u obliku rukopisnih i tiskanih zbirki. Pored toga istražuju se poslovice i u pisanoj književnosti i jezikoslovnim djelima, i to od Bašćanske ploče naovamo. U poglavlju o semantičkim poljima i fakturi poslovice autor kratko razlaže povijest i metode klasifikacije poslovice, te nudi vlastitu klasifikacijsku shemu. Pošto smatra da poslovice nije prikladno tipologizirati tematski, tipologizira ih prema semantičkim poljima. Tako dobiva: 1) historijske poslovice, historijsko semantičko polje; 2) etnološko semantičko polje; 3) filozofsko semantičko polje; 4) politološko semantičko polje; 5) sociološko semantičko polje. Autor se ograđuje od ove tipologizacije smatrajući je nepotpunom i nedovoljno razrađenom. Navedene klasifikacije kategorije više ukazuju na mogućnost (ili nemogućnost) klasificiranja poslovice nego što tvore univerzalnu klasifikacijsku shemu.

Vrijednost je ove knjige prije svega u obimnoj građi skupljenoj po književnim i jezikoslovnim djelima nastalima od 12. do 19. st. Građa je vrlo pregledno sređena, a za svaku se njenu jedinicu navodi i izvor.

Posljednje stranice knjige donose izbor iz bibliografije poslovice, te izbor iz literature o poslovicama.

Vilko ENDSTRASSER

Narodne pjesme slavonske Granice, [skupila] Slavica Garonja, Narodna knjiga, Biblioteka "Raskovnik", knj. 6, Beograd 1987, 136 str.

Knjiga se pojavila u godini Vukova jubileja kao rezultat istraživanja usmene tradicije Srba u Slavoniji, na Papuku i Psunju, na dijelu nekadašnjeg prostora Vojne krajine. U studioznom predgovoru prikupljenim pjesmama, ovom vrijednom izdanju ocjenjivači su dr. Radmila Pešić i dr. Miodrag Matićki, autorica prati u pjesmama koje je bilježila u rasponu od 1977. do 1985. godine, tragove starijeg i novijeg kulturnog sloja doseljenika u ove krajeve: sloj graničarske poezije "varoši,

pograničnih karaula i regimenti". Među pjesmama nalaze se i četiri varijante pjesama zabilježenih u "Erlangenskom rukopisu", s početnim stihom: "Jelen pase po gorici travu" (4); "Dvije druge vjemo drugovalu" (55); "Ja usadi vitu jelu" (65); "Majka Maru u podrumu 'rani" (98). Na kraju se može pročitati da su sve prikupljene pjesme i uvrštene u zbirku, osim jedne s početnim stihom: "Prelo kupi Ajkuna djevojka", za koju autorica kaže da potpada pod Vukov termin pjesama: "onako sramotne". Pjesmu joj je kazivalo "više kazivača", pa začuđuje što je izopćena iz društva ostalih lirskih pjesama; teško je pretpostaviti, premda može biti točno, da Slavica Garonja želi stvoriti sliku "čednog" naroda u Slavoniji. Premda ne možemo znati o kakvoj je "sramotnoj" (!) pjesmi riječ, ostaje ipak da upozorimo na postojanje također "sramotne" (!), ustvari erotske pjesme u "Erlangenskom rukopisu" s početnim stihom: "Falila se Ajkuna djevojka" (54) i druge: "Sobet kupi Kamer-begovica" u kojoj se Ajka u budžaku čudi: "Od kako sam od majke rođena/ jošte slade nisam poljubljena" (200). U prvoj: "Falila se Ajkuna djevojka" (54) izaziva Ajkuna junake, pa se odaziva "momče neženjeno" s prijetećim obećanjem kojim stih po stih odgovara na Ajkunin erotski izazov da završi s erotskim vrhuncem "nevidenog":

"obruću pleći peikove,
pak dignuću noge dilberove.
Činiti ću što je meni drago,
u ponoći kako i u podne,
na čardaku, na mome dušeku,
gdi' no mnoge oči ne gledaju."

Ostalo je ipak neobjašnjeno zašto erotska ili lascivna pjesma ne bi bila uvrštena u zanimljivu i dobro prokomentiranu građu snabdjevenu potrebnom znanstvenom aparaturom: Napomenom o Kamengradu i Kamenskom kraju, izvorima i literaturom, podacima o kazivačima, o vremenu bilježenja i varijantama svake pjesme, registrom ličnih imena i pregledom pjesama u zbirci s početnim prvim stihom i metričkom oznakom pjesme kao i s rječnikom manje poznatih riječi i izraza. Nedostaje, vjerojatno greškom izdavača, sadržaj na kraju knjige, što bi olakšalo uvid u način na koji su pjesme grupirane. Ovom knjigom Slavica Garonja predstavlja se kao vrsna istraživačica usmene poezije.

Divna ZEČEVIĆ

Srpsko građansko pesništvo, Ogledi i studije, Tomislav Bekić, Sava Damjanov, Zoja Karanović, Marija Kleut, Jelka Ređep, Mirjana D. Stefanović, Matica srpska, Institut za jugoslovenske književnosti i opštu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1988, 443 str.

Nešto više od dva decenija nakon pojave knjige Borivoja Marinkovića: "Srpska građanska poezija XVIII i s početka XIX stoleća", I-II, Beograd 1966, pojavio se zbornik radova o srpskom građanskom pjesništvu izuzetno vrijedne, produktivne i u istraživanjima suvremeno orijentirane ekipe znanstvenih suradnica i suradnika u kojoj su: Tomislav Bekić, Sava Damjanov, Zoja Karanović, Marija Kleut, Jelka Ređep i Mirjana D. Stefanović. Ne znači, dakako, da se u razdoblju od dvadeset godina nije istraživalo srpsko građansko pjesništvo, ali se radovi o zanimljivom književnom fenomenu popularnih, pučkih, varoških pjesama javljaju nakon duga vremena okupljeni ne samo na jednom mjestu, nego se javljaju i kao rezultat rada znanstvene ekipe koju uza svu individualnost pojedinačnih pristupa vezuje i zajednička usmjerenost u istraživanjima. Nakon spomenute knjige B. Marinkovića i radova koji su prethodili: T. Ostojić, V. Čorović i M. Leskovac, ovaj će zbornik postati također nezaobilazan za proučavanje srpskog građanskog pjesništva. Suradnici su se opredijelili za termin "pjesništvo", a ne "poezija" kako bi ostali u kakvoj-takvoj terminološkoj distanciranosti od termina "lirika" i "poezija" uobičajenih u istraživanjima srpske i hrvatske umjetničke književnosti. U skladu je s ovim terminološkim razlikovanjem i grupiranje radova u zborniku: "I Ka poetici građanskog pesništva; II Individualni doprinos građanskom pesništvu; III Narodne pesme u rukopisnim pesmaricama; IV Građa za proučavanje građanskog pesništva".

Istraživanja srpskog građanskog pjesništva zastupljena u zborniku nastavljaju se na temelju poticajnih radova prethodnika na ovom području, posebno Borivoja Marinkovića, pa je korisno i potrebno upozoriti da su suradnice zbornika: Marija Kleut i Mirjana D. Stefanović izradile u istraživanjima neophodnu i nezaobilaznu: "Dopunu bibliografije srpskih rukopisnih pesmarica"

P.O. iz "Zbornika Matice srpske za slavistiku" broj 26/1984, str. 139-164, u kojoj su utvrđeni i autori velikog broja pjesama u srpskim rukopisnim pjesmaricama od 1816. do 1892. godine. "Dopuna bibliografiji..." nastavlja se direktno na knjigu B. Marinkovića koji donosi iscrpni popis varijanti i izostavljenih pjesama. Opseg zbornika radova nije omogućio da se uvrsti i spomenuta Dopuna, premda bi prisustvo ove bibliografije učinilo zbornik još neophodnijom knjigom. Na kraju je štampana samo kratka: "Dopuna bibliografiji srpskih rukopisnih pjesmarica", str. 427-435, Marije Kleut i Mirjane D. Stefanović.

Upozorila bih u ovom informativnom osvrtu na radove Save Damjanova o erotskoj poeziji u "Erlangenskom rukopisu" i u rukopisnim pjesmaricama 18. i 19. stoljeća, zatim na rad Zoje Karanović: "Kačić i građansko pesništvo" i "Ogledi o jednom vidu predvukovskog beleženja usmenih pesama" Zoje Karanović i Marije Kleut, kao i na iscrpne radove Jelke Ređep: "Pesme od vsake versti" i "Pesmarica Josipa Ivankovića".

U poglavlju: "Individualni doprinos građanskom pesništvu" uvršteni su još radovi o pjesmama Jovana Rajića, Dositeja, Lukijana Mušickog, Sterije, Zmaja, Mite Oreškovića. O Schillerovoj pjesmi: "Der Jüngling am Bache" kao i o Zmajevom prijevodu Lessingove pjesme: "Die Türken" u rukopisnim pjesmaricama, piše Tomislav Bekić.

Značajan zbornik radova: "Srpsko građansko pesništvo. Ogledi i studije" predstavlja na najbolji mogući način grupu svojih autora i djelatnost Instituta za jugoslovenske književnosti i opštu književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Divna ZEČEVIĆ

Dušan Holy, Zpevnf jednotky lidové písne, jejich vztahy a význam, Univerzita J. E. Purkyne v Brne, Brno 1988, 144 str. (Spisy Univerzity J. E. Purkyne v Brne, Filozofická fakulta, [knj.] 271)

Analiza oblika narodnih napjeva i ranije je bila jedan od središnjih interesa čehoslovačkih etnomuzikologa - Alice Elschekové, Oskára Elscheka, Jaromíra Gelnara, Zdenke Hórkalkové, Karela Vet-

terla i drugih. U tom smislu ova knjiga Dušana Holyja nastavak je već razvijene djelatnosti čehoslovačke etnomuzikologije na tom polju istraživanja i njezin nov doprinos rješavanju pitanja strukture folklornih napjeva.

"Želiš li pjesmu znati i ispravno je prosuditi, tada je ne čitaj, već zapjevaj!" - riječi su češkog pjesnika i sakupljača narodnih pjesama i napjeva iz 19. stoljeća Karela Jaromíra Erbena, koje je Dušan Holy istaknuo na početku knjige obilježivši njima svoje osnovno polazište i nit vodilju u istraživanju oblika narodnih napjeva. U želji da dopre i otkrije tvorbene jedinice lirskih narodnih pjesama, Holy polazi od njihova izvedbenog oblika, dakle od njihove dvostruke biti koja se nalazi u jedinstvu verbalnog i glazbenog izraza.

Raspravljajući o razlikama između strofnih i nestrofnih oblika, autor posebnu pažnju posvećuje pjevanoj strofi (melostrofi) kao temeljnoj jedinici strukture narodnih pjesama, kako onih s više slično oblikovanih strofa koje je moguće pjevati na istu melodiju (strofne pjesme u užem smislu), tako i onih pjesama koje se ne mogu dijeliti u više strofa već u cjelosti odgovaraju jednoj strofi. Strofu lirske pjesme ne smatra, dakle, samo kao zbir stihova kojemu cjelinu oblikuju zvukovnost i smisao riječi, već istodobno i kao cjelinu koja je određena formom ponavljajuće melodije, s više-manje istim brojem slično oblikovanih pjevanih slogova u njenim manjim jedinicama - glazbenim recima. S obzirom na to da se iste glazbene strofe javljaju u raznim lirskim pjesmama, tvoreći s drugima često različite kombinacije, Holy smatra i na konkretnim primjerima pokazuje da je na temelju analize zasebnih melostrofa moguće klasificirati lirske pjesme u cikluse, te vjeruje da se takvom analizom može doprijeti i do pravila po kojima su melostrofe različitih struktura ujedinjene u istoj pjesmi.

Glazbenim retkom autor naziva najmanju formalnu jedinicu napjeva koja se dalje ne može dijeliti. U tekstualnom pogledu ona je redovito manja od stiha (može obuhvaćati tek dvosložni refren), a što se glazbe tiče katkad ne traje dulje od jednoga takta. Takvo određenje glazbenog retka Holy provjerava na brojnim primjerima analizirajući ih s obzirom na broj slogova, rimu i asonance, s obzirom na

ritamsku i melodijsku organizaciju napjeva. U određivanju glazbenog retka primjenjuje isključivo glazbeni kriterij oslanjajući se na mikrostrukturalnu analizu napjeva u izvedbi. Glazbeni reci, kako kaže, proizlaze iz međusobne sličnosti pojedinih glazbenih odsječaka, ali i iz njihovih razlika, iz njihova međusobno simetričnog i asimetričnog odnosa, iz gradnje glazbenog materijala na principu razvoja, ali i kontrasta. Glazbene retke određuje intonacija, trajanje tonova, odnosno smjenjivanje tonova kraćeg i dužeg trajanja, pojava pauze...

Sustav detaljne podjele koji predlaže, Holy opravdava činjenicom da su stih i melodija mnogih lirskih pjesama prilikom izvođenja razlomljeni u manje odsječke (glazbene retke). U drugim primjerima glazbeni reci nisu oštro razdijeljeni, već međusobnim stapanjem tvore veću, zatvorenu formalnu cjelinu. Stoga autor ne isključuje u analizi i upotrebu većih formalnih jedinica. Pritom samo upozorava na opasnost od terminološke zbrke koja nastaje kao posljedica miješanja različitih kategorija u analizi glazbe. Npr. fraza je jedinica izvedbe i nije opravdano, kao što se to često čini, koristiti tim terminom i kao jedinicom forme.

Podjelu na glazbene retke Holy predlaže i kao osnovu za kompjutorsku obradu glazbenih formi narodnih napjeva. U tu svrhu uspoređuje je s već postojećim kriterijima prema kojima se izrađuje Armenski univerzalni strukturno-analitički katalog glazbenog folklor (UNSAKAT) u Erevanu. S obzirom na to da predloženi analitički sustav detaljno izlaže i obrazlaže na pedesetak primjera narodnih napjeva, pomno studiranje ovog Holyjevog rada sigurno može pomoći i u kreiranju kompjutorskog programa za obradu folkloroglazbene građe u nas. Tim više, što su nam polazišta ista. Razlike su zasad samo u stručnom nazivlju - Holyjev glazbeni redak u nas se često zove glazbeni odsječak, a mala melodijski, ritamski i harmonijski zaokružena glazbena cjelina, sastavljena od dva ili više glazbenih odsječaka - glazbeni redak (usp. Bezić, "Zbornik za narodni život i običaje...", *Narodna umjetnost*, 10, Zagreb 1973, 479).

Grozdana MAROŠEVIĆ

Nice Fracile, Vokalni muzički folklor Srba i Rumuna u Vojvodini, Komparativna proučavanja, Matica srpska, Odelenje za scenske umetnosti i muziku, knjiga 2, Novi Sad 1987, 616 str.

Opsežna, sustavno razrađena studija privlači pažnju i količinom izabranog prikupljenog gradiva (411 napjeva i tekstova pjesama, od toga 200 srpskih, 199 rumunjskih i 12 primjera srpsko-rumunjskog glazbeno-folklornog prožimanja) i veoma temeljitom etnomuzikološkom raspravom. Uz analitički prikaz građe i komparacije srpskog i rumunjskog materijala autor izlaže i dokumentirane zaključke o pojedinim zajedničkim, kao i posebnim osobinama u folklornoj glazbi jedne i druge etničke zajednice.

Studija temelji na disertaciji koju je N. Fracile pod naslovom *Prilozi komparativnom proučavanju srpskog i rumunskog muzičkog folklor u SAP Vojvodini* obranio godine 1984. na Muzičkom konzervatorijumu "George Dima" u Kluž-Napoki u NR Rumunjskoj. Uvod izlaže stanje folklorne glazbe Srba i Rumunja u Vojvodini početkom osamdesetih godina našeg stoljeća i obrazlaže primjenjene metodološke postupke. Fracile je krenuo od postojećih dostignuća rumunjske etnomuzikologije. Služio se terminologijom rumunjske etnomuzikološke škole koja se pokazala uspješnom i u analiziranju srpske građe.

Sama rasprava izložena je u tri osnovna poglavlja pod naslovima: 1) *Uvodne napomene o istraživanom regionu i o kulturno-umetničkom životu Srba i Rumuna u SAP Vojvodini*, 2) *Funkcionalna i morfološka muzičko-poezjska analiza folklornih kategorija* - a) *srpskog muzičkog folklor*, b) *rumunskog muzičkog folklor*, 3) *Odnosi i međusobni uticaji srpskog i rumunskog folklor*. U uvodnim napomenama ističu se zanimljivi podaci i autorova zapažanja o amaterskom i profesionalnom folklorom glazbenom životu Srba i Rumunja u Vojvodini.

Analize folklornih kategorija i Srba i Rumunja polaze od istih osnovnih jednostavnih oblika i završavaju razvijenijim formama. Iznosimo ih prema autorovu redosljedu izlaganja. Nakon prikazanih općih karakteristika folklorne glazbe pojedine etničke zajednice prva je kategorija *folklor za djecu*, to su uspavanke i pjesme

uz igru s djetetom što izvode odrasli djetetu, zatim posebno *dječji folklor* u kojem se ističu brojalice i pjesme uz određene dječje igre. Slijede im pjesme u *posmrtnom ceremonijalu*; kod Srba u dva vida - *nabranje* i *zapévanje* - gdje je drugo spontano iskazivanje žalosti za pokojnikom; kod Rumunja u tri vida - tužbalice, *bocetul*, što se izvodi improviziranim tekstom kao izrazom individualne tuge za pokojnikom, pjesma u zoru (pjesma zore), *cintecul zorilor*, stara ritualna pjesma koju izvodi mala grupa žena - i novija pjesma za ispraćaj pokojnika, *cintecul de petrecut mortul*. Na njih se nadovezuju *pjesme iz ciklusa proljetnih, ljetnih i zimskih običaja*. Prikaz svadbenih pjesama autor je pažljivo razvrstao prema redosljedu svadbenih običaja, prema *svadbenom ceremonijalu*. Nakon toga redaju se *balade*, odnosno *epsko-lirske pjesme*, *svakidašnje pjesme* (među kojima su na prvom mjestu po količini ljubavne) i *pjesme za ples*, odnosno uz ples. U prikazivanju svake pojedine kategorije autor je uz temeljitu i detaljnu muzikopoetsku analizu dao i iscrpne podatke o običaju, odnosno o prigodama i prilikama u kojima se izvode pojedine pjesme te o njihovim izvođačima.

U trećem poglavlju Fracile uspoređuje opće karakteristike vokalne folklorne glazbe Srba i Rumunja, zajedničke i posebne elemente, međusobne utjecaje u pojedinim folklornim kategorijama, kao i utjecaje izvanfolklornih izvora.

Relativno kratak *zaključak* vrlo jasno izlaže utvrđene zajedničke elemente, pojedine posebne elemente, karakteristične za svaku etničku zajednicu i međusobne utjecaje. Veoma je zanimljiva autorova konstatacija da su završna kadenca na drugom stupnju i postojanje više zajedničkih tonskih nizova u kojima se razvijaju napjevi "... zajednički elementi svojstveni muzičkom folkloru Srba i Rumuna u Vojvodini, a vode poreklo iz zajedničkog fonda nasleđa, koje uveliko prevazilazi folklorno područje ove dve etničke zajednice".

Uz izloženo potrebno je istaći vrlo pažljivo i detaljno izrađene transkripcije snimljenih napjeva pjesama. Opšćan prilog sadrži tabele muzičkih oblika i tonskih nizova srpskih i rumunjskih napjeva, indeks gradiva prema folklornim kategorijama, popise srpskih i rumunjskih kazivača (pjevača), geografsku kartu SAP

Vojvodine u kojoj su označena mjesta istraživanja te sažetke na rumunjskom i engleskom jeziku.

Jerko BEZIĆ

Ivan Ivančan, Narodni plesni običaji Međimurja, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1987, 394 str.

Vjerran konceptu regionalnih plesnih zbirki, svoju trinaestu knjigu I. Ivančan posvećuje plesnom folkloru Međimurja. Ovog puta našao se pred teškim zadatkom identificiranja novog plesnog repertoara koreografiranog od narodnih koreografa i njegovog razdvajanja od "klasičnog" tradicijskog repertoara. Koreografirani plesovi najvećim dijelom su nastali neposredno nakon drugog svjetskog rata i tokom vremena "urasli" u tradicijski repertoar, odnosno prihvaćeni širom Međimurja i na taj način dobili status tradicijskih.

Ivančan je najvećim dijelom uspio "prepoznati" novokoreografirani repertoar, ali ne i razdvojiti ga po autorima. Vrijeme je učinilo svoje i individualno autorstvo prelazi u svojinu kolektiva. Svjedoči to i Ivančanov zapis iz 1986. godine iz Nedelišća, gdje je djelovao jedan od troje najpoznatijih međimurskih narodnih koreografa Leonard Žnidarić. Tom prilikom informatori su tvrdili da su te koreografije bile plod kolektivnog rada.

Analizirajući strukturu koreografiranih plesova Ivančan ustanovljuje da su seljaci koreografi, sastavljajući plesove na melodije starih međimurskih pjesama, svjesno ili nesvjesno u najveći broj ugrađivali dijelove starijih plesnih motiva, pa i čitava kola. Tendencija da se stvori nešto novo nastala je iz straha da većina tada postojećeg repertoara po svom porijeklu nije međimurska ni hrvatska. Na novo stvaranje bili su čak i nagovarani.

Raniji istraživači, osobito etnomuzikolozi, tvrdili su da se kola izvode ili su se izvodila isključivo u nekoliko sela i to u donjem Međimurju. Ivančanova istraživanja pokazuju da su se neka kola, osobito svatovska, izvodila u gotovo svim dijelovima Međimurja. Pronalazi i jasne ostatke šestdijelnog dinarskog plesanja, te šetana kola uz pjevanje balada.

Uz čardaš koji je prema autoru izvršio najveći upliv na međimursko plesanje,

nalazi i utjecaje *Siebenschritta*, *Schottischa*, *polke*, *Sir Rogera*.

Iz neobično bogatog repertoara Ivančan izdvaja i opisuje 80 plesova odnosno varijanti. Bilježi ih labanovom kinetografijom, a rječima opisuje i analizira svaki takt. Na taj je način plesni zapis dostupan i onima koji ne poznaju ovo plesno pismo. Naravno da je uz svaki ples priložen i melodijski zapis.

Opisima plesova prethode *Uvod* i *Plesni običaji*. I dok u *Uvodu* komentira historijske i druge podatke o međimurskom plesanju i analizira plesne karakteristike, u *Plesnim običajima* prepušta riječ svojim kazivačima. Kroz brojne i velike citate donosi njihove odgovore na određena pitanja a interpretaciju prepušta čitaocu. Kako smo to već navikli kod Ivančana, ovdje će izuzetno korisne podatke naći ne samo etnokoreolozi, već i istraživači narodnih običaja i usmene književnosti, etnomuzikolozi, dijalektolozi.

Stranom čitaocu upoznavanje sa sadržajem ove knjige uz internacionalno plesno pismo olakšat će i sažeci na engleskom, njemačkom i francuskom jeziku.

Stjepan SREMAC

Branko Kostelac, *Narodni plesovi i pjesme Jaskanskog prigorja i Polja*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1987, 278 str.

U zbirci publikacije pod nazivom *Biblioteka "Narodni plesovi Hrvatske"* izašla je zbirka autora koji je istraživanju i prikupljanju narodnih plesova pristupio nakon prethodne višegodišnje uspješne djelatnosti na području plesnog i glazbenog amaterizma. Branko Kostelac, dugogodišnji vanjski suradnik Zavoda za istraživanje folkloru u Zagrebu (ZIF), uspio je u razdoblju od 1975. do 1980. godine ustrajnim i sistematskim terenskim istraživanjem na području Jaskanskog prigorja i Polja u općini Jastrebarsko prikupiti 42 plesa (od toga 7 lokalnih varijanti plesa *drmeš*) i 55 pjesama s napjevima. Autor je temeljito proučio i literaturu i rukopisnu građu u arhivskim zbirka, stoga je u svoju zbirku uvrstio i pet zapisa napjeva Nikole Hercigonje, izvedenih na smotrama Seljačke sloge u Zagrebu 1938. i 1940. godine, dva napjeva iz poznate velike zbirke Franje

Ksavera Kuhača (*Južno-slovenske narodne popievke*, IV, 1881) i tri notna zapisa napjeva iz arhivske zbirke Kulturno-umjetničkog društva "Cvet" iz Cvetkovića kraj Jastrebarskog.

Knjiga započinje kraćim opisima prilika (ponajviše običaja) uz koje se pleše, posebno na svadbi. Tom izlaganju dodani su podaci o pjevanju, o glazbenim instrumentima i pregled plesova s jaskanskog područja.

Zapise i opise plesova Kostelac je rasporedio abecednim redoslijedom prema nazivima plesova. Uz svaki ples dao je podatke o mjestu i vremenu zapisa i o izvođačima. Notni zapisi donose instrumentalnu glazbenu pratnju plesa, kao i napjev pjesme, ako se uz ples pjeva. Opisi plesa prema koracima i drugim pokretima na jedinicu mjere u pojedinim taktovima popraćeni su u većini slučajeva i kinegramske zapise.

U posebno priloženoj tabeli autor daje pregled plesova prema koreografskim oblicima. Tu nalazimo otvoreno kolo, zatvoreno kolo, ples s plesačem u sredini, ples s plesnim parom u sredini kola, ples u četvorkama, ples u trojkama i ples u parovima. Među plesovima najistaknutiji je *drmeš*.

Pjesme s napjevima rasporedene su prema abecednom redoslijedu početnih stihova tekstova. Uz svaki zapis naveden je snimatelj (istraživač), transkriptor snimljenog napjeva i teksta, izvođač, mjesto i datum snimanja, kao i signature magentofonske vrpce na kojoj je snimak pohranjen u dokumentaciji ZIF-a. Svojim transkripcijama snimljenih napjeva i instrumentalnih melodija pomogli su autoru zbirke suradnici ZIF-a, etnomuzikolozi J. Bezić, K. Galin i G. Marošević, te poznati dirigent tamburaških orkestara Ž. Brađić.

Uz pjesme koje su (bile) sastavni dio određenog običaja Kostelac objavljuje i kratak prikaz tog običaja. Popratni podaci donose i informacije o izvedbama dotične pjesme na smotrama folkloru, od onih predratnih (1936-1940, u organizaciji Seljačke sloge) do novijih (npr. Međunarodne smotre folkloru u Zagrebu). U slučajevima složenijeg načina pjevanja uz zapis napjeva dodan je i popratni komentar.

Posebnu vrijednost Kostelčeve zbirke predstavljaju 62 autorove fotografije, od toga 30 kolor snimaka, koje prikazuju plesove, izvođačke glazbenoinstrumen-

talne sastave, nošnje, prizore s pravih i pokladnih svadbi ("svadbi" koje prikazuju maškare).

Zbirci je dodana geografska karta općine Jastrebarsko, popis kazivača, pjevača i svirača, tumač manje poznatih riječi. Za praktičan rad u amaterskim kulturnoumjetničkim društvima veoma je koristan prilog od 13 obrada muzičke pratnje plesova za tamburaške orkestre koje je napisao Ž. Bradić. Kako su izdanja Biblioteke "Narodni plesovi Hrvatske" namijenjena i stranim interesentima, knjiga donosi pored sažetka na engleskom još i rezimee na francuskom, njemačkom i ruskom jeziku.

Jerko BEZIĆ

Jelena Dopuđa, Narodni plesovi-igre u Bosni i Hercegovini, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1986, 187 str.

Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske predstavio nam je u biblioteci "Narodni plesovi Jugoslavije" dugo očekivanu knjigu narodnih plesova Bosne i Hercegovine. Ponešto od tih tradicija J. Dopuđa objavila je ranije u manjim zbkama uglavnom regionalnog karaktera. S pravom smo očekivali od dugogodišnjeg istraživača i najboljeg poznavaoca plesnog folkloru Bosne i Hercegovine antologijski prikaz ovih tradicija.

Pozivajući se na separat "Bosne i Hercegovine" u knjizi I. Ivančana "Folklor i scena", J. Dopuđa odlučila je da u ovoj knjizi prikaže samo plesni materijal. Naime u tom separatu (str. 72-79) predočeni su osnovni podaci o tipovima plesova, vremenu i mjestu plesanja, stilskim i metroritamskim karakteristikama. Izabrani su najpoznatiji i najkarakterističniji plesovi, a ostali se mogu naći u arhivskim zapisima Folklornog odsjeka Zemaljskog muzeja u Sarajevu, a neki i u ranije objavljenim zbkama. Jedan od kriterija izbora plesova bila je i zastupljenost najvećih etničkih grupa hrvatske, srpske i muslimanske.

Građa je raspoređena u četiri dijela: prvi čine "Narodne igre srpskog stanovništva iz šire okolice Jajca", "Narodne igre stanovništva u selima glamočkog kraja", "Narodna nošnja stanovništva u selima glamočkog kraja", "Dnolučka trusa" i "Narodne igre-plesovi

iz okolice Dervente"; drugi dio "Igre iz istočne Hercegovine", "Igre iz zapadne Hercegovine", "Igre iz šire okolice Sarajeva", "Igre iz Sarajeva i šire okolice"; treći dio "Narodne igre iz Sarajevskog polja", "Narodne igre iz Sarajeva", "Narodne igre iz istočne Hercegovine", "Narodne igre iz Sarajeva i Jajca" i "Narodne igre iz Bosanske Posavine"; u četvrtom dijelu su "Partizanske igre". Iza svakog dijela simboličkim crtežima su prikazani hvatovi, karakteristične koreografske figure i notni primjeri plesova uz glazbenupratnju.

Nejasno je zbog čega je plesni materijal iz istih krajeva "razbijen" u nekoliko poglavlja (npr. "Igre iz šire okolice Sarajeva", "Igre iz Sarajeva i šire okolice", "Narodne igre iz Sarajeva", "Narodne igre iz Sarajeva i Jajca"). Također je nejasna i terminološka neujednačenost ("Narodne igre..." i "Igre iz..."). Da se vjerojatno radi o uredničkoj neprincipijelnosti govori činjenica da u *Sadržaju* nema provedene podjele u četiri dijela.

Za opis preko stotinu plesova nije upotrebljeno niti jedno od plesnih pisama, već se koristi opis rječima uz predočenje ritmaskog obrasca. Autorica najprije objašnjava plesnu frazu i stilске karakteristike (*Obrazac*), a zatim po taktovima analizira tok i pojedine dijelove plesne fraze (*Analiza*).

Jezgrovitost i jasnoća u opisima plesova i njihova relativna jednostavnost čine plesni materijal pouzdanim i dostupnim svim potencijalnim korisnicima, od praktičara do specijaliziranih stručnjaka etnokoreologa.

Stjepan SREMAC